

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

İBNÜ'L-ESİR'DE BEYTÜLMAKDİS

Ferzende Lale

Danışman

Doç. Dr. Ziya Polat

Mardin - 2019

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı 12751006 numaralı öğrencisi Ferzende LALE'nin hazırladığı “İbnü'l Esîr'de Beytülmağdis” başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 19/08/2019 Pazartesi günü saat 14:00'te yapılmış, tezin onayına oy çokluğu/oybirliğiyle karar verilmiştir.

Üye :Prof. Dr. Mehmet AKBAŞ

Üye :Dr. Öğr. Üyesi Abdalbaki BOZKURT

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Ziya POLAT

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...../...../2019 tarih ve ...../..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2019

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Ziya POLAT

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
ÖN SÖZ.....	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Önemi ve Amacı.....	1
2. Araştırmanın Kapsamı ve Metodu	2
3. Tarihi Süreçte Beytülmakdis İçin Kullanılan İsimler.....	4
4. İbü'l-Esir ve <i>el-Kâmil</i> Fi't-Tarih Adlı Eseri.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

KURULUŞUNDAN İSLAM'IN DOĞUŞUNA KADAR: BEYTÜLMAKDİS/KUDÜS

1.1. Mabet'in İnşasına Kadar Beytülmakdis	9
1.1.1. Hz. Âdem'in Vefat Yeri ve Kabrinin Nerde Olduğu Meselesi	9
1.1.2. Hz. İbrahim'in Kıssasında Beytülmakdis.....	10
1.1.2.1. Hz. İbrahim'in Kenan'a gelmesi	10
1.1.2.2. Hz. İshak'ın Kurban Edilme Teşebbüsü	11
1.1.2.3. Nemrud ve Beytülmakdis.....	12
1.1.3. Hz. Yakub ve Oğullarının Kıssası.....	12
1.1.3.1. Hz. Yakub ve Beytülmakdis	12
1.1.3.2. Hz. Yusuf ve Hikayesi'nde Beytülmakdis	12
1.1.4. Hz. Musa'nın Hikayesinde Beytülmakdis.....	13
1.1.4.1. Firavun'un Rüyasında Beytülmakdis'den Çıkan Bir Ateş Görmesi ..	13
1.1.4.2. İsrailoğullarının Mısır'dan Çıkıp Beytülmakdis'e Yönelmeleri	13
1.2. Mabet'in (Beytülmakdis) İnşası ve İsrail Krallığı.....	14
1.2.1. Tâlût, Câlût (Golyat) ve Beytülmakdis.....	14
1.2.2. Hz. Dâvûd ve Beytülmakdis	15
1.2.3. Hz. Süleyman ve Beytülmakdis'in İnşası	16
1.2.4. Üssâ b. Ebyâ ve Beytülmakdis	17
1.2.5. İsrail Krallığı'nın İkiye Bölünmesi	17

1.3. Yahudi Krallıklarının Yıkılışı ve Beytülmakdis	18
1.3.1. Asur Kralı Senharib'in Beytülmakdis'i İstila Teşebbüsü	19
1.3.2. Buht-Nassar'ın Beytülmakdis'i İşgali ve İsrailoğullarının Babil Sürgünü	21
1.3.3. Pers Kralı Kirus ve İsrâiloğullarının Beytülmakdis'e Dönüşü	25
1.3.4. Büyük İskender'in Bölgeye Hâkim Olması	28
1.4. Romalılar Döneminde Beytülmakdis	29
1.4.1 Hz. Meryem'in Mescid'e Bırakılması ve Hz. İsa'nın Ortaya Çıkışı	29
1.4.2. Romalıların Beytülmakdis'i Tahribi	31
1.4.3. İliya'nın Kuruluşu ya da Beytülmakdis'in Yeniden İmarı	34
1.5. Roma İmparatoru Konstantin Zamanında Beytülmakdis	35
1.5.1. Konstantin'in Hıristiyanlığı Kabul Edişi	35
1.5.2. Konstantin'in Annesi Helena'nın Kudüs'ü Ziyareti	36
1.5.3. Beytülmakdis Patriğinin İznik Konsiline Katılması	36
1.6. Bizans-Sasani Mücadelesinde Beytülmakdis	37

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM'IN DOĞUŞUNDAN HAÇLILARIN İŞGALİNE KADAR BEYTÜLMAKDİS/KUDÜS

2.1. Hz. Muhammed'in Miracı ve Beytülmakdis	38
2.2. Müslümanların İlk Kiblesi Mescid-i Aksa	39
2.3. Kudüs'ün (İliya) Müslümanlar Tarafından Fethi	40
2.4. Muaviye b. Ebu Süfyan'ın Beytülmakdis'te Bey'at Alması	45
2.5. Selçuklu Komutanı Atsız'ın Kudüs'e Hâkim Olması:	46
2.6 Muhtelif Bilgiler	47
2.6.1. 1067 Beytülmakdis Depremi	47
2.6.2. Kemame Kilisesinin Yıkılmaktan Kurtulması	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAÇLILARIN İŞGALİNDEN SELAHADDİN-İ EYYÜBİ DÖNEMİNE KADAR BEYTÜLMAKDİS/KUDÜS

3.1. Haçlıların (Frankların) Beytülmakdis'i İşgalleri	48
3.2. Kudüs'ün Haçlılardan Geri Alınması	53
3.2.1. Haçlıların Dimyat Muharasası ve Kudüs Endişesi	53

3.2.2. Kudüs'ün Fethi'nin Müjdesi	54
3.2.3. Selahaddin'in Haçlılardan Raimond ile Dostluğu.....	55
3.2.4. Hıttin Savaşı ve Beytülmakdis'in Fetih Süreci.....	56
3.3. Selahaddin'in Beytülmakdis'i Kuşatması	57
3.3.1. Frankların Aman Dilemesi	58
3.3.2 Beytülmakdis'in Teslimi ve Olaylar	60
3.3.3. Beytülmakdis'te İlk Cuma Namazı.....	62
3.4. Beytülmakdis'in Fethinden Sonra Selahaddin ve Haçlılar.....	63
3.4.1. Alman Kralı Frederich'in Kudüs Seferi	64
3.4.2. Haçlıların Kudüs'ü Geri Alma Teşebbüsleri	64
3.4.3. Haçlıların (Latinlerin) Kudüs'ü Geri Alma Emelleri	65
SONUÇ.....	68
KAYNAKÇA	71
EKLER.....	76
ÖZGEÇMİŞ.....	79

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

İbnü'l-Esîr'de Beytûlmakdis

Ferzende Lale

Mardin Artuklu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

2019: 90 Sayfa

Kudüs, (Beytûlmakdis) tarihin hemen her döneminde dîni, siyasi ve sosyal açılardan adından söz ettirmiştir. Şehir, üç semavi dinin mensupları tarafından kutsal kabul edilmektedir. Bu özelliği dolayısıyla da tarih boyunca savaflara sahne olmuş, tahribe uğramıştır. Bugünde şehir etrafında gelişen olaylar, esasında bu kadim tarihinin bir sonucudur.

Kudüs'ün günümüzdeki durumunu anlayabilmek için onun dini, siyasi ve sosyal tarihinin derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Bunun için de şehrin tarihini ele alan müstakil eserlerin yanısıra bu konuda geniş bilgi veren diğer kitaplara da başvurulmalıdır.

Bu çalışmada, Ortaçağın ünlü İslam tarihçisi İbnü'l-Esîr'in(ö. 632/1233) *el-Kâmil fi't-Tarih* adlı eserinde Kudüs tarihi hakkında yazdıkları incelenmiştir. Alemin yaratılışından yazarın yaşadığı döneme kadarki olayları kapsayan *el-Kâmil*'de, diğer İslam tarihi kaynaklarına nazaran, Kudüs tarihi hakkında daha geniş bilgiler yer almaktadır.

El-Kâmil'de, Kudüs'ün İsrailoğulları dönemindeki durumu ağırlıklı olarak anlatılmaktadır. Şehrin Hz. Peygamber zamanındaki durumu, İsrâ ve Mirac hadisesi, Kible'nin Mescid-i Aksa'dan Kabe'ye tahvili, Hz. Ömer zamanında 638 senesinde fethi, 1099'da Haçlılar tarafından işgali ve Selahaddin-i Eyyubi'nin 1187'de şehri geri alması Beytûlmakdis tarihinin önemli konu başlıklarını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimler: Beytûlmakdis, Kudüs, Mescid-i Aksa, Filistin, *el-Kâmil fi't-Tarih*.

ABSTRACT

Master Thesis

Beytulmakdis (Al-Quds) in Ibn al-Athir's

FerzendeLale

MardinArtuklu University

The Institute of Social Sciences

The Department of History

2019: 90 Pages

Beytulmakdis (Al-Quds) is the city which has great religious and social respect in almost every period of history. Therefore it has been subjected to many invasions and destruction. The meanings attributed to the city eventhe geographical position and being common sanctuary for three celestial religions, are significant effect on the emergence of these results. Today, the events around the city are essentially inevitable consequence of it sancient history. In order to understand its present, it is necessary to know its religious, political and social history.

This requires a comparative analysis of the boks that refer to the history of the city. One of these books is Ibn al-Athir's *sal-Kâmil* which covers events from the creation of the realm to the author's period. One of the most important subjects of this book, is the city of Beytulmakdis (Al-Quds).

İbn al-Athir did not write the history of Al-Quds (Jerusalem) in a spesific title except for a few topics. In the general of his book, he wrote the history of Jews, the Prophet Muhammed's life reliated to Jerusalem, the conquest of Al-Quds by Muslims (by the Caliph Omer) in 638, the occupation by the Crusaders in 1099, there coquest of the city in 1187 by Salahaddin. Al Kâmil has more detailed information about the history of Al-Quds than other sources of Islamic history.

Along with this study, the history of Beytulmakdis in *al-Kâmil* was compared with the other books, and sources not mentioned by *Ibn al-Athir*, the subject of Beytulmakdis in Ibn al-Athirwasdiscussed in general terms.

Keywords: Beytülmakdis, Al-Quds, Masjid al-Aqsa, Palestine, Ibn Al-Athir, *al-Kâmil fi'l-Tâ'rikh*.

ÖNSÖZ

Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim'de bahsi geçen birçok kişi ve olayın merkezinde Beytülmakdis vardır. Beş bin yıllık bir geçmişi olan bu şehir, peygamberler tarihi bakımından önemli bir yere sahiptir. Tüm bu tarihsel geçmiş göstermektedir ki Beytülmakdis sadece Yahudiler açısından değil, Hıristiyanlar ve Müslümanlar açısından da önemli bir dini ve siyasi merkezdir. Nitekim geçmişte yaşanan birçok olay bu şehir etrafında gerçekleşmiştir. Kudüs'ün statüsü günümüzde de uluslararası ilişkilerin önemli konuları arasında yer almaktadır.

Beytülmakdis tarihi üzerine Türkçe yayınlanmış yeterli bilimsel araştırmaların bulunmayışı ve diğer yandan yapılan diğer çalışmaların da büyük bir kısmının Musevi bilim insanları tarafından yapılmış olması bu tezi hazırlamaya sevk eden önemli sebepler arasındadır. Şu da belirtilmelidir ki Müslüman bilim insanlarının bu konuda yaptıkları çalışmaların çoğunluğu ise yüzeysel ve birbirinin tekrarı mahiyetinde olup ideolojik kabullerin ötesine geçememiştir.

Bu çalışma ile İbnü'l-Esir'in *el-Kâmil fi't-Tarih* adlı dünya tarihini yazdığı kitabında geçen Hz. İbrahim, Yakup, Yusuf, Davut, Süleyman peygamberler döneminde Beytülmakdis ve çevresinde gelişen hadiseler, Hz. Süleyman'ın inşa ettiği Beytülmakdisya da Mescid olarak da anılan Mabe'd (Tapınak) ve etrafında gelişen olaylar ve İslam'ın doğuşundan sonra Kudüs konuları ele alınmıştır. Özellikle Kudüs'ün Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatındaki yeri ile diğer dönemlerde Beytülmakdis'in önemi üzerinde durulmuştur.

Pek tabii ki bu çalışmanın en hazin bölümü şehrin "Haçlılar" tarafından işgali ve yaşananların anlatıldığı kısımlar olmuştur. İbnü'l-Esir'in çağdaşı olması açısından da çalışmamız Selahaddin Eyyubi'nin İslam Tarihi'ndeki yerini yansıtması açısından da önem arz etmektedir. İslam tarihinin önemli ve güvenli kaynaklarından biri esas alınarak hazırlanan bu çalışmanın Beytülmakdis üzerinde yeni araştırmalara da kapı aralmasını ümit ederiz.

Araştırma süreci boyunca yaptığı öneriler ve yerinde müdahaleleriyle tezin bu hale gelmesini sağlayan danışmanım Doç. Dr. Ziya Polat'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tez savunmasında jüri yeleri arasında yer alan ve yaptıkları eleştirilerle teze katkıda bulunan Prof. Dr. Mehmet Akbaş ve Dr. Öğr. Üyesi Abdülbaki Bozkurt hocalarıma teşekkür ederim.

Ferzende Lale

Diyarbakır 2019

KISALTMALAR

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

Ed. : Editör

Haz. : Hazırlayan

s. : Sayfa

Say. (S.) : Sayı

ss. : Sayfa sayısı

vb. : ve benzeri

Yay. Haz. : Yayına Hazırlayanlar

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

GİRİŞ

1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Beytülmakdis'in (Kudüs, Mescid-i Aksa) Hz. Peygamber'in İsrâ ve Mirâcî'na sahne ve Müslümanların ilk kibleesi oluşu, Hz. Ömer'in 638 senesinde şehri fethi, 1099'da Haçlılar tarafından işgali ve Selahaddin-i Eyyubi'nin 1187'de geri alması gibi birçok husus İslam tarihçilerinin üzerinde önemle durduğu konuların başında gelmektedir.

Beş bin yıllık bir geçmişe sahip olan, tarihin hemen her döneminde dîni, siyasi ve sosyal açılardan önemini koruyan Kudüs (Beytülmakdis) üç semavi dinin mensupları tarafından da kutsal kabul edilmektedir. Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim'de bahsi geçen birçok kişi ve olayın merkezinde Beytülmakdis vardır. Beytülmakdisya da yaygın adıyla Kudüs'ün bu özelliği ona barış ve huzur getirmesi gerekirse tersi bir tablo ortaya çıkmıştır. Nitekim geçmişte olduğu gibi günümüzde de Kudüs uluslararası ilişkilerin önemli konuları arasında yer almaktadır.

Ortadoğu coğrafyasında yaşanan olayların birçoğu ya Kudüs merkezlidir ya da sebep ve sonuçları açısından Kudüs ile bağlantılıdır. Kudüs tarihi, bir yönüyle Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerin birbiri ile mücadelelerin tarihi olmuştur.

Bu araştırmanın birincil amacı Kudüs tarih hakkında güvenilir bir İslam tarihi kaynağında yer alan bilgileri iki kapak arasına toplamaktır. Bunun için de İbnü'l-Esir el-Cezeri'nin (ö. 632/1233) *el-Kâmil fit-Tarih* adlı eserini (*el-Kâmil*) seçildi.¹ Birçok özelliği ile birlikte bu eserin güvenilir ve objektif olması yanında, aynı zamanda mufassal bir İslam tarihidir.

---

¹ Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde *El-Kâmil Fi't-Tarih* ismi, "*el-Kâmil*" olarak kullanılacaktır

Araştırmamızın ikincil amacı İbnü'l-Esir'in Kudüs tarih hakkında, özellikle peygamberlerle ilgili yazdıklarının Kitâb-ı Mukaddes'teki bilgilerle ne derece örtüşüğünü ortaya koymak, bilimsel bir eserle kutsal bir metnin mukayesesine imkân hazırlamaktır.

Son bir amacımız da Beytülmağdis tarihi üzerine yapılacak yeni bilimsel araştırmaları sunmaktır. Kudüs'ün günümüzdeki durumunu anlayabilmek için onun dini, siyasi ve sosyal tarihinin derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Halbuki ülkemizde bu konuda yeterli bilimsel araştırmalar bulunmamaktadır.

2. Araştırmanın Kapsamı ve Metodu

Çalışmamızın esasını *el-Kâmil* teşkil etmektedir. *el-Kâmil'in* Beyrut 1987 tarihli baskısı ile Bahar Yayınları tarafından farklı mütercimlere (Ahmet Ağrakça, M. Beşir Eryarsoy, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe, Abdülkerim Özaydın) hazırlatılan on iki ciltlik “*İslam Tarihi: el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*” nüshaları esas alınmıştır. Ayrıca metinlerin tercümesi hususunda “*İslam Tarihi: el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi*” adlı eser dikkate alınmıştır. Gerekli görülen yerlerde yeniden Arapça çevrili yapılmıştır. Tercümede kullanılan bazı ifadeler, yer ve şahıs isimleri diğer kaynaklarla mukayese edilmiş, bunların İngilizce okunuşları parantez içinde verilmiştir.

Kronolojik olarak dünya tarihini ele alan *el-Kâmil* Hicret'ten sonraki hadiseleri Hicri yıl esasına göre ele almıştır. Bu çalışmada da İbnü'l-Esir'in kronolojik sırası esas alınmıştır.

İbnü'l-Esir'in kaynaklarının başında Taberi'nin *Tarihü't-Taberi: Târihü'l-Ümemve'l-Mülûk* adlı eseri gelmektedir. Biz de çalışma sırasında bu esere sıkça müracaat ettik. Ayrıca İslam Tarihi'nin önemli kaynaklarından Belazuri'nin *Fütuhu'l-Büldan* adlı eserine de başvurulmuştur.

İbnü'l-Esir, Kudüs'ün ya da çevresinde gelişen olayları kendi atfettiği öneme göre ele almıştır. Bu anlamda Kudüs'ün Romalılar tarafından tahribinden İslamiyet'in zuhuruna kadar kayda değer bir hadisenin anlatımı yapılmamıştır.

El-Kâmil'de Emevi ve Abbasiler dönemi anlatımında Kudüs tarihi ile ilgili olarak çok az bilgi bulunmaktadır. 638-1071 yılları arasında Kudüs'e ilişkin herhangi bir bilgi görülmemektedir. Bu nedenle bu çalışmamızda, Kudüs tarihi açısından geniş bir kronolojik boşluk göze çarpmaktadır. Kanaatimizce bu durum, söz konusu tarihler arasında şehrin, Müslümanların hakimiyetinde olması ve tarihsel açıdan önemli olayların yaşanmaması ile ilgilidir.

İbnü'l Esir, *el-Kâmil'de* Kudüs yerine Beytülmakdis ismini kullandığı için bizde çalışmamızda bu kullanımı tercih ettik. Ancak eserde, bu ismin her zaman, "Kudüs"e karşılık gelmediğini bilmemiz gerek. Zira Beytülmakdis ifadesi, yerine göre Hz. Dâvûd'tan önce de var olan Mabed,² Hz. Süleyman'ın inşa ettiği Mabed³ (Bet-Amikdaş, Tapınak, Süleyman Mabedi, Kutsal Mabed), Mescîd-i Aksâ (Harem-i Şerif), veya Kubbetü's-Sahra (Ömer Camii)⁴ için kullanılmıştır. Çalışmada geçen Beytülmakdis kelimesi ile aksi belirtilmedikçe şehrin kendisi (Kudüs/Al-Quds/Jerusalem) kast edilmiştir.

Çalışmada İbnü'l-Esîr'in Beytülmakdis ile ilgili rivayetlerin özeti verilmiş burada yer alan bilgiler diğer kaynaklarla mukayese edilmiştir. Konunun eksik kısımları başka kaynaklara başvurularak ikmal edilmiştir. Kitabın tamamında Beytülmakdis ifadesi geçmekte olup, bu kelimenin geçtiği tüm hususlar ele alınmamıştır. Zira çoğu zaman Beytülmakdis ifadesi şehre atf yapmak ya da kişi ve olayları ona nispet etmek için kullanılmıştır. Bu nedenle araştırmamın esası bu atıflardan ziyade şehrin coğrafi, siyasi ve ekonomik hayatını etkileyen hadiselerin anlatımı üzerine oturtulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma bir anlamda da İbnü'l-Esîr'in Beytülmakdis konusuna bakışını da yansıtmaktadır. Burada unutulmaması gereken husus; başlıkların anlatımında günümüzde şehre yüklenen siyasi ve dini anlamdan uzak bir üslubun geliştirilmesi gerekliliğidir.

² "Eşmuvil'i annesi büyüyünce "Tevrat'ı öğrenmesi için Beytülmakdis'e (Mabed/Mescid) teslim etti" İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 164; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 209.

³ "Beytülmakdis'in inşasına Hz. Davud'un hükümdarlığının üzerinden on bir yıl geçtikten sonra başlandı ve inşası tamamlanmadan önce de Dâvûd (A.s.) vefat etti. Dâvûd (A.s.) vefat etmezden önce oğlu Süleyman'a Beytülmakdis'in tamamlanmasını ve kardeşi İsa'yı öldüren kumandanı ele öldürmesini vasiyet etti." İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 173-174; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 219-220.

⁴ Bu Mi'râc'ın (merdiven) başlangıcı Beytülmakdis'teki Kaya'da, öbür ucu ise göklere bitişiktir." İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I s. 578; *el-Kâmil Tercümesi*, II, s. 51-53.

Şehirle ilgili *İbnü'l-Esîr'in* temas ettiği hususlar; aynı minvaldeki kitap ve makalelerden istifade edilerek incelenmiş; bu nedenle geniş bir bibliyografya taraması yapılarak gerekli açıklamalar yapılmıştır. Bu çerçevede birincil kaynakların başında peygamberler tarihi ve İslam Tarihi'nin ilk dönemi için *Kur'ân-ı Kerim* ile Beytülmakdis'in kuruluşuna dair hususlarda *Kitâb-ı Mukaddes (Eski ve Yeni Ahid)* gelmektedir. Kutsal kitaplara referanslar İbnü'l-Esîr'in değindiği hususlar çerçevesinde olmuştur. Bu meyanda İbnü'l-Esîr'in Beytülmakdis'in İsrâiloğullarının hakimiyeti dönemi ile ilgili rivayetleri *Kitab-ı Mukaddes* kaynaklıdır.

Araştırmamız üç bölümden oluşmaktadır. “Kuruluşundan İslam'ın Doğuşuna Kadar Beytülmakdis” adını taşıyan ilk bölümde Hz. İbrahim, Yakup, Yusuf, Davut, Süleyman peygamberler döneminde Beytülmakdis ve çevresinde gelişen hadiselere yer verilmiştir. “İslam'ın Doğuşundan Haçlıların İşgaline Kadar Beytülmakdis” başlığını taşıyan ikinci bölümde Hz. Muhammed'in bu şehirle bağlantısı dört Halife, Emeviler ve Selçuklular dönemindeki durumu ele alınmıştır. “Haçlı İşgalinden Selahaddin Eyyubi Dönemine Kadar Beytülmakdis” başlığındaki son bölümde Haçlıların şehri işgali ve bu sırada yaşanan olaylar, Selahaddin'in Kudüs'ü geri almak için uyguladığı strateji üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu bölümde Selahaddin sonrası yaşanan süreç de ele alınmıştır.

3. Tarihi Süreçte Beytülmakdis İçin Kullanılan İsimler

İslami kaynaklarda, genellikle Beytülmakdis şeklinde kullanılan Kudüs, Müslümanlar için olduğu kadar Yahudi ve Hıristiyanlar için de kutsal bir şehirdir. Bu nedenle tarih boyunca bu dinlerin mensupları şehre hâkim olmak için birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Kudüs ilk kaynaklarda Yahudilerle beraber anılmaktadır. Ancak kanaatimizce, Kudüs'ün kutsallığını ve tarihsel önemini Yahudilerle başlatmak doğru bir tutum değildir. Zira Yahudiler (İsrâiloğulları) buraya sonradan gelmişlerdir. Aralarında, İbnü'l-Esîr'inde bulunduğu birçok tarihçi Yahudilerin şehre sonradan geldiğini ve buranın Hz. Süleyman'ın “Mabed”i inşasından önce de dinî açıdan önemli bir merkez olduğunu kaydetmektedirler.

Beytülmağdis'e kuruluşundan itibaren birçok isim verilmiştir. Bunların çoğu şehrin sakinlerine ya da kurucularına nispet edilen isimlerdir. Bu bölgenin ilk sakinlerinden Yebusilerin nispetle kaynaklarda şehrin ilk isminin *Yebus (Jebus)* olduğu belirtilmektedir.⁵ Bu isim Eski Ahit'te Yahuda oğullarının hissesine düşen yerler sayılırken, “ve sınır Hinnom oğlu deresinden cenuba doğru Yebusi sırtına (O Yerusâlim'dir) yükseliyordu” şeklinde geçmektedir.⁶

Beytülmağdis, Kenanîler tarafından kurulmuş ve bronz çağı'nın başlangıç devrelerinde⁷ şehirde bulunan en büyük tanrının adına nispetle *Salem (Şalem)* adıyla anılmıştır.⁸ Nitekim Eski Ahid'de de İbranice *Salem (Şalem)* adlı bir şehrin kralından bahsedilmekte ve bu isme nispetle şehrin adı *Yerusâlim (Yerushlem)* olarak geçmektedir.⁹

İbnü'l-Esîr, “Salem” ismini (Ur, Yeru, Uru) örnekleri ile birlikte “*Urşelim*” biçiminde yazmıştır. Buna karşın, bu isim İbranice “*Yerushlem*”, Süryanice “*Urishlem*” ve Asurca “*Urusalim ya da Urusilimmu*” şeklinde¹⁰ Roma hakimiyetine kadar yaygın olarak kullanılmıştır. Roma hakimiyetinde bu isim “*Hier*” ön eki alarak Helenleşmiş, *Hierusalem* ve *Hierosolyma* olarak telaffuz edilmeye başlanmıştır.¹¹ Diğer taraftan Hz. Dâvûd'un, şehri Yebusilerden almasıyla şehre “*Dâvûd Şehri*” (İr-Dâvûd) de denilmiştir.¹²

⁵ Jacob Neusner; Alan J. Avery-Peck; William Scott Green, *The Encyclopaedia of Judaism*, 2nd Edition, vol 2, Leiden 2005, s. 396.

⁶ *Kitâb-ı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit: Tevrat ve İncil*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1985, Yeşu, 15/8; I. Tarihler, 11/4.

⁷ Muammer Gül, *11-13. Yüzyıllarda Kudüs*, (Doltora Tezi) Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1997, s. 22.

⁸ Muammer Gül, “Kudüs ve Tarih İçinde Aldığı İsimler” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi [Fırat Üniversitesi Dergisi: Sosyal Bilimler]*, 2001, cilt: XI, sayı: 2, s. 306; *Kitâb-ı Mukaddes Tekvin*, 14/8; *Kudüs: Tarihi Belge*, Çev. Acar Tanlak, İslam Konferansı Teşkilatı, İstanbul 1988, s. 18.

⁹ M. A. M., “*Jerusalem*”, *The Jewish Encyclopedia*, Newyork, Vol. VII, s 119'dan naklen Gül, “Kudüs ve Tarih İçinde Aldığı İsimler”, 306.

¹⁰ Gül, *11-13. Yüzyıllarda Kudüs*, s. 9; Gül, “Kudüs ve Tarih İçinde Aldığı İsimler”, s. 305-312, s. 306-307; “*İskender, Memphis, ile Tyros'ta, hatta Hierosolyma'da (Kudüs) yerli göreneklere göre törenlerle şenlikler yapmış olduğu gibi.*” Johann Gustav Droysen, *Büyük İskender*, Cilt 2, Çev. Bala Candemir, Sosyal Yayınları, İstanbul 2000, s. 218; Şefik Casir Ahmed Mahmûd, *Tarihü'l-Kuds, Dârü'l-Beşir*, Amman 1984, s. 17.; Rahim Ay, *Kudüs Şehri Siyasi Tarihi (Başlangıcından M.S. 135'e Kadar) ve Üç Kutsal Dindeki Önemi*, 1997, Tez (Yüksek lisans), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, s. 8. Jacob Neusner; Alan J. Avery-Peck; William Scott Green, *The Encyclopaedia of Judaism*, 2nd Edition, vol 2, Leiden 2005, s. 396.

¹¹ Gül, “Kudüs ve Tarih İçinde Aldığı İsimler”, s. 308.

¹² Gül, *11-13. Yüzyıllarda Kudüs*, s. 9; Gül, “Kudüs ve Tarih İçinde Aldığı İsimler”, s. 307.

İbnü'l-Esîr, Roma İmparatoru Adriyanus'un (ÆlianosHadriyanus) Bar Kohba'nınMiladi 130 yılında kendisine karşı çıkardığı isyanı bastırdıktan¹³ sonra, şehri yeniden kurduğunu ifade etmektedir. Adriyanus, "Tahrip etmiş olduğu Beytülmakdis'i hükümdarlığının sekizinci yılında tekrar imar etmiş ve ona İliyâ (Aelius, İlia, İlyyâ) adınıvermiştir.¹⁴"

Kudüs'ün fethini anlatan İslam tarihi kaynaklarında şehrin adı İliya olarak zikredilmektedir. Nitekim Hz. Ömer şehri teslim almadan önce buranın sakinlerine verdiği emannameye "İliya ehline verilen emanname" hitabıyla başlamaktadır.İliya, İslam hakimiyetine geçtikten sonra zamanla "Beytülmakdis"olarak anılır olmuştur.Aslında bu isim, yaygın olmasa da Hz. Peygamber hadislerinde ifade ettiği için fetih öncesinde Müslümanlar arasındakullanılmakta idi.

Zaman zaman "Beytü'l-Mukaddes" ismini de alan "Beytülmakdis"daha çok Memlûklülülerin hakimiyeti sırasında kullanılmış, zamanla sadeleşerek *el-Kuds* ya da *el-Kudsü's-Şerif* biçimine dönüşmüştür. Bahsi geçen bu ismin kökeni de Aramice "Kudsha" kelimesine dayanmaktadır.¹⁵Diğer taraftan bu şehir için başta *Kitâb-ı Mukaddes* olmak üzere birçok kaynaktayetmişe yakın başka isimlerin de kullanıldığı görülmektedir.¹⁶

4. İbü'l-Esir ve el-KâmilFi't-Tarih Adlı Eseri

Ortaçağın enbüyük ve en güvenilir İslam tarihçilerinden olan İbnü'l-Esir, Hicri 4 Cemâziyelevvel 555'te (12 Mayıs 1160) Cezîre-i İbn Ömer'de (Şırnak ili Cizreilçesinde) doğmuştur.İbnü'l-Esîr'in tam ismi Ali b. Muhammed b. Muhammed

¹³Hadriyanus M.S. 135'de isyanbastıran kişidir. Kendini Yisreal (İsrail) kralı ilan etmiştir. Roma İmparatoru Hadrian, isyanı bastırdıktan sonra Titus'un yıktığı Mabet'in kalan harabelerini de tamamen yıktıracaktır. Mabet'den geriye sadece Batı Duvarı kalır. Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, Cilt 1, Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayın, İstanbul 2001. s. 94; Gül, *11-13. Yüzyıllarda Kudüs*, s. 32.

¹⁴İlgili çevride *İlyyâ* ya da *İliyâ* şeklinde yazılsa da bundan sonra bu ifade çalışmamızın tamamında "İlia" şeklinde yazılacaktır. Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi: el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi*,1. c, Trc. Ahmet Ağırakça... [ve öte.], Bahar Yayınları, İstanbul 1985, s. 314-315; Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esîr,*el-Kâmil Fi't-Târih*, el-Mücellledü'l-Evvel, Thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1987, s. 249-250.

¹⁵Gül, "Kudüs ve Tarih İçinde Aldığı İsimler", s. 309.

¹⁶Şehre verilen isimler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Gül, *11-13. Yüzyıllarda Kudüs*, s. 9-12; Muhittin Çeken, *Roma-Bizans Döneminde Kudüs (IV.-VII. Yüzyıl)*, (Yüksek Lisans) Celal Bayar Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

es-Şeybâni el-Cezerî el-Mavsilî'dir. Babasının Esîrüddin lakabından dolayıİbnü'l-Esîr, doğduğu şehrenispetle de el-Cezerîolarak anılmıştır. İbnü'l-Esîr'in künyesi Ebü'l-Hasan, lakabı ise İzzeddin'dir.¹⁷

İbnü'l-Esîr'in yazdıklarından, babası Ebü'l-Kerem Muhammed'in Musul AtabegiİmâdüddinZengî döneminde (1127-1146) vezir Cemâleddin'in Cizre'deki nâibi, Musul Emiri KutbüddinMevdûd b. İmâdüddinZengîdöneminde (1149-1170) Cizre Dîvânü'l-Harâcı reisi olduğu anlaşılmaktadır. Babası, resmi görevleri yanında ticaretle ve KasruharbveAkîme köylerindeki çiftliklerinde tarımla uğraşmıştır.¹⁸

Esîrüddin'in,üçü de İbnü'l-Esîr olarak bilinenMecdüddin, İzzeddin ve Ziyâeddin isimli üç oğlu vardır. O, oğullarının tahsil hayatı ile ilgilenmiş, bu nedenle Cizre'den ayrılarak devrin önemli ilim ve kültür merkezi Musul'a yerleşmiştir. Tarihçimiz İzzeddinİbnü'l-Esîr burada Ebü'l-Fazl Abdullah et-Tûsî, Ebü'l-FerecYahyâ es-Sekafî, EbûMansûr Müslim es-Sîhî ve İbnŞebbe en-Nahvî el-Mukrî'nin öğrencisi olmuştur.¹⁹

İbnü'l-Esîr, tahsili sırasında Musul atabeginin sözlü mesajlarını Abbasi halifesine iletmek üzere Bağdat'a gidip gelmiş, bu vesile ile Bağdat'ın ilim adamlarından dersler almış ve kütüphanelerinden de istifade etmiştir.²⁰

İbnü'l-Esîr, aynı yıl Antakya Prinkepsliği'ne karşı düzenlenen sefere Musul askerlerinin yanında katılmıştır. Bu olaydan sonra Musul'a dönerek ölümüne kadar Atabeg Bedreddin Lü'lü'ün himayesinde yaşamıştır.İzzeddin İbnü'l-Esîr 25 Şâban 630'da (6 Haziran 1233) Musul'da vefat etmiştir.²¹

İbnü'l-Esîr'in en önemli eseri "alemin yaratılışından"itibaren kendi dönemine kadarki dünya siyasî tarihini konu alan *el-Kâmilfi't-Târih*'tir. Eserde kısa birmukaddimedden sonra,sırasıyla İslâm'da tarihin kullanılması, zaman kavramı,

¹⁷ Abdülkerim Özaydın "İbnü'l-Esîr, İzzeddin" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 21, İstanbul 2000, s. 26-27; Kemal Sandıkçı "Cizre'nin Yetiştirdiği Önemli İlim Adamları İzzeddin ve Mecdüddinİbnü'l-Esîr Kardeşler", *Hiz. Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu*, Yayıma Hazırlayan M. Sait Özerverli, Cizre Kaymakamlığı, İstanbul 1999, s. 101; Ziya Polat, "Cizreli Bir Alim: İbnü'l-Esîr" *Tarih Okulu Dergisi*, Haziran 2018, Yıl 11, Sayı XXXIV, s. 91.

¹⁸ Özaydın, s. 26; Sandıkçı, s. 101; Polat, "Cizreli Bir Alim: İbnü'l-Esîr", s. 92.

¹⁹ Özaydın, s. 26.

²⁰ Özaydın, s. 26; Polat, "Cizreli Bir Alim: İbnü'l-Esîr", s. 92-93.

²¹ Özaydın, s. 26; Sandıkçı, s. 101; Polat, "Cizreli Bir Alim: İbnü'l-Esîr", s. 95.

yaratılış, peygamberler tarihi, İnan hükümdarları ve cahiliye Arapları hakkında bilgi verilir. Yazar Hicretle birlikte eseri yıllara göre tasnif eder ve yıl içinde meydana gelen olayları da düzenli bir sıra içinde anlatır.²²

El-Kâmil fi't-Tarih, ilk defa Carl Johan Tornberg tarafından yayımlanmış (Leiden 1851-1876), daha sonraki yıllarda çeşitli baskıları yapılmıştır. Türkçeye Tornberg baskısı esas alınarak *İslam Tarihi: El-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi* ismi ile çevrilmiştir. (Bahar Yayınları, İstanbul 1985). Eserin 1, 3, 7, 8, 12. ciltleri Ahmet Ağırakça, 2, 4. ciltleri M. Beşir Eryarsoy, 5. cildi Yunus Apaydın, 6. cildi Abdullah Köşve ve 9, 10, 11. ciltleri Abdülkerim Özaydın tarafından Türkçeye çevrilmiştir.²³

El-Kâmil Alem'in yaratılışından hicrî 628/1230-1231 yılına kadar ki olayları kapsamaktadır. İbnü'l-Esîr, eserin telif sebebi olarak İslam dünyasının batısındaki müelliflerin doğudaki tarihi olayları, doğuluların da batıdaki olayları ihmal etmiş olmaları olarak gösterir. Ayrıca ona göre her iki tarafı aynı olaya zıt bir şekilde yaklaşmaktadır. O böylece tarihin anlatımında orta bir yol izlemiştir.²⁴

İbnü'l-Esîr'in diğer eserleri şunlardır: *et-Târîhu'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atâbekiyye* (Târîhu'd-Devleti'l-Atâbekiyyefi'l-Mavsıl)²⁵, *Üsdü'l-Gâbe fi ma'rifeti's-Sahâbe* (Ahbârü's-Sahâbe)²⁶, *el-Lübâb fi Tehzîbi'l-Ensâb*.²⁷

---

²² Polat, "Cizreli Bir Alim: İbnü'l-Esîr", s. 99; Özaydın, s. 27.

²³ Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esîr, *İslam Tarihi: el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi*, Cilt 1-12, Bahar Yayınları, İstanbul 1985.

²⁴ Sandıkçı, s. 102; Polat, "Cizreli Bir Alim: İbnü'l-Esîr", s. 99.

²⁵ İbnü'l-Esîr bu eserini Zengîler'in İslâm'a, müslümanlara, ailesine ve şahsına yaptıkları iyilikleri vefa duygusuyla dile getirmek amacıyla yazmıştır. Özaydın, s. 27; Sandıkçı, s. 102.

²⁶ Sahâbîlerin hayatı hakkındadır. Özaydın, s. 27; Sandıkçı, s. 103.

²⁷ Bu eser, Semani'nin *Kitabu'l-Ensâbı*'nın muhtasarıdır. Özaydın, s. 27; Sandıkçı, s. 103.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURULUŞUNDAN İSLAM'IN DOĞUŞUNA KADAR:

BEYTÜLMAKDİS/KUDÜS

Beytülmağdis,coğrafi ya da stratejik öneminden ziyade insanlık tarihinde kendisine yüklenen anlam çerçevesinde birçok olayın merkezinde olmuş bir şehirdir.Kuruluşu, tarih öncesi devirlere kadar giden bu şehir,²⁸ Yahudiler için“Vadedilmiş Topraklar'ın” merkezi, Hıristiyanlar için “Hz. İsa'nın peygamberlik döneminde yaşadığı şehir”, Müslümanların“ilk kıblesi” ve Hz. Muhammed'in (a.s.)“Mirac'a” çıktığı yerdir.

1.1. Mabet'in İnşasına Kadar Beytülmağdis

İbnü'l-Esîr,*el-Kâmil*'de şehir için genellikle “Beytülmağdis”ifadesini tercih etmişse de yer yer“Kudüs” kelimesini de kullanmıştır.Eserin birinci cildinde Beytülmağdis'in kuruluşundan Hz. Süleyman'ınMabet'i inşasına kadar vuku bulan hadiseler ele alınmıştır.Burada ilk insan ve peygamber Hz. Âdem'in vefatından başlayarak çoğu Tevrat kaynaklı, Beytülmağdis ve çevresi ile ilişkili -genel itibari ile İsrâilîoğullarının tarihi çerçevesinde- gelişen hadiseler nakledilmiştir.Hadiseler anlatılırken mutlaka Kur'an-ı Kerim'den ilgili ayetlerde işaret edilmiştir.

1.1.1. Hz. Âdem'in Vefat Yeri ve Kabrinin Nerde Olduğu Meselesi

Beytülmağdis ismi *el-Kâmil*'de ilk defa üç semavi dinin ortak atası, ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'in vefat ettiği yer ve defnedildiği yer dolayısıyla geçmektedir.İslam tarihi kaynaklarında Adem'in nerede vefat ettiği ve

---

²⁸ Şehrin Yebusiler ya da Amâlikalılar tarafından kurulduğuna ilişkin görüşler de vardır. Çeken, s. 5.

mezarının nerede olduğu hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bir rivayete göre Hz. Âdem “*Gâru’l-Kenz*” denilen “*EbûKubey’s*” dağındaki bir mağaraya defnedilmiştir. İbn Abbâs’tan gelen bir rivayette de Tufan bitip, “*Nuh (a.s.) gemiden çıktıktan sonra Âdem (a.s.)’i Beytülmakdis’e*”-ki bu rivayette Tufan’dan önce naaşın nereden alındığı belirtilmez- defnetmiştir. İbnü’l-Esîr’in naklettiği başka bir rivayette ise Hz. Nuh’un, “*Tufan sırasında Hz. Âdem’in naaşınal olarak bir tabuta koyduğu*”, sular çekildiğinde de “*eski yerine*” defnedildiği nakledilmektedir, ancak bahsi edilen “*eski yerin*” neresi olduğu açıklanmamıştır.²⁹

“*İbn İshak’a göre Âdem’in kabri Cennetin doğusunda bir yerde, diğer rivayetlere göre ise Mekke’de EbûKubey’s Mağarası’nda veya Hindistan’daki Nevz dağındadır*” İbnü’l-Esîr’in naklettiği bir rivayete göre Adem’in kabri Beytülmakdis’dedir.³⁰

1.1.2. Hz. İbrahim’in Kıssasında Beytülmakdis

1.1.2.1. Hz. İbrahim’in Kenan’a gelmesi

İbnü’l-Esîr’in rivayetine göre Hz. İbrahim, Firavun’un korkusundan Mısır’dan ayrılıp Şam’a doğru hareket ettiğinde Filistin topraklarında es-Seb’e’ye³¹ (Şeba) yerleşmiştir. Hz. İbrahim, Seb’e halkının eziyeti üzerine buradan da ayrılarak “*Remle ile İlia (Beytülmakdis) arasında bulunan ‘Katt’ veya ‘Kitt’ denilen beldeye*” yerleşmiştir.³² Ancak İbnü’l-Esîr, bu yer hakkında açıklayıcı bir bilgi vermemiştir. Kaynaklarda Hz. İbrahim’in zikredilen bu yere geldiği zamanlar Kudüs’ün yüzölçümünün tahmini 40 dönüm olduğu belirtilmektedir.³³ *Kitâb-ı Mukaddes*’te İbrahim’in Ur’dan (Irak) gelerek Filistin’deki el-Halil kasabasına yerleştiği belirtilmektedir. Hz. İbrahim’in yerleştiği yer *Kitâb-ı Mukaddes*’e göre “*Kenan Diyarı*”dır ve onu misafir eden de Salem’in rahip kralı Melkisedek’tir (Melik Sadık).³⁴

²⁹İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil Fi’t-Târih*, I s. 45; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 47.

³⁰Süleyman Hayri Bolay, “Âdem” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul 1988, ss. 358.

³¹Ömer Faruk Harman “İbrahim” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 21, İstanbul 2000, s. 270.

³²İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 79; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 94.

³³*Kudüs: Tarihi Belge*, s. 20.

³⁴*Kitâb-ı Mukaddes*, Yaratılış, 14:18; Simon Sebag Montefiore, *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*, Çev. Cem Demirkan, Pegasus Yayınları, İstanbul 2016, s. 18.

Hiz. İbrahim MÖ 1900'lü yıllarda Kudüs'e geldiğinde şehirde **Hitit** halkının yaşadığı da belirtilmektedir. Bu durum kaynaklarda "Hz. İbrahim inancını korumak için vatanından ayrılmaya karar verir. Allah onu **Habra'ya** gitmesini söyler. O da gider, **Hebron Mağarası'na** girer." şeklinde anlatılmaktadır. Hatta mağarada iken bir sesin ona "İbrahim baban Âdem'in kemiklerine selam ver." dediği de belirtilmektedir.³⁵

1.1.2.2. Hiz. İshak'ın Kurban Edilme Teşebbüsü

İbnü'l-Esîr'in Hiz. İbrahim anlatımında Beytülmağdis ifadesinin geçtiği bir diğer olay oğullarından birinin kurban edilme teşebbüsüdür. Kur'an-ı Kerim ve Eski Ahit'te (Tevrat) İbrahim'in, iki oğlundan birini Allah'ın emrine itaatle kurban etmeye çalıştığı belirtilmektedir. Tevrat'ta kurban edilmek istenen çocuğun İshak olduğu belirtilirken, Kur'an bir isim zikretmemiştir.³⁶ İslam Tarihi kaynaklarında da bu husus genişçe yer almaktadır.³⁷

İbnü'l-Esîr, Hiz. İshak'ın kurban edilmek istendiğine dair Tevrat kaynaklı rivayeti de nakletmiştir. İbnü'l-Esîr'e göre bu hadise İliya'nın iki mil uzağında Şam topraklarında (Bilâdü's-Şam) olmuştur.³⁸

Bu olay "Daha sonra Tanrı İbrahim'i denedi. İbrahim! diye seslendi. İbrahim, Buradayım! dedi. Tanrı, İshak'ı, sevdiğin biricik oğlunu al, Moriya bölgesine git, dedi., Orada sana göstereceğim bir dağda oğlunu yakmalık sunu olarak sun." şeklinde anlatılmaktadır.³⁹

Kur'an-ı Kerimise kurban edilmek istenen kişinin Hiz. İsmail olduğunu dolaylı olarak belirtir. Hiz. İbrâhim'e, ilk çocuğunu kurban etme imtihanını başarması üzerine oğlu İshak, "sâlihlerden bir peygamber" olarak müjdelenmiştir.⁴⁰

³⁵Kudüs: Tarihi Belge, s. 20.

³⁶Kitâb-ı Mukaddes Tekvîn, 22; Kur'an-ı Kerim, es-Sâffât 37/101-112.

³⁷Harman "İbrahim", s. 268

³⁸İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 86; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 104; Harman, "İshak", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 22, İstanbul 2000, s. 519-521

³⁹Kitâb-ı Mukaddes, Tekvîn, 22:1-2.

⁴⁰Kur'an-ı Kerim, es-Sâffât, 37/101-113.

1.1.2.3. Nemrud ve Beytülmağdis

İbnü'l-Esîr Hz. İbrahim'in hayatını anlatırken Nemrut'un hikayesine de değinmiştir. Nemrud, İbrahim'in Rabbini bulmak ve görmek için kendisini yükseğe çıkarmak istemektedir. Bunun için pratik bir çözümler; kendisini kartallara yükseğe çıkaracaktır. Bu kartallar da Beytülmağdis'ten uçuşmaya başlamış ve kendisini alarak göklere çıkarmıştır. İbnü'l-Esîr'e göre Nemrud bunun bir işe yaramayacağını anlayınca yüksek bina yaptırmaya karar vermiştir.⁴¹

1.1.3. Hz. Yakub ve Oğullarının Kıssası

1.1.3.1. Hz. Yakub ve Beytülmağdis

İbnü'l-Esîr, İbrahim'in hikayesinden sonra İshak'ın oğlu Yakub ve oğullarının hikayesinin anlatımına geçmiştir. Bu anlatımda da Beytülmağdis ifadesi kullanılmaktadır. O, Hz. Yakub'un, "*kardeşi İsa'ten [Esav] korktuğu için dayısının yanına kaçtığını,*" yazar.⁴²

İbnü'l-Esîr, Hz. Yakub'un Harran'da dayısının yanında bir süre kaldıktan sonra "*Beytülmağdis'e geri dönmek*" niyetinde olduğunu bu nedenle dayısının kendisine "*bir koyun sürüsü*" verdiğini belirtmektedir.⁴³ Kitâb-ı Mukaddes'de dönme sebebi Hz. İbrahim'in zenginleşmesi bu nedenle de Leban'ın oğullarını onu kıskanması olarak zikredilir. Bunun üzerine Hz. İbrahim, Harran'ı (Paddanaram) terkedip Kenan Diyarı'na dönmüştür.⁴⁴ Bundan da anlaşıldığına göre İbnü'l-Esîr, Beytülmağdis ifadesini daha şümüllü bir manada kullanmakta, tüm Kenan Diyarı'nı kastetmektedir.

1.1.3.2. Hz. Yusuf ve Hikayesi'nde Beytülmağdis

İbnü'l-Esîr'e göre, Hz. Yakub'un oğlu Bünyamin'in aynı anneden kardeşi Hz. Yusufda (Yûsuf 12/4, 59) "*Beytülmağdis topraklarında*" herkes tarafından bilinen bir kuyuya atılmıştır.⁴⁵ Yalnız bu kuyunun yeri (konumu) hakkında bir tafsilat

⁴¹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 88; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 109.

⁴²İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 96; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 120.

⁴³İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 96; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 120.

⁴⁴*Kitâb-ı Mukaddes*, Tekvîn, 29/1-31; Harman, "Yâkub", s. 274-276.

⁴⁵İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 106; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 134.

verilmemiştir. Yusuf kuyudan çıkarılıp, daha sonra yine kardeşleri tarafından “*Bu oğlan bizim kaçak kölemizdir.*” iddiası ile Mâlik’e satılmıştır.⁴⁶

1.1.4. Hz. Musa’nın Hikayesinde Beytülmakdis

İsrâiloğullarının tarihi açısından Hz. Musa büyük önem arz etmektedir. Onları Mısır’da Firavun’un zulmünden kurtaran ve ‘Kenanlı’ne, yani Filistin bölgesinedoğru yola çıkaran Hz. Musa’dır. *el-Kâmil’de* Firavun’ungördüğü rüyanın yorumu ve Yahudilerin Mısır’dan çıkışının anlatımında Beytülmakdisönemli yer tutar.

1.1.4.1. Firavun’un Rüyasında Beytülmakdis’den Çıkan Bir Ateş Görmesi

İbnü’l-Esîr’e göre Firavun’un rüyasında gördüğü, Mısır ülkesini yakıp yıkan ateş Beytülmakdis’den çıkmıştır. İbnü’l-Esîr, bu rüyanın yorumunun “*İsrâiloğullarının neşet edip geldikleri Beytülmakdis’ten bir adam çıkacak ve Mısır’ın helak olmasına sebep*” olacağı şeklinde naklettikten sonra⁴⁷bu durumda Firavun’unİsrâiloğullarından doğacak her erkek çocuğun boğazlanıp öldürülmesini emrettiğini nakletmiştir.⁴⁸

1.1.4.2. İsrailoğullarının Mısır’dan Çıkıp Beytülmakdis’e Yönelmeleri

Kitâb-ı Mukaddes’e göre Hz. Musa, Nebo Dağı’ndan “*Vadedilmiş Topraklar’a*” bakmış, ama oraya ulaşamadan vefat etmiştir. Bunun üzerineİsrâiloğullarıMusa’nın yerine geçenNun oğlu Yeşu idaresinde Filistin’e (Kenan’a) gitmiştir.⁴⁹Bu hadiseyi, İbnü’l-Esîr Yahudilerin Mısır’dan çıkıp Tih Çölü’ne geldikleri sırada “*İliya’ya, yani Beytülmakdis’e gitmelerinin*” emredildiği şeklinde nakletmiştir.⁵⁰

Filistin’e gelen Yahudiler buradadağınık bir şekilde yaşamışlardır. Öyleki MÖ 1100’lü yıllardaki perişan dönemlerinde Filistin’in yerel halkı FilistlerMÖ 1050’de Ebnezer Muharebesi’nde İsrâillileri yenmiş,Şiloh’taki tapınaklarını da yıkarak Ahid

⁴⁶ Ömer Faruk Harman “Yûsuf”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 44, İstanbul 2013, s.1.

⁴⁷İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 131; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 163.

⁴⁸İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 149; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 186.

⁴⁹*Kitâb-ı Mukaddes*, Yeşu, 6/17-27; Montefiore, s. 19.

⁵⁰İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 149; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 186; Gül, *11-13. Yüzyıllarda Kudüs*, s. 25.

Sandığı'nı (Tâbutu'l-Ahd) ele geçirmişlerdir. Yahudilerin Hz. Musa'dan sonra yeniden organize olmaları da bu dönemdedir. Peygamberleri Eşmuvil (Samuel) zamanında Tâlût'ubaşlarına kral seçmişlerdir.⁵¹

1.2. Mabel'in (Beytül Makdis) İnşası ve İsrail Krallığı

Yahudi tarihinin dönüm noktalarından biri Mabel'in inşasıdır. Böylece dağılık olan Yahudiler Mabel etrafında siyasî birlik kurmuşlardır. Tarihin belli dönemlerinde bu birlik dağılsa ya da Mabel'leri yıkılsa da yeniden imar hedefi onları, yüzlerce yıl aynı ideal etrafında birleştirmiştir. Yahudilerin ilk devlet organizasyonu Tâlût etrafında birleşmeleridir.

1.2.1. Tâlût, Câlût (Golyat) ve Beytül Makdis

İbnü'l-Esîr, Tâlût'un (Saul, Şaul) İsrâiloğullarının başına kral olmasının, halkı ile birlikte Câlût ile olan mücadelesinin ve gelişen diğer olayları da anlatır. İsrâiloğullarının Câlût'a karşı "birlikte savaşacakları bir peygamber göndermesi için Allah'a dua ettiklerini" belirttikten sonra da Peygamber Eşmuvil'in (Samuel) hikayesini anlatmaya başlar.⁵²

İbnü'l-Esîr, Eşmuvil'i annesinin, büyüdüğünde "Tevrat'ı öğrenmesi için Beytül Makdis'e (Mabel/Mescid) teslim" ettiğini nakleder.⁵³

İbnü'l-Esîr Tâlût ve Câlûthadisesinden uzunca bahsettikten sonra Yahudilerin tarihinde önemli bir yer işgal eden Mabel'in inşa sürecinin anlatımına geçmiştir. Bu sürecin ilk önemli aktörü Tâlût'dan sonra kral olan ve krallığı döneminde İsrâiloğullarını birleştiren Hz. Dâvûd'tur (MÖ 1009/1001- 969). Bunları nerden aldın?

⁵¹Montefiore, s. 21.

⁵²İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 164; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 209.

⁵³İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 164; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 209. İbnü'l-Esîr'in bu ifadesinden Hz. Süleyman'ın mabel i inşa etmeden öncede bu yerin kutsal kabul edildiği, Kudüs'te olmasa bile başka bir mahalde (ki yukarda Şiloh'taki tapınaklarının olduğu hususunun bahsi geçmişti. Montefiore, s. 21) mabelleri olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Yahudiler'den önce bu bölgenin idarecileri olan Kenâni Arapları (Yebusilerin kralı Melik Sadık'ın) bugün Harem-i Şerif olan yerine ibadethane inşa ettiği belirtilmektedir. Avcı, s. 40; Beytül Makdis'in ilk sakinlerine gelince Yahudilerden önce bu bölgede çeşitli kavimler yaşamıştır. Bunlar arasında Filistler, Kenaniler, Hititler, Heyutiler, Girgazitler, Perizitler ve Yebusiler vardır. Celal Tevfik Karasapan, *Filistin ve Şark-ül-Ürdün*, 1. c. Ahmed İhsan Basımevi, İstanbul 1942, s. 13-14.

1.2.2. Hz. Dâvûd ve Beytülmakdis

Hz. Dâvûd Câlût'u öldürdükten sonra Tâlût'un sözü üzerine kızı Mikal ile evlenmek suretiyle damadı olmuştur.⁵⁴ İbnü'l-Esîr bu evliliğin gerçekleşmesini ise Tâlût'un "Câlût'u kim öldürürse kızımı ona vereceğim ve ülkenin her tarafından onun mührünü geçerli kılacağım." sözü üzerine olduğunu nakletmektedir.⁵⁵ Hz. Dâvûd'un Filistilerin devi Câlût'u⁵⁶ sapanı ile öldürmesi sonrası artan ünü Tâlût'la aralarında bir rekabetin de doğmasına neden olmuştur. Gelişen olaylar sonucunda Dâvûd İsrâiloğullarının başına kral olacaktır.

Tâlût'tan sonra İsrailoğullarının başına Beytlehemi İşa'nın oğlu Dâvûd (MÖ 1009/1001-969) geçti.⁵⁷ Onunla birlikte İsrâiloğulları politik, siyasî ve dinî merkez olmaya başlayan Beytülmakdis'e yerleşmişlerdir. Önceden Hebron'da yaşayan (Halilü'r-Rahman) Hz. Dâvûd, Yebus'ta (Kudüs) mukim Yebusilerimağlub ederek krallığın merkezini (MÖ 1000 yılında) Kudüs'e taşımıştır. Beraberinde Filistilerden geri aldığı Ahit Sandığı'nı (Tâbût) da getirmiştir.⁵⁸ Artık Beytülmakdis, "Dâvûd'un Şehri'dir."⁵⁹

İbnü'l-Esîr'e göre Beytülmakdis'in (Mabed) inşa süreci Hz. Dâvûd'un döneminde görülen veba hastalığı ile başlamıştır. Hz. Dâvûd halkını Mescid'in (Mabed) inşa edileceği noktaya getirmiştir:

"Rivayet edildiğine göre Hz. Dâvûd'un zamanında ortalığı kasıp kavuran bir veba hastalığı baş gösterdi. Bunun üzerine Hz. Dâvûd halkını alıp sonra inşa edilecek olan Beytülmakdis'in bulunduğu yere geldi. Meleklerin oradan göğe yükseldiklerini gördüğü için oraya dua etmek üzere gelmişti. Hz. Dâvûd Kaya'nın (Sahra) yanına gelince durdu ve veba hastalığının kaldırılması için Allah'a dua etti. Allah da onun duasını kabul buyurdu ve veba hastalığını

⁵⁴ Şeyma Ay Arçın, *İsrail ve Yahuda Krallıkları Tarihi: Atalar Devrinden Asur ve Babil Hakimiyetine Kadar*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2016, s. 39.

⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 164; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 210.

⁵⁶ Abdurrahman Küçük "Câlût" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 7, İstanbul 1993, s. 38.

⁵⁷ *Kitâb-ı Mukaddes*, I. Sam. 16:1.

⁵⁸ *Kur'an-ı Kerim*'de, Ahit Sandığı'ndan "et-Tâbût" diye bahsedilir: "Peygamberleri onlara şöyle dedi: Onun hükümdarlığının alameti size o sandığın gelmesidir. Onda Rabbinizden bir güven duygusu ve huzur ile Mûsâ ailesinin, Hârûn ailesinin geriye bıraktığından kalıntılar vardır. Onu melekler taşımaktadır. Eğer inanmış kimselerseniz bunda şüphesiz, sizin için kesin bir delil vardır." *Kur'an-ı Kerim*, el-Bakara, 2/248.

⁵⁹ Arçın, s. 37-40; Besalel, s. 43

kaldırdı. Bunun üzerine onlar burasını Mescid edindiler. Beytülmakdis'in inşasına Hz. Dâvûd'un hükümdarlığının üzerinden on bir yıl geçtikten sonra başlandı ve inşası tamamlanmadan önce de Dâvûd (a.s.) vefat etti. Dâvûd (a.s.) vefat etmeden önce oğlu Süleyman'a Beytülmakdis'in inşasının tamamlanmasını ve kardeşi İsa'yı öldüren kumandanı da öldürmesini vasiyet etti.”⁶⁰

1.2.3. Hz. Süleyman ve Beytülmakdis'in İnşası

Daha önce de belirtildiği üzere Beytülmakdis'in inşasına Hz. Dâvûd'un hükümdarlığının on birinci yılında başlanmıştır. Kendi döneminde bitirilemeyen Beytülmakdis'i (Mescid, Kutsal Mabet, Bet-Amikdaş) İsrail Krallığı'nın üçüncü kralı Hz. Süleyman (MÖ 970/968-931) (Şelomon, Abşalom) bitirerek, altınla süsleyip mücevherler ile donatmıştır.⁶¹ Mabetin açılışı Kitâb-ı Mukaddes'te Süleyman'a hitaben “*Oturmak için sana Tanrı'ya bir ev, ebediyen tutacağın bir yer yaptım*” sözleri ile anlatılmıştır.⁶² İbnü'l-Esîr'e göre Hz. Süleyman (MÖ 953) Mescid'i (Mabet) mermerden yaptırmış, Mescid'in inşasında ise bütün cin ve şeytanları çalıştırmıştır. İbnü'l-Esîr, birkaç cümle sonra Mabet'in inşasından önce şehrin inşasına başlandığını da belirtmektedir.⁶³

Kaynaklar Mabet'in inşaatında istihdam edilen ustalar ve bir kısım işçilerin Fenikeli müttefiki Sur Kralı Hiram tarafından gönderildiğini yazmaktadır. Mabet'in inşasında kullanılan kereste Lübnan'dan getirilmiş, süslemesi Fenikeli sanatçılar tarafından yapılmıştır. Süsleme için altınlar da buradan getirilmiştir.⁶⁴ Ayrıca yedi yıl süren inşaat dışarıdan gelen işçilerle çalıştırılmıştır.⁶⁵

Burada Hz. Dâvûd'un Mabet'i (Mescid) inşa etmemesini ya da Allah'ın ona değil de Süleyman'a inşa ettirmesini İbnü'l-Esîr şöyle aktarmaktadır; “*Anlatıldığına göre, Mescid'in inşasına ilk başlayan Hz. Süleyman'dır. Hz. Dâvûd onu inşa etmek istediği zaman Allah vahiy yoluyla ona: Burası mukaddes bir ev olacaktır. Sen ise*

⁶⁰İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 173-174; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 219-220.

⁶¹Arçın, s. 43; Besalel, s. 46

⁶²*Kitâb-ı Mukaddes*, I. Krallar, 8:13; İleride anlatılacağı üzere bu mabet değişik zamanlarda yıkılacak, en son yıkımdan sonra da geriye Mabet'in Batı Duvarı (Ağlama Duvarı) kalacaktır. Besalel, s. 46

⁶³İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 173-174; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 219-220.

⁶⁴Montefiore, s. 28.

⁶⁵Karasapan, s. 32.

elini kana bulamış bulunuyorsun, bu mukaddes evi inşa etmeğe lâayık değilsin. Fakat oğlun Süleyman elini kana bulamamış olduğundan bunu o inşa edecektir.”Bu rivayetin Kitâb-ı Mukaddes kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁶

Bu da Kudüs’ün henüz mamur bir yer olmadığını akla getirmektedir Yapılan çalışmalar da bu minvalde olup Hz. Dâvûd’un başkenti Kudüs’ün küçük bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir.⁶⁷

1.2.4. Üssâ b. Ebyâ ve Beytülmağdis

İbnü’l-Esîr, Mescid ve şehrin inşasının tamamlanmasından bahsettikten sonra Hz. Süleyman dönemini anlatmaya başlamıştır. Beytülmağdis ifadesinin geçtiği olay İsrâilî oğullarının hükümdarlarından Üssâ b. Ebyâ adlı salih bir kişinin hikayesidir. Üssâ b. Ebyâ bir olan Allah’a inanmaktadır. Halkını putlara tapmamaları konusunda uyardığında büyük bir tepki çekmiştir. Bir putperest olan annesi de oğlunu azarlayarak, yaptıklarından vazgeçmesini istemiştir.⁶⁸

İbnü’l-Esîr’e göre Üssâ’dan ümidini kaybedenler Hindistan’a giderek oranın hükümdarı “*Rehz’i Beytülmağdis’e bir harekât*” yapması için ikna etmişlerdir. İbnü’l-Esîr, Rehz’in ordusuyla deniz yolu ile Filistin’e hareket ettiği, sahile ulaştığında, “*buradan da yürüyerek Beytülmağdis’e iki konaklık*” mesafeye geldiğini ve buradada Allah’ın azabına duçar olduğunu nakletmektedir.⁶⁹

1.2.5. İsrail Krallığı’nın İkiye Bölünmesi

Hz. Süleyman’ın vefatından (MÖ 930) sonra yerine oğlu Rehoboam (Ruhbu’am Rehavam) hükümdar olmuştur. Onun vefatından sonratahta Ebyâ b. Ruhbu’am geçmiştir. İbnü’l-Esîr, Rehoboam’ın Yahudilerin Yahûda ve Bünyâmin kollarından (*sıbt, esbât*) hükümdarı olduğunu; diğer kolların Hz. Süleyman’ın kölesi Yurbu’am (Yereboam) b. Bâyi’â’yı başlarına” hükümdar yaptıklarını belirtmektedir.⁷⁰

⁶⁶İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 173-174; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 219-220.

⁶⁷Arçın, s. 42; Montefiore, s. 25.

⁶⁸İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 193; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 242.

⁶⁹İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 193; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 242.

⁷⁰*el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 239.

İbnü'l-Esîr'in de bu konuda rivayetlerinin kaynağını Eski Ahit teşkil eder. Kitab-ı Mukaddes'te ise şu hususlar nakledilmiştir:

“Ve Rab Süleyman'a dedi: Mademki bu şey senin tarafından oldu. Ve sana emrettiğim ahdimi ve kanunlarımı tutmadın, mutlaka krallığını senin elinden çekip alacağım ve onu senin koluna vereceğim. Ancak baban Dâvûd'un hatırı için, bunu senin günlerinde (yaşadığın sürede) yapmayacağım. Onu senin oğlunu elinden çekip alacağım. Ancak bütün krallığı almayacağım; fakat. Kulum Dâvûd'un hatırı için ve seçmiş olduğum Yeruşalim'den ötürü bir sıbtı (oymak) oğluna vereceğim.”⁷¹

Hız. Süleyman'ın vefatından sonra Rehoboam'ın hakimiyetine girmek istemeyen Yahudiler Yereboam'ı (Yurbu'am Yaroboam, Yarovam) kendilerine kral seçmişlerdir. O vakit Mısır'da bulunan Yereboam'ın dönüşü ve kuzeydeki Yahudilerin başına kral olması Eski Ahit'te “Ve vaki oldu ki Yereboam'ın (Mısır'dan) döndüğünü duyunca, bütün İsraililer haber gönderip onu cemaate çağurdular ve bütün İsrail üzerine onu kral ilan ettiler. Yalnız Yahudasıbtından (oymağından) başka hiç kimse Dâvûd evinin ardından giden yoktu.” şeklinde ifade edilir.⁷²

Buradan da anlaşılacağı üzere Hız. Süleyman'ın oğlu ile birlikte Yahudiler MÖ 10. yüzyılda iki devlete ayrılmışlardır. Kuzey'deki krallık İsrail (Israel), güneydeki Yahuda (Judah) adını almıştır. Başkenti Samiriye olan İsrail Krallığı'nın ilk kralı Yeroboam'dır. Yeni Asurluların (Neo-Assyrian) MÖ 720'de istilasına uğrayana kadar iki yüzyıl varlığını sürdürmüştür. Asur kralı V. Shalmaneser tarafından İsrail Krallığı'ndaki Yahudilerin büyük bir kısmı Mezopotomya'ya sürgün edilmiştir.

1.3. Yahudi Krallıklarının Yıkılışı ve Beytül Makdis

İsrail Krallığı'nın yıkılması güneydeki Yahuda'yı Asurlular için açık hedef haline getirmiştir. Asurluların her yıl gerçekleştirdiği seferlerde elde edilen ganimetler ekonomik hayatın vazgeçilmezleri arasındadır. Savaş meydanında MÖ

⁷¹Kitâb-ı Mukaddes, I. Krallar, 11:11-13.

⁷²Kitâb-ı Mukaddes, I. Krallar, 12:20.

705’de ölen Sargon’dan sonra yerine geçen oğlu Senharib(Sennacherib) içinde durum aynıdır. Kendisine karşı başlayan isyana katılması Kitâb-ı Mukaddes’in de belirttiği üzere Yahuda Krallığı’nı,Asur için yeni hedef yapmıştır.

1.3.1. Asur Kralı Senharib’in Beytül Makdis’i İstila Teşebbüsü

Yukarıda da belirttiğimiz üzere Senharib, Sargon’un oğlu ve Yeni Asur Devleti’nin kralıdır (MÖ 705/704–681), ancak o, Senharib’i bir Babil hükümdarı olarak söz eder.⁷³

Kral Sargon’un ölümünden sonra Fenike ve Suriye bölgelerinde Aşdod kralı Azuri’nin başlattığı isyana Mısır’ın desteğini alan Babil şehri de katılmıştır. Bu durumu Yahuda Krallığı bir fırsat olarak görmüş, kurulan birliğe Yahuda kralı Sıdkiya (Hizkia, Hezekiah - MÖ 727-697) da elçiler göndererek katılmıştır. Senharib için sıra Yahuda Krallığı’na gelmiştir. Bu durum karşısında hazırlık yapan Sıdkiya Kudüs’ün surlarını sağlamlaştırmış, yeni tüneller yaptırmıştır. Senharib ülkesinde baş gösteren isyanlarla mücadeleye başlamış, çok geçmeden düzeni yeniden sağlamış, Babil’i de harap etmiştir.⁷⁴

İbnü’l-Esîr, Senharib’in Kudüs üzerine yaptığı seferleri, ortaçağa hakim olan tarih yorumuna uygun olarak, İsrâiloğullarını yeryüzünde çıkardıkları fesadın Allah tarafından cezalandırılması olarak tasvir eder. Buna Kur’ân-ı Kerim’den şu ayetleri delil olarak gösterir:

“Biz, Kitap’ta (Tevrat’ta) İsrâiloğullarına, ‘Yeryüzünde muhakkak iki defa bozgunculuk yapacaksınız ve büyük bir kibre kapılarak böbürleneceksiniz’ diye hükmettik. Nihayet bu iki bozgunculuktan ilkinin zamanı gelince (sizi cezalandırmak için) üzerinize, pek güçlü olan birtakım kullarımızı gönderdik. Onlar evlerinizin arasına kadar sokuldular. Bu, herhâlde yerine gelmesi gereken bir va’d idi.”⁷⁵

⁷³Cline, *Jerusalem Besieged*, s. 45-46.

⁷⁴Arçıl, s. 79-80; Montefiore, s. 36.

⁷⁵Bu ayetlerin devamında ise; “Sonra onlara karşı size tekrar egemenlik verdik. Mallar ve çocuklarla sizi güçlendirdik; sayınızı daha da çoğalttık. İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük yaparsanız yine kendinize yapmış olursunuz. İkinci bozgunculüğün zamanı gelince, yüzünüzü kara etsinler, daha önce girdikleri gibi yine Mescid’e (Beyt-i Makdis’e) girsinler ve

İsra Suresi'nde zikredilen ilk musibet Senharib'in Yahuda'yı istilasıdır. İbnü'l-Esîr'e göre İsrâiloğulları arasında zamanla günah ve kötülüklerin çoğalması üzerine Allah (c.c.) musibet olarak başlarına Senharib'i bela kılmıştır. İbnü'l-Esîr o dönem İsrâiloğullarının başında Sıdkiya adında birisinin hükümdar olduğunu, İsrâiloğulları arasındaki adet üzere "onların başına bir hükümdar geçtiği zaman, Allah onlara bir de peygamber" gönderdiğini belirtmiştir.⁷⁶

İbnü'l-Esîr ifadelerine devamla "Sıdkiyahükümdar olunca Hz. Şa'yâ'yı (İşiya, Yeşaya) peygamber olarak" göndermiştir. Allah (c.c.) "Yahudilere (bir musibet olarak) onların üzerine fezayı dolduracak kadar kalabalık" askerle birlikte "Bâbil hükümdarı Senharib'i gönderip başlarına musallat" etmiştir.⁷⁷ Senharib, Yahuda'nın önemli bir kısmını işgal etmiş, daha sonra da Beytülmakdis'i kuşatmıştır. İbnü'l-Esîr'e göre Allah hükümdar Sıdkiya'nın duasını kabul etmiş, meleklerini göndererek Senharib'in kendisi ve altı kâtibi hariç hepsini helak etmiştir.⁷⁸

İbnü'l-Esîr'e göre Senharib'in Kudüs kuşatması sırasında kurtulan katiplerden birisi de Buht-Nassar'dır [II. Nebuchadnezzar (MÖ 604-562), Nabukednasar]. İbnü'l-Esîr daha sonra Senharib'in de serbest bırakıldığını ve onun da Babil'e gittiğini belirtir. Hikâyenin değişik rivayetlerini de anlatan İbnü'l-Esîr burada Buht-Nassar'ın "Beytülmakdis'i ve Heykeli (Hz. Süleyman'ın yaptırdığı âbideyi) tahrip edip" yıktığını -ki bir sonraki başlığın konusudur- ve İsrâiloğullarını da alarak Babil'e götürdüğünü belirttikten sonra daha sonra konuya daha geniş değineceğini belirtmektedir.⁷⁹

İbnü'l-Esîr'in ifade ettiği üzere Senharib ve altı katibinin esir olup serbest bırakılması söz konusu değildir. Bununla birlikte MÖ 701 yılında şehri kuşatmış iken geri çekilişinin sebebi hakkında kaynaklar farklı bilgiler vermektedir. Şehri

---

ellerine geçirdikleri her şeyi yerle bir etsinler diye (üzerinize yine düşmanlarınızı gönderdik.)" Kur'ân-ı Kerim, el-İsrâ, 4-7.

⁷⁶İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s.194-196.; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 243-246.

⁷⁷"Rivayet edildiğine göre, Senhârib yirmi dokuz yıl hükümdarlık yapmıştır. Senhârib'in muhasara ettiği İsrail oğullarının hükümdarı ise Sıdkiya(Hizkia) idi. Hazkiyâ vefat ettikten sonra yerine oğlu Müneş-şâ (Manasseh) hükümdar oldu ve elli beş yıl hükümdarlık yaptı." Aslında bu rivayetdeki kişi de Sıdkiya'dır. Bu İbnü'l-Esîr'in kaynaklarının farklılığını göstermektedir. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 196; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 246.

⁷⁸İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 194-196; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 243-246.

⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 194-196; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 243-246.

almamasının (ya da alamamasının) nedeni Yehova'nın gönderdiği melek aracılığı ile ölümcül veba hastalığını Asur ordusuna musallat etmesi olarak belirtilir.⁸⁰

Kitâb-ı Mukaddes'te de İbnü'l-Esîr'in ifadesine (ki onun kaynağını da göstermektedir) benzer bir akıbetten bahsedilir. Allah'ın gönderdiği melek istilacı Asur ordusundan 185.000 kişiyi öldürmüştür.⁸¹ Ayrıca Hazekiah'ın Senharib'e yüklü miktarda (otuz talent altın ve sekiz yüz gümüş) vergi (haraç) verdiği de belirtilmektedir. Diğer taraftan Kudüs alınamasa da bu sefer sırasında Senharib tüm şehirleri harap etmiş, 200.150 kişiyi de göçe zorlamıştır.⁸²

1.3.2. Buht-Nassar'ın Beytülmakdis'i İşgali ve İsrailoğullarının Babil Sürgünü

İbnü'l-Esîr'in en çok üzerinde durduğu husus Beytülmakdis'in işgali, tahribi ve İsrailoğullarının maruz kaldığı büyük sürgündür.⁸³ Yeni Asur Devleti'nin zayıflamaya başladığı dönemde Babil valisi olan Nabopolassar (MÖ. 626–605) MÖ. 612 yılında Medlerle (Medes) birleşerek Asur Devleti'ne son vermiştir.⁸⁴ Önceki başlıkta bahsini ettiğimiz üzere Buht-Nassar (MÖ 630–562) [II. Nebuchadnezzar] Nabopolassar'ın oğludur. Babasının Mısır seferinde iken vefatını öğrenince Babil'e dönerek törenle tahta geçmiştir.⁸⁵ Ayrıca kaynaklara göre Buht-Nassar tahta geçmeden önce babasının kurduğu Yeni Babil (Yeni Akkad) Krallığı'nın da veliaht prensidir.⁸⁶

⁸⁰Amelie Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakındoğu: Yaklaşık M. Ö. 3000-330*, 2. C., Çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, S. 129

⁸¹Montefiore, s. 40.

⁸²Memiş, s. 222; Arçın, s. 82; Montefiore, s. 40.

⁸³ Yahudilerin sürgün edilmesi "Galut" kelimesi ile ifade edilmekte olup Tanrı tarafından başka milletlerin yanına gönderilmesi anlamında kullanılır. Tarih boyunca birçok sürgün ve katliama maruz kalan Yahudilerin ilk sürgünü Galut Mitsrayim (Mısır Sürgünü)'dür. Bu sürgün Hz. Musa ile son bulacaktır. Daha sonra Asurlular, Babil hükümdarı Nabukednezar (MÖ 598- 582) ve Roma komutanı Titus Yahudileri Dünya'nın birçok yerine gönderdiler. Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, Cilt 1, Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayın, İstanbul 2001. s. 91, 181-182.

⁸⁴ Ekrem Memiş, *Eskiçağda Mezopotamya: (En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu'nun Yıkılışına Kadar)*, Ekin Kitabevi, Ankara 2007, s. 140.

⁸⁵*The Cambridge Ancient History, Volume (Cilt) 3, Part (Bölüm) 2: The Assyrian and Babylonian Empires and Other States of the Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries BC*, edited by John Boardman, I. E. S. Edwards, E. Sollberger, N. G. L. Hammond, The History, Volume 3, Part 2, The Cambridge University Press 2006, s. 229.

⁸⁶*The Cambridge Ancient History, Cilt 3, Bölüm 2*, s. 352, 371.

Bâbil hükümdarı olan Buht-Nassar İsrâiloğulları tarihinde önemli bir yer işgal eder.⁸⁷ İbnü'l-Esîr, İsrâiloğulları arasındaki bir geleneğe işaret eder. Buna göre, *“Allah, onların başına bir hükümdar geçirdiği zaman bu hükümdarla birlikte bir de peygamber gönderir, bu peygamber hükümdara doğru yolu gösterip ona Tevrat’ın hükümlerini anlatırdı.”*

Tarihçimiz, Buht-Nassar’ın Beytülmakdis’i tahribi olayını da - Senharib’in hikayesinde olduğu gibi- *“İsrâiloğullarının arasında isyan ve kötülükler çoğalıp yayılmasına”* bağlar: *“İsrâiloğullarını başında Yakûnyâ b. Yûyâkîm hükümdar bulunuyordu. Allah, bu hükümdara yol göstermesi için İrmiyâ’yı peygamber olarak gönderdi.”*⁸⁸

İbnü'l-Esîr’in rivayetine göre İrmiya, İsrâiloğullarına içinde buldukları durumu, Senharib’i nasıl mağlup ettiklerini hatırlatır. Ancak İsrâiloğulları İrmiya’nın uyarılarını hiçbirine aldırmış etmediler. Bunun üzerine, *“Allah, İrmiyâ’ya (Ezekiel) onları kendi azabından sakındırmasını emretti. Ayrıca ona, İsrâiloğullarının tekrar Allah’a itaate dönmemeleri halinde, onları öldürecek, çoluk çocuklarını esir alacak, kentlerini tahrip edip yıkacak, kendilerini köleleştirecek birisini göndereceği ve onun, kalplerinden merhamet ve şefkatin silinmiş bir orduyla üzerlerine geleceği”* uyarısında bulunmuştur.

İbnü'l-Esîr, Buht-Nassar’ın Beytülmakdis seferini anlatmaya şöyle başlar: *“Bu defa Allah (c.c), Buht-Nassar’ın kalbine, Beytülmakdis’te bulunan İsrâiloğullarının üzerine yürümesini ilham etti. O da ufukları kaplayan kalabalık bir askerle harekete geçerek onların üzerine yürüdü.”* Yalnız bu sırada İsrailoğullarının başında kimin olduğu belirtilmez.⁸⁹

Yazarımız anlatımının devamında bilimsellikten uzak ve kaynaklar ile teyidi mümkün olmayan bazı bilgilere yer verir. Ona göre “Buht-Nassar’ı başa getiren ve İsrâiloğullarının üzerine gönderen Pers hükümdarı “Büştaşb b. Lührâsb”dır:

“...Sonra onlar, Şâm bölgesine hareket ettiler, bir kısım beldelerin halkını öldürdüler, bir hayli ganimet aldıktan sonra sağ salim geri döndüler. Daha

⁸⁷İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 200; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 251-252.

⁸⁸İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 200-201; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 252-253.

⁸⁹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 200-201; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 252-253.

sonra Lührâsb onu, Ehvâz'dan Dicle batısındaki Rum topraklarına kadar olan bölgenin baş komutanlığına tayin etti”⁹⁰

Buht-Nassar’ınİsrâiloğulları üzerine yürümesinin sebebine gelince;

“Lührâsb, yukarıda zikrettiğimiz üzere, onu bu makama getirince, o Şâm bölgesine hareket etti, fakat Dimaşk ve Beytûlmakdis ahalisinin ondan sulh istemesi üzerine onlarla sulh anlaşması yaptı. Onlardan rehinelere alarak geri döndü. Buht-Nassar, Kudüs'ten dönüp Taberiye'ye geldiği bir sırada İsrâiloğulları onunla sulh anlaşması yapan hükümdarlarına, sen, Bâbillilere yağcılık yaparak bizi rezil rüsvay ettin, dediler ve üzerine saldırıp onu öldürdüler. Buht-Nassar onun öldürüldüğünü haber alınca, yanında bulunan rehineleri öldürdü ve Kudüs'e dönüp orasını tahrip etti.”⁹¹

Yahuda'nın kralı Yehoakim, (Jehoiakim, Yakûnyâ b. Yûyâkîm), Nebuchadnezzar'ın (Buht-Nassar) krallığının ilk günlerinde sadık bir vassalıdır, Olayların gelişimi şu şekilde olmuştur:Yehoakim, Buht-Nassar'ın Mısır Seferi'nde başarısız olması üzerine Mısır'a güvenerek Babil'e karşı isyan etmiştir. Bunun üzerine Buht-NassarYehoakim üzerine MÖ 598'de giderek Beytûlmakdis'i kuşatmış, Kasım 598'de şehri almıştır. Yehoakim mağlup olmuş/öldürmüştü ve onun yerine oğlu Jehoiachin (Yehoakin) kral yapılmıştır.⁹²

Burada şu hususu da belirtmek lazım İbnü'l-Esîr'in bu konudaki rivayetinin tamamında zikrettiği hükümdar (Yakûnyâ b. Yûyâkîm) zamanında Beytûlmakdis'in tahrip olayını tek bir hadise olarak anlatmıştır. Kaynaklar Buht-Nassar'ınBeytûlmakdis'i (şehri) tamamıyla tahrip ve Süleyman'ın Mabedi'ni yakıp yıkmasını üçüncü seferi sırasında olduğunu göstermektedir. Şöyle ki; Yehoakin'in kral olmasından sonra ilk defa, (Ocak M.Ö. 597) Buht-Nassar M.Ö. 16 Mart 597'de şehri kuşatmış, Yehoakin krallığının henüz üçüncü ayında Kudüs'e bir zarar gelmemesi için teslim etmek zorunda kalmıştır.⁹³ Onun yerine Yahuda'nın yeni kralı Yehoakin'in amcası -Mattaniah- Zedekiah kukla kral (puppetking) olmuştur.⁹⁴Buht-

⁹⁰İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 200; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 251-252.

⁹¹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 200; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 251-252.

⁹²Cline, *JerusalemBesieged*, s. 53;

⁹³*The Cambridge Ancient History*, Cilt 3, Bölüm 2, s. 400.

⁹⁴Cline, *JerusalemBesieged*, s. 56.

Nassar, yeni kralı tahta geçirdikten sonra Yahudilerden Yehoakin ile birlikte yaklaşık (10.000 kişiyi) esir olarak yanında Babil'e götürmüştür. Henüz Beytülmakdis'in (Mabed) tahribi ve Yahudilerin büyük kısmının öldürülmesi söz konusu değildir. İlk sürgün edilenlerin arasında peygamber Ezekiel de vardır.⁹⁵

Onun bu seferi kroniklerde şu şekilde anlatılmaktadır:

“Yedinci yıl (598/7Kidlrt (Kasım/Aralık) ayında Akkad kralı ordusunu topladı ve Hattu'ya (Suriye'ye) yürüdü. Yehuda kentinin karşısında karargâh kurdu ve Adar ayının ikinci gününde (16 Mart 597) kenti zapt etti ve kralını ele geçirdi. Kendi seçtiği bir kral şehre atadı (ve) topladığı muazzam ganimeti Babil'e getirdi. (ABC No 5 11-13)”⁹⁶

Yahuda'nın yeni kralı Zedekiahda'nın Babillere karşı bir birlik kurarak isyan etmesi (M.Ö. 591) Buht-Nassar'ı Yahuda üzerine (M.Ö. 15 Ocak 587'de) yeni bir sefere zorlamıştır. O da Yahuda'nın şehirlerini birer birer aldıktan sonra Beytülmakdis'i de kuşatmıştır. On sekiz ay sürecek bu kuşatma sonunda Yahudi takvimine göre Av'ın 9'unda (3174), (M.Ö. 18 Temmuz 586'da) şehir düşmüş, Zedekiah ise kaçarken yakalanmıştır. Gözleri önünde oğulları idam edilmiş, kendisi de kör edilerek Babil'de, ölene kadar hapiste tutulmuştur.⁹⁷İbnü'l-Esîr'in bahsini ettiği sulh anlaşmasını bozmaları muhtemel bu isyan olsa gerekir.

İbnü'l-Esîr Buht-Nassar'ın iki ayrı seferi arasında ayırım yapmaz. Buht-Nassar'ın *'çekirge sürüsünden daha kalabalık'* bir orduyla Beytülmakdis'e geldiğini ve peygamber İrmiya ile melek arasındaki diyalogda geçen hususları naklettikten sonra İrmiya'nın, Buht-Nassar şehre girmeden önce, Kudüs'ü terk ettiğini kaydetmiştir.⁹⁸

Buht-Nassar'ın Beytülmakdis'i işgal ve tahrip etmesini ise şöyle anlatmıştır:

“Buht-Nassar da ordusuyla birlikte Beytülmakdis'e girdi, Şâm topraklarını

⁹⁵Memiş, *Eskiçağda Mezopotamya*, s. 141.

⁹⁶AmelieKuhrt, *Eski Çağ'da Yakındoğu: Yaklaşık M. Ö. 3000-330*, Cilt 2, s. 281; Montefiore, s. 43

⁹⁷Cline, *JerusalemBesieged*, s. 58-60. Arçın, s. 86. Buht-Nassar, tahta geçişini 19. yılının 5. ayının 10. gününde 9 Av'a Hz. Süleyman'ın inşa ettiği mabedi, kral ve şehrin ileri gelenlerin tüm evlerini yıkıp yakacaktır. Ekrem Memiş, 2007, s. 141.

⁹⁸ Kaynaklarda İrmiya'nın (Jeremiah) da esir alınanlar arasında olduğu daha sonra serbest bırakıldığı belirtilmektedir. *The Cambridge Ancient History*, Cilt 3, Bölüm 2, s. 408.

çiğneyip İsrâiloğularını yok edip tüketinceye kadar onları öldürmeğe devam etti ve Beytülmakdis'i de tahrip edip yıktı, hatta askerlerine emir verip taşıttığı topraklarla Beytülmakdis'i doldurup üzerini kapattı. Bundan sonra Buht-Nassar, İsrâiloğullarından aldığı esirler ile birlikte Bâbil'e geri döndü. Bu arada Buht-Nassar emrederek Beytülmakdis'te bulunanların tümünü bir araya toplattı; toplananların arasından yüz bin çocuk seçip bunları beraberinde bulunan kumandan ve prenlere taksim etti. Taksim edilenlerin arasında Peygamber Dânyâl, Hanâniyâ, Azâriyâ ve Mîşâil gibi gençler bulunuyordu. Ayrıca Buht-Nassar İsrâiloğularını üç eşit gruba ayırdı. Onların üçte birini öldürdü, üçte birini Şâm bölgesinde bıraktı, geri kalan üçte birisini ise esir alıp Bâbil'e getirdi. Bu hadiseden sonra Allah (c.c.) İmriyâ'ya uzun bir ömür verdi. Çeşitli beldelerde, yer yüzündeki kır ve sahralarda görülen odur.”⁹⁹

İbnü'l-Esîr'in de belirttiği üzere Buht-Nassar Yahudilerin hepsini sürgün etmemiş, bir kısım köylüleri özellikle Babil'in şarap ihtiyacını temin için bırakmış, Yahuda'yı da kendine bağlamıştır.¹⁰⁰ Mabed yağmalanmış ve yıkılmış, hazineleri Babil'e götürülmüştür. Şehirdeki evler yıkılmış ve yakılmıştır. Geride kalanlar da Babil'e ikinci defa sürülmüştür.¹⁰¹ Ahit Sandığı da bu sırada bir daha bulunmamak üzere kaybolmuştur.¹⁰² Yahudilerin bu ilk büyük sürgünü Pers kralı Keyruş'un(Kirus) Babil'i işgal edip Yahudilerin dönmesine izin verene kadar da devam etmiştir.

1.3.3. Pers Kralı Kirus ve İsrâiloğullarının Beytülmakdis'e Dönüşü

İbnü'l-Esîr'e göre Buht-Nassar, Beytülmakdis'i tahrip ettikten sonra kırk yıl daha yaşamıştır.¹⁰³ Bu ilk tahripten İsrâiloğullarını tekrar dönüşüne kadar geçen süre ise yüzyıldır.¹⁰⁴ İbnü'l-Esîr'in başka bir rivayetine göre

⁹⁹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 202; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 254.

¹⁰⁰Cline, *Jerusalem Besieged*, s. 60.

¹⁰¹Sürgün edilen Yahudilerin sayılarında bir kesinlik yoktur. MÖ 598'den 582 yılına kadar 14.600 kişi'den 75.000 kişiye kadar değişen sayıda Yahudinin sürgün edildiği belirtilmektedir. Cline, *Jerusalem Besieged*, s. 64.

¹⁰²Montefiore, s. 45.

¹⁰³İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 202; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 254.

¹⁰⁴İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 212; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 267-268.

İsrâiloğullarının Beytülmakdis'e geri dönüşleri Pers İmparatorluğunun Suriye ve Babil hükümdarı Büyük Kirus (II. Keyruos, Kyros, Cyrus, Koreş). Yazarımız bu kraldan el-Ğaylemîadiyla söz eder.

İbnü'l-Esîr on üç yaşında hükümdar olan Kirus'un Tevrat'ı öğrendiğini ve Yahudilik dinine girdiğini, Dânyâl ve beraberindeki Hanâniyâ, Âzaryâ ve diğerlerinden birçok şeyler öğrendiğini yazar. Kirus'un Danyal'ı kaza (yargı) işleriyle görevlendirdiğini, devlet işleriyle ilgili bütün yetkisini ona bıraktığını ve ondan Beytülmakdis'i tamir etmesini de istediğini nakleder. Son olarak da Beytülmakdis'in, Keyruş döneminde imar edildiğini ve İsrâiloğullarının oraya geri döndüğünü¹⁰⁵ kaydeder.

İbnü'l-Esîr'in naklettiği bir diğer rivayete göre İsrâiloğullarının Babil'den yurtlarına dönüşü Büştâsb b. Lührâsb¹⁰⁶ zamanındadır. Keyruş, Şâm beldelerinin tahrip edildiği ve İsrâiloğullarından hiçbir kimsenin kalmadığı haberi kendisine ulaşınca “İsrâiloğullarından Şâm bölgesine dönmek isteyen dönebilir.” şeklinde bir ilanda bulmuştur.¹⁰⁷ Yahudilerin sürgünden dönüşleri ilgili ferman Eski Ahit'in Ezra kısmında şöyle zikredilmektedir:

“Pers Kralı Koreş'in krallığının birinci yılında RAB, Yereşya aracılığıyla bildirdiği sözü yerine getirmek amacıyla, Pers Kralı Koreş'i harekete geçirdi. Koreş yönetimi altındaki bütün halklara şu yazılı bildiriye duyurdu: Pers Kralı Koreş şöyle diyor: Göklerin Tanrısı RAB yeryüzünün bütün krallıklarını bana verdi. Beni Yahuda'daki Yerusâlim Kenti'nde kendisi için bir tapınak yapmakla görevlendirdi. Aranızda O'nun halkından kim varsa Tanrısı onunla olsun. Yahuda'daki Yerusâlim Kenti'ne gidip İsrail'in Tanrısı RAB'bin, Yerusâlim'deki Tanrı'nın Tapınağı'nı yeniden yapsınlar. Krallığımda yaşayan yerliler, sürgün oldukları yerlerde sağ kalmış olanlara altın, gümüş, mal ve

¹⁰⁵İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 202; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 254.

¹⁰⁶“Keyruş ile Büştâsb'm aynı kişi olduğu ileri sürülmüş ise de bu görüş, Keyruş'un hiçbir zaman müstakil hükümdar” olmadığını ileri sürülerek reddedilmiştir. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 212; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 267-268.

¹⁰⁷İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 202; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 254.

hayvanlar sağlamakla birlikte Yerusalim'deki Tanrı'nın Tapınağı'na gönülden sunular sunsun."¹⁰⁸

İbnü'l-Esîr'in bu rivayetine göre İsrâiloğullarının başına Hz. Dâvûd'unsoyundan biri getirilmiştir. Ona verilen emir de Beytlmakdis'i imar etmesidir. İbnü'l-Esîr'in bu rivayetinde Babil'den dönenler arasında Uzeyir de vardır. Kur'an-ı Kerim'de (el-Bakara, 2/259, et-Tevbe 9/30) yüzyıl sonra diriltelen kişinin Uzeyir olduğu belirtilir.

İsrâiloğullarının bir sonraki musibete kadarki durumları ŗyle anlatılır:

"Nihayet İsriloğullarıBeytlmakdis'te kalmağa devam ettiler; hattMlku't-tavif (beylikler, bölge hükümdarlıkları) döneminde, Rumlar (Bizanslılar), kendilerine, galip gelmesine kadar, Beytlmakdis'e dönenlerle birlikte bir hayli çoğaldılar, fakat bundan sonra bir daha toparlanıp bir araya gelemediler."¹⁰⁹

Keyruş (Kyros, Cyrus) Dicle kıyısında bulunan Opis'te Babil'in son hükümdarı Nobonidus'u Eylül-Ekim 539'da mağlup ettikten sonra ŗehre zafer kazanmış komutan olarak girmiştir:

"Tişri ayında (Eylül-Ekim 539) KyrosAkkad (Babil) ordusuna karşı Dicle üstünde (kıyısında) Opis'te savaştığı zaman Akkad halkı çekilmişti. Talan yapılmış (ve) insanları katletmişti."¹¹⁰

Başka bir kaynakta ise Keyruş'un ordusunun Kudüs'e giriştarihi olarak M 13 Ekim 539 yılı verilmektedir. Keyruş'un kendisi de 30 Ekim'de ŗehre girmiştir. Büyük bir coşku ile karşılanan Keyruş, sürgün edilen Yahudilerin Beytlmakdis'e dönmelerine izin vermiştir. Keyruş'un önem verdiği hususlardan birisi de Mabel'in (Kudüs Tapınağı) yeniden inşası olsa da başlayan inşaat birtakım sebeplerden bitirilememiştir.¹¹¹

Kral Dâvûd'un soyundan son Yahuda kralının torunu Zerubavel'in (Zerubbabel) nderliğinde devam eden Mabel inşaatı M 516 yılı Adar ayında

¹⁰⁸*Kitâb-ı Mukaddes, Ezra, 1:1-14*

¹⁰⁹İbn'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 204- 206; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 256-260.

¹¹⁰AmelieKuhrt,*Eski Çağ'da Yakındoğu: Yaklaşık M. . 3000-330*, Cilt 2., s. 370

¹¹¹Kuhrt,*Eski Çağ'da Yakındoğu: Yaklaşık M. . 3000-330*, 2. C., s. 371.

bitirilerek ibadete açılmıştır. Süleyman'ın Mabedi'nin yerini alacak bu yeni yapı Zerubbabel Tapınağı olarak bilinecektir. Daha sonra Herod tarafından yeniden inşa edilen Mabel'e nazaran Yahudiler arasında fazla zikredilmemiştir.¹¹²

Yukarıdaki rivayette geçen “*Keyruş, Tevrat'ı öğrendi ve Yahudilik dinine girdi*” şeklindeki ibareyi teyiteden başka kaynaklara rastlanılmamıştır.

1.3.4. Büyük İskender'in Bölgeye Hâkim Olması

Yahuda ülkesi, Pers hakimiyeti zamanında imparatorluğun yirmi vilayetinden (satraplık) biri olmuştur. Bu durum Büyük İskender'in gelişine kadar devam etti.

İbnü'l-Esir'in bu döneme ilişkin anlatımı şöyledir:

*“İsrâiloğulları Beytülmakdis'e döndükten sonra başlarındaki hükümdar(vali) Fars hükümdarları tarafından tayin edilmeye başlandı. Bu hükümdar bazen Farslardan, bazen de İsrâiloğullarından birisi olurdu. Bu durum, Dârâ b. Dârâ'yı öldüren İskender'in o bölgeyi ele geçirmesine kadar devam etti.”*¹¹³

Büyük İskender, Pers kralı III. Darius'u yendiğinde yönünü Mısır'a çevirmiştir. Bu sırada Kudüs'te Tapınak'ın yapımından sonra rahiplerin yönetiminde yarı bağımsız bir idare vardır. İskender Yahudilerden kendine itaat ve ordusu için erzak hazırlamasını istemiştir. Başlangıçta buna yanaşmayan Rahipler, İskender'in Gazze (Gaze) ve Sur (Tyros) şehirlerini alıp burada yaptıkları kendilerine ulaşınca önceki tavırlarından vazgeçmişlerdir. İskender'i “*başrahip, rahipler ve halktan insanlar olduğu halde merasim elbiseleri ile*” karşılamış, Kudüs'ü teslim etmişlerdir. Hatta onu Tapınak'a götürerek orada kurban da kesmişlerdir. İtaatlerinin karşılığında yedi yıl vergiden muaf olmuş ve bazı ayrıcalıklar da kendilerine verilmiştir.¹¹⁴

İbnü'l-Esîr Beytülmakdis'in ikinci defa tahrip edilmesi hususunda iki rivayet nakletmektedir. İlk rivayet şehrin tahribinin İsrâiloğullarının üzerine yürüyen ve yeniden savaş açan Cevderz b. Eşkân tarafından yapıldığı şeklindedir:

“Allah (c.c.)'ın onu, İsrâiloğullarının üzerine musallat etmesinin sebebi,

¹¹²Simon Goldhill, *Kudüs Tapınağı: Yahudi, Hristiyan ve Müslümanlar İçin Kutsal Olan Bir Sitenin Olağandışı Tarihi*, Çeviren İbrahim Şener, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 18; Besalel, s. 55.

¹¹³İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 212; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 267-268.

¹¹⁴Droysen, *Büyük İskender*, Cilt 2, s. 162, 166; Gül, *11-13. Yüzyıllarda Kudüs*, s. 29-30; Montefiore, s. 55.

birincisinin zamanı gelince, sizin üzerinize güçlü, kuvvetli kullarımızı gönderdik, onlar da evlerin aralarına kadar girip (sizi) araştırdılar.” mealindeki 4-8’inci ayetlerini zikreder ve burada geçen iki beladan ilkinin Buht-Nassar, ikincisinin de Cûders ve ordusuolduğunu belirtir:

“Allah, İsrâiloğullarının başına ilk vakada Buht-Nassar ve ordusunu musallat etti. Sonra İsrâiloğullarına tekrar devlet ve galebe imkânı verdi. Bundan sonra ise son vakada onların zerine Cûders ve ordusunu musallat kıldı.”¹¹⁹

İbnü’l-Esîr bu anlatımlarında bir tarih vermemiştir Roma hükümdarlarını saydıktan sonra:

“Tarihçilerin ifadelerine göre, Beytûlmakdis’in Buht-Nassar tarafından tahrip edilmesinden sonraki imarından itibaren Hz. Muhammed’in (s.a.v.) hicretine kadar bin küsur yıl geçmiştir. İskender’in hükümdarlığı ile Hicret arasındaki müddet dokuz yüz yirmi küsur yıldır. İskender’in ortaya çıkmasıyla Hz. İsa’nın doğumu arasındaki müddet ise üç yüz üç yıldır. Hz. İsa’nın doğumu ile göğe kaldırılması arasındaki müddet otuz iki yıldır. Hz. İsa’nın göğe kaldırılması ile Hicret arasındaki müddet beş yüz seksen beş yıl birkaç aydır.”¹²⁰

İbnü’l-Esîr bu ifadeler ile Hicret’i referans ederek bir tarihleme yapar. Buna göre Beytûlmakdis’in ilk tahribinden sonraki imarı MÖ 370’li yıllara tekabül etmektedir. Bu hesaba göre Buht-Nassar tarafından tahribi MÖ 470’li yıllara tekabül etmektedir. Burada belirtmeliyiz ki bu tarihler diğer kaynakların verdiği bilgilerle uyuşmamaktadır. Keşke diğer kaynaklarla karşılaştırmalı açıklasaydın

---

gelince, sizin üzerinize güçlü, kuvvetli kullarımızı gönderdik, onlar da evlerin aralarına kadar girip (sizi) araştırdılar. Bu, yapılması gereken bir vaat idi. Sonra tekrar size, onları yenme imkânı verdik; sizi mallarla, oğullarla destekledik ve savaşçılarınızı çoğalttık. Eğer iyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz, o da kendi aleyhinize olur. Sonuncu (başkaldırmanın cezalandırılma) zamanı gelince, yüzlerinizi kötü duruma soksunlar (üzüntüden suratlarınızın asılmasına sebep olsunlar), ilk kez girdikleri gibi Mescid’e (Beytûlmakdis’e) girip (tahrip etsinler) ve ele geçirdiklerini mahvetsinler diye (yine öyle kullar gönderdik). (Tevbe ederseniz) Rabb’inizin sizi esirgeyeceğini umabilirsiniz. (Eğer tekrar fesada dönerseniz, biz de sizi (cezalandırmağa) döneriz. Biz cehennemi kâfirlere bir zindan yaptık.” Kur’ân-ı Kerim, el-İsrâ, 4/8.

¹¹⁹İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 233; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 293.

¹²⁰İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 248; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 311.

1.4.2. Romalıların Beytül Makdis'i Tahribi

İbnü'l-Esîr Beytül Makdis'in Romalılar tarafından işgali, halkının öldürülmesi ve Maked'in yıkılışının anlatımına şöyle devam etmiştir. Roma hükümdarlarını Taberi'nin tarihini referans vererek saydıktan sonra Hz. İsa'nın tevellüdünü ve dönemin Romalı idarecilerini "*Bundan sonra Augustus, Antikus'un (Antiochus) oğlu Herodes'i Beytül Makdis'e bölge hükümdarı olarak tayin etti. Hz. İsa onun hükümdarlığının kırk ikinci yılında dünyaya geldi. Kaysâriye şehrini de o kurdu.*" şeklinde vermiştir.¹²¹

Tiberius'un diğer oğlu Klodiyus'un (Claudius) hükümdarlığı zamanında havarilerden *Şem'un es-Safâ* hapse atılmış, buradan kurtularak Antakya'da halka Hıristiyanlığı anlatmıştır. Buradan sonra da Roma'ya giderek halkını Hıristiyanlığa davet etmiştir. İbnü'l-Esîr bu davete icabet edenlerden birinin de imparatorun hanımı (Saint Helena) olduğu ve Hıristiyanlığı kabul ettiğini nakletmiştir. Beytül Makdis'e gelip "*Hıristiyanların Hz. İsa'nın, üzerinde idam edildiğini iddia ettikleri çarmıhı*" Yahudilerden alıp tekrar Hıristiyanlara teslim etmiştir.¹²² Burada bu hanımın kim olduğu hakkında da bir bilgi vermemiştir.

İbnü'l-Esîr bu olayları anlattıktan sonra Yahudilerin MS 66'da başlayıp 70 yılında Beytül Makdis'in tahribi ile sonuçlanan isyanına kadar geçen süredeki Roma imparatorlarını; *Neron*¹²³ (Nero), *Gaibas (Galba)*, *Oson (Otho)*, *Bitalis (Vitellius)* ve sonra "*İspeyânus (Vespasianus/Vespasian)*" şeklinde sırası ile yazmıştır.¹²⁴

İbnü'l-Esîr sonraki sayfalarda Roma hükümdarlarını sıralamasına devam ederken "*Ondan sonra Hz. İsa'nın intikamını almak için oğlu Titus'u Beytül Makdis'e gönderip yıktıran ve İsrâiloğullarını öldürten İspeyânus (Vespasianus) hükümdar olmuştur. Sonra onun oğlu Titus (79-81) tahta geçtiğini*" belirtmektedir.¹²⁵

"İsrâiloğulların üzerine yürüyüp onların başına musallat olan kişinin Rum

¹²¹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 249-250; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 314-315.

¹²²İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 249-250; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 314-315.

¹²³İbnü'l-Esîr'e göre Neron, hükümdarlığının sonlarına doğru Petrus'u Roma'da idam edip öldürmüş ve onları başaşağı astırmıştır. Yine Neron'un döneminde Yahudiler, Beytül Makdis'in ilk piskoposu olan Ya'küb b. Yûsuf'u yakalayıp öldürmüşler ve kutsal haçı geri alıp toprağa gömmüşlerdir." İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 249-250; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 314-315.

¹²⁴İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 249-250; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 314-315.

¹²⁵İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 247; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 309.

(Roma) hükümdarı”Titus b. İsfîyânus’tur (Vespasianus). İbnü’l-Esîr “Titus, İsrâiloğullarının bir kısmını öldürüp bir kısmını esir aldı ve Beytülmakdis’i de tahrip etti.”İbnü’l-Esîr- ki burada tarih vermemektedir- Roma hükümdarı Titus b. İsfîyânus’un“yaklaşık olarak Hz. İsa’nın göklere kaldırılmasından kırk yıl sonra Beytülmakdis üzerine yürüyüp şehri eline geçirdiği, halkınun bir kısmını öldürüp bir kısmını da esir”aldığını ve şehri tahrip edip yaktığını belirtmektedir. Ona göre Titus’tan sonra da“büyük Eşgânân’m oğlu Cevderz hükümdar”olmuştur, hükümdarlığı da on yıl sürmüştür.¹²⁶

İbnü’l-Esîr yukarıda kısmen değindiğimiz üzere yedi yıl, yedi ay hükümdarlık eden VespasianusdönemindeBeytülmakdis halkınınimparatorabaşkaldırdığını belirttikten sonraimparatorun“Beytülmakdis’i muhasara edip şehri zorla”fethettiği ve“isyan sırasında birçok Yahudi ve Hıristiyan’ı” öldürdüğünü nakletmektedir. AyrıcaTitus, hükümdarlığı zamanında da işkence ve eziyetleri tüm“Hıristiyan ve Yahudilere karşı” ayırım yapmamıştır.¹²⁷

İbnü’l-Esîr ilk rivayetinde Titus’un Roma hükümdarı olduğunu yazar. Yukarıdaki rivayette ise dönemin Roma hükümdarınınVespasianusolduğu, Titus’un ise İsrâiloğullarını isyanını bastırmak için görevlendirildiği belirtilmektedir. 66 yılında Roma İmparatorluğu’na bağlı bir eyalet olan Yahuda’da halk baskı karşısında isyan etmiştir. Bu sırada kendilerini bastırmak vazifesinde olan Vespasianus, Roma’da İmparator Nero’nun (68) öldürülmesi üzerine Yahudiler üzerine gitmeyi ertelemiştir. Nero’dan sonra yukarıda da İbnü’l-Esîr’in zikrettiği kısa süre hükümdar olanüç hükümdarın sonuncusu Bitalis’ten(Vitellius) sonra imparator olan Vespasianusbu vazifeyi oğlu Titus’a vermiştir.¹²⁸

Titus 70 yılı baharında harekate başlamış, Eylül ayına kadar devam eden çarpışmalar ve beş aylık bir kuşatmadan sonra sonunda Kudüs’ü zapt etmiştir.¹²⁹Kaynaklar Titus’un şehre taarruz emrini Yahudi takvimine göre Ab ayının (Av.) 8’inde (MS. 70 Temmuz sonu) verdiğini, ertesi gün şehrin surlarından içeri

¹²⁶İbnü’l-Esîr,*el-Kâmil*, I, s. 226; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 283.

¹²⁷İbnü’l-Esîr,*el-Kâmil*, I, s. 249-250; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 314-315.

¹²⁸ Oktay Akşit,*Roma İmparatorluk Tarihi: (M. Ö. 27-M. S. 192)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1976, s. 113, 145.

¹²⁹ Akşit,*Roma İmparatorluk Tarihi: (M. Ö. 27-M. S. 192)*, s. 145; *Goldhill*, s. 11.

Romalı askerlerin girdiğini, bu sırada bugün de hala belli olmayan bir sebeple Mabel'in alevlere teslim olduğunu yazmaktadır.¹³⁰“Kutsal Tapınak”Buht-Nassar'ın tahribinden (MÖ 586) 656 yıl sonra Yahudi takvimine göre yine bir Av ayının 9. gününde ikinci defa bu sefer birdaha yapılmamak üzere yıkılmıştır. Yahudi tarihinde büyük bir katliamın yaşandığı ve sürgünün başladığı bugündaha sonraki nesiller tarafından bir “yas günü” olarak anılagelmiştir.¹³¹Yahudilerin büyük bir kısmı Avrupa ve Ortadoğu'nun muhtelif bölgelerine gönderilmiş, bu sürgüne karşı çıkan Yahudiler esir edilerek imparatorluğun başta Avrupa olmak üzere her bir tarafına köle olarak satılmıştır.¹³²

İbnü'l-Esîr bu konu ile ilgili bir başka rivayeti de Endülüs tarihini anlatırken vermiştir:

“Titus'un oğlu İşban'ın etrafındaki kalabalık artınca azgınlaşıp zulme başladı. Aynı kişi Beytülmakdis'e hücum ederek orada bulduklarını ganimet aldı ve yüz bin kişiyi öldürdü. Burada bulunan mermerleri de İşbiliye'ye ve başka yerlere taşıdı. Aynı şekilde Hz. Dâvûd'un oğlu Hz. Süleyman'ın (a.s.) sofrasını da ganimet olarak ele geçirdi. İşte Tarık'ın Tulaytula fethi sırasında ganimet aldığı sofraya budur, İşban aynı zamanda Beytülmakdis'teki altın testi ile Mârida'da bulunan taşı da ganimet almıştı.”¹³³

İbnü'l-Esîr bu rivayetin devamında İşban'ın İliya'yı alacağını Hızır'ın bildirdiğini nakletmektedir. İbnü'l-Esîr'in bu rivayetine göre Titus'tan sonra imparator olan kişi oğlu İşban'dır. İbnü'l-Esîr daha sonra Roma hükümdarlarını sayarken Titus'un kardeşi Domitian'ın imparator olduğunu da belirtmektedir.¹³⁴

¹³⁰Montefiore, s. 1-2.

¹³¹ Av ayının dokuzu anlamına gelen TişabeAv, tarih boyunca Yahudileri bugüne kadar etkileyen felaketlerin gerçekleştiği, Yahudi takvimindeki en acı ve en kederli gündür. TişabeAv'da Tanrı'nın Yüce Varlığı'nı bu dünyada barındıran, I. ve II. Bet-Amikdaş yıkılır, Yerusalayim kaybedilir, Yahudiler anavatanlarından sürülür ve Diaspora (Galut) başlar. Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları 1948-1988*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1989, s. 9.

¹³² Romalıların Kudüs'ü tahriplerinden İsrail'in kuruluşuna (1948) kadar geçen zaman Yahudi tarihinde “*Yabancıların Hâkimiyeti Dönemi*” olarak adlandırılmıştır. Yahudileri ayakta tutan ise bir gün tekrar Kudüs'e dönme ve tekrar hâkim olma hayalidir. Bu gayeyi de ilahileri ve ibadetlerine yansıtacak “*Gelecek yıl Kudüs'te*” (*Nextyear in Jerusalem*) ifadesi devamlı söyleye durdukları sloganları olacaktır. Mim Kemal Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar: İhanetler, Komplolar, Aldanmalar*, Yay. Kenan Seyithanoğlu... [ve öte.], Çağ Yayınları, İstanbul 1990, s. 35.

¹³³İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IV, s. 265; *el-Kâmil Tercümesi*, IV, s. 500.

¹³⁴İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 249-250; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 314-315.

1.4.3. İliya'nın Kuruluşuya da Beytülmakdis'in Yeniden İmarı

İbnü'l-Esîr, Titus'un valiliği zamanında Beytülmakdis'in yıkılmasını ve halkının sürgün edilmesini anlattıktan sonra Roma imparatorlarını ve dönemlerinde olan hadiselerin anlatımını sürdürmeye devam etmiştir. Sırasıyla Titus (24 Haziran 79 - 13 Eylül 81), yerine Vespasianus'undüğer oğlu Domitianus (14 Eylül 81 - 18 Eylül 96), Nervas (18 Eylül 96 - 27 Ocak 98), Trayânus (Traianus Trajan (28 Ocak 98 - 7 Ağustos 117)'u saydıktan¹³⁵ sonra “İliyâ Andriyânus (Ælianos Hadriyanus 11 Ağustos 117 - 10 Temmuz 138) hükümdar olmuş ve yirmi yıl hükümdarlık yapmıştır. Hükümdarlığı döneminde kendisine karşı gelen Hıristiyan ve Yahudilerden pek çok kimseyi öldürmüştür.” diyerek Adriyânus'un imparator olduğunu belirtmektedir. İbnü'l-Esîr'e göre oda “Beytülmakdis'i de tahrip etmiştir.” Bu tahrip ise “Beytülmakdis'in en son tahribidir.” Diğer taraftan tahrip ettiği şehri “hükümdarlığının sekizinci yılında tekrar imar etmiş” ve “Urşelim (Jerusalem) ismiyle anılırken” ona kendi adı “İlia” ismini vermiştir.¹³⁶ Adriyânus'u Beytülmakdis üzerine yürüten ve şehri tamamen yıkmasına sevk eden husus miladi 130 yılında Bar Kohba'nın çıkardığı isyandır. İsyân bastırıldığında imparator, kalan bütün Yahudileri şehirden uzaklaştırarak şehri bir Roma kolonisi şeklinde yeniden inşa etmiştir.¹³⁷

İbnü'l-Esîr'in burada belirttiği tahrip olayı, Beytülmakdis'in yanması ve yıkılmasından sonra kalan tüm harabenin (Batı duvarı hariç) tahribini ifade etmektedir. Böylece Yahudilerin Mabed'i yeniden inşa etme arzuları da tamamen bitmiştir. Ayrıca İbnü'l-Esîr şehirde Zühre için büyük bir anıt yapıldığını ve bu anıtın kendi dönemine kadar büyük bir kısmının yıkılmış olduğu halde ulaştığını anlatmaktadır. Hatta bu durumu “Ben, sağlam bir şekilde inşa edilen bu abideyi gördüm. Hz. Dâvûd'dan (a.s.) çok sonra inşa edilmesine rağmen bu abidenin ona nispet edilmesini bir türlü anlayamıyorum. Bu abidenin, Hz. Dâvûd tarafından inşa

¹³⁵ “Sonra onun yerine oğlu Titus hükümdar olmuş ve hükümdarlığı iki yıl üç ay sürmüştür. Daha sonra onun yerine İspesyanus'un diğer oğlu Domitianus hükümdar olmuş ve on beş yıl on ay hüküm sürmüştür. Hükümdarlığının dokuzuncu yılında Havarilerden İncil'in kâtibi Yûhannâ'ya bir adaya sürgün etmiş, sonra affedip geri dönmesine müsaade etmiştir. Ondan sonra Nervas hükümdar olmuş, bir yıl beş ay hükümdarlık etmiştir. Sonra hükümdarlığa Trayânus (Traianus) geçmiş ve hükümdarlığı on dokuz yıl sürmüştür. Hükümdarlığının altıncı yılında ise İncil'in kâtibi YûhannâEfsis (Efes) şehrinde vefat etmiştir.” İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, I, s. 249-250; el-Kâmil Tercümesi, I, s. 314-315.

¹³⁶ İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, I, s. 249-250; el-Kâmil Tercümesi, I, s. 314-315.

¹³⁷ Gül, “Kudüs ve Tarih İçinde Aldığı İsimler”, s. 307.

edildiğini ve orada ibadete çekildiğini Beytülmağdis halkından duymuştum.” diyerek belirtmiştir.¹³⁸

1.5. Roma İmparatoru Konstantin Zamanında Beytülmağdis

Beytülmağdis tarihinin önemli dönemlerinden biri de Roma imparatoru Konstantin’in imparator olduktan sonraki sürecidir. Artık Beytülmağdis Hıristiyanlığı kabul etmiş bir devletin kontrolündedir. Hıristiyanlık öncesi ve Hz. İsa’nın doğumunun hemen sonrasında Roma imparatorları ve valilerinin şehre bakışındayeni bir dönemi ifade etmektedir.

1.5.1. Konstantin’in Hıristiyanlığı Kabul Edişi

İbnü’l-Esîr’in üzerinde durduğu diğeri bir husus Konstantin (Constantine, Constantinus 285-337) dönemi ve onun Hıristiyan oluş sürecidir. İbnü’l-Esîr, Konstantin’in “bazı tarihçilerin rivayetini esas alarak “hükümdarlığının yirminci yılından sonra Hıristiyanlık dinini” kabul ettiğini belirtir. Sonraki yıldan itibaren de annesi (Helena) ile birlikte ülkesinin her tarafında kiliseler” yaptırmıştır.¹³⁹

İbnü’l-Esîr, Konstantin’in Hıristiyan oluşunu ve bunun sebeplerini de açıklamaya çalışmıştır. Zira Konstantin’in Hıristiyanlığı hem dünya hem Roma hem de Beytülmağdis’in tarihini etkileyecek bir hadisedir. İbnü’l-Esîr’e göre şöhreti annesi Helena’dan dolayı artmış olan Konstantin tek başına hükümdar olmak için büyük bir mücadeleye vermiştir.

İbnü’l-Esîr rivayetinin bir kısmında Konstantin’e Hıristiyan olmasını tavsiye eden vezirinin “Bu adamlar yol göstererek ona: Bizans halkından Beytülmağdis’i ziyaret edip gelinceye kadar kendin için mühlet iste. Kudüs’ü ziyaret ettiğin zaman Hıristiyanlık dinine girersin ve halkı da bu dine girmeye sevk edersin.” dediğini ve böylece düşmanlarına galip gelersin şeklinde tavsiyesini de nakletmiştir.¹⁴⁰ Konstantin Beytülmağdis’i ziyaret etmemiş ama yukarıda da

¹³⁸İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 249-250; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 314-315.

¹³⁹İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 250; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 319.

¹⁴⁰İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 305; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 385.

belirttiğimiz üzere Hıristiyanlığın yükselen siyasî gücünü öncelikli olarak kullanmayı tercih etmiştir.

İbnü'l-Esîr bu genel anlatımdan sonra Roma döneminde toplanan muhtelif tarihli konsillerden bahsetmiştir.

1.5.2. Konstantin'in Annesi Helena'nın Kudüs'ü Ziyareti

Hıristiyanlık tarihinin önemli isimlerinden biri de Konstantin'in annesi Helena'dır. İbnü'l-Esîr'e göre Urfalı olan Helenaoradan esir alınmıştır. İbnü'l-Esîr onun, oğlu Konstantin'in imparatorluğunun yedinci yılında “*Beytülmakdis'e giderek Hıristiyanların, Hz. İsa'nın üzerinde çarmıha gerildiğini iddia ettikleri kutsal haçı gömülüp saklandığı yerden*” çıkardığını ve oğünü “*İstavroz Bayramı*” olarak ilan ettiğini nakletmiştir. Helena ayrıca ziyareti sırasında bugüne kadar gelebilen “*Kumâme*” adlı (*HolySepulchre, Kıyâme, Kıyâmet, Kamame*) kilisesini inşa ettirmiştir.¹⁴¹

İbnü'l-Esîr Helena'nın Beytülmakdis'i ziyaret tarihini “*Bir rivayete göre, Helena'nın Beytülmakdis'e gitmesi, Konstantin'in hükümdarlığının yedinci yılından sonra*” olduğunu belirttiği başka bir yerde yeniden ele almıştır.¹⁴² Helena 326 yılında Filistin'e Hac yolculuğuna çıkmış, bu seyahati sırasında, İbnü'l-Esîr'in de bahsettiği üzere Kıyamet Kilisesi'ni yaptırdığı gibi birçok kilise inşaatı içinde maddi destek sağlamıştır. Helenabeş yıl Kudüs'te kaldıktan sonra 80 yaşında Roma'ya dönmüş, burada hastalanarak vefat etmiştir. Helena daha sonra Filistin'de yaptıklarından dolayı azize ilan edilmiş, daha çok Saint Helena olarak anılmıştır.¹⁴³

1.5.3. Beytülmakdis Patriğinin İznik Konsiline Katılması

Burada İbnü'l-Esîr şehrin nasıl kurulduğunu anlattıktan sonra İznik'te toplanan bugünkü Hıristiyanlık inancının şekillendiği Konsillerden bahsetmiş.¹⁴⁴ Bu bağlamda Beytülmakdis patriğinin de İznik Konsiline katıldığını söylemiştir.

¹⁴¹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 253-254; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 320.

¹⁴²İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 253-254; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 320.

¹⁴³Matthew Bunson, *The Encyclopedia of the Roman Empire*, Facts On File, Newyork 2002, s. 252.

¹⁴⁴İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 345; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 320.

1.6. Bizans-Sasani Mücadelesinde Beytül Makdis

İbnü'l-Esîr, imparator Heraklius zamanında Sasanik İsrası Perviz'in, kendisine sığınan Mavrik'in oğluna "üç büyük kumandan ve tımarlı sipahinin komutasında" bir ordu verdiğini belirtmektedir. İşte bu kumandanlardan Boran "Suriye'ye girip Beytül Makdis'e (614) kadar" gelmiş ve "Hıristiyanların üzerinde Hz. İsa'nın (a.s.) asılıp idam edildiğini iddia ettikleri çarmuh ağacını alıp Kisra Perviz'e" göndermiştir. Oğullarından Şehrberâz, (Sahrbaraz) da Bizans üzerine yürümüştür.¹⁴⁵

İbnü'l-Esîr'in de belirttiği üzere Heraklius imparator olduktan sonra 614 yılında Sasaniler ile muharebeler yeniden başlamış, o yıl Beytül Makdis, devam eden savaşlar sonucu 619'da Suriye ve Mısır tamamen Sasanilerin kontrolüne geçmiştir.¹⁴⁶

Heraklius 620'de Balkanlardaki Avar tehlikesini bertaraf ettikten sonra 622 yılında Sasanilere bırakmak zorunda kaldığı yerleri almak için Konstantinapolis'ten (Costantinopolis, İstanbul) ayrılmıştır. Heraklius, yeniden başlattığı muharebeler sonrası Beytül Makdis ile birlikte kaybettiği diğer yerleri 627 yılında tekrar geri almıştır. Bir yıl sonra Sasanilerin yeni kralı Kavad II ile Heraklius arasında barış imzalanmıştır.¹⁴⁷

---

¹⁴⁵İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, s. 368; *el-Kâmil Tercümesi*, I, s. 459.

¹⁴⁶Mitchell, s. 551; Beate Dignas, Engelbert Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity Neighbours and Rivals*, Cambridge University Press, New York 2007, s. 45.

¹⁴⁷Beate Dignas, Engelbert Winter, s. 46, 148. Burada belirtilmesi gereken bir diğer husus ise bu muharebelerin Müşrikler ile Müslümanlar tarafından da takip edildiğidir. Bu durum Kur'an-ı Kerim Rum Suresi'nde de bahse konu olmuştur. İlk (1-7) ayetlerde birkaç yıl içinde Bizans'ın Sasanilere galip geleceği ve müminlerin sevineceğini Allah (c.c.) bildirmiştir. Bizans'ın zaferi Müslümanları sevindirmiştir. *Kur'an-ı Kerim*, Rum Suresi 1-7; M. Kâmil Yaşaroğlu, "Rum Suresi" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 35, İstanbul 2008, s. 230.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM'INDOĞUŞUNDAN HAÇLILARIN İŞGALİNE KADAR

BEYTÜLMAKDİS/KUDÜS

2.1.Hz. Muhammed'in Miracı ve Beytülmakdis

Bilindiği gibi 'İsra', Hz. Muhammed'in geceleyin Mekke'den Beytülmakdis'e götürülmesi, Miraç ise Allah'ın (c.c.) kulu ve peygamberini kendi katına çıkarması olayıdır. Hz. Peygamber'in, amcasıEbûTâlib'in kızı ÜmmüHâni'nin evinde uyurken yaşanan bu hadise ile ilgili değişik rivayetler mevcuttur.

İbnü'l-Esîr'in naklettiği rivayette Hz. Muhammed (a.s.)'in bir gece Mescîd-i Haram'dan (Mekke) Mescîd-i Aksa'ya (Beytülmakdis) İsra' edildiği (götürüldüğü) vepeygamberin "*Cebrâil de beni alıp Mescîd-i Aksâ taraflarına götürdü.*" dediği nakledilmektedir. İsra' sırasındaHz. Muhammed'in (a.s.)bazı yerlere götürüldüğü ve "*Beytülmakdis'e varıncaya kadar yürüdük.*" dediği nakledilmiştir.¹⁴⁸

El-Kâmil'de Hz. Peygamber'in İsra' veMi'rac'ınBeytülmakdis ile ilgili kısımlarda şunakledilmektedir: "*Daha sonra Cebrail, benimle Kaya'nın (Sahra) yanına vardı, benimle üzerine çıktı. Baktım ki, göğe kadar bir miraç (merdiven) yükseliyor.*" şeklinde olmuştur: Miraç'ın başlangıcı ve gelişimi hakkında "*Melekler de oradan (göklere) yükselir. Bu Mi'râc'ın (merdiven) başlangıcı Beytülmakdis'tekiKaya'da, öbür ucu ise göklere bitişiktir.*" dediği nakledilmektedir.¹⁴⁹

Hz. Peygamber (s.a.v) o gecenin sabahında Mescid-i Haram'da iken Ebu Cehil'in kendisi ile "*Nasıl bu gece işe yarar bir şey yapabildin mi?*" sözleri ile istihza etmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) onun bu istihzası karşısında İbnü'l-Esîr'in

¹⁴⁸İbnü'l-Esîr,*el-Kâmil*, I, s. 578; *el-Kâmil Tercümesi*, II, s. 51-53.

¹⁴⁹İbnü'l-Esîr,*el-Kâmil*, I, s. 578; *el-Kâmil Tercümesi*, II, s. 51-53.

anlatımı ile “*Evet, dedi. Bu gece Beytülmakdis’e götürüldüm.*” şeklinde cevap vermiştir.EbûCehil: “*Sonra da sabah olunca aramıza geliverdin. Öyle mi?*”şeklindeki cevabınaHz. Peygamber’in“*Evet*”şeklinde cevap vermiştir.¹⁵⁰

Miraç hadisesi müşrikler arasında hızlıca yayılmış, bazıları koşup durumu Hz. Ebû Bekir’e:“*Senin arkadaşın, şunu söylüyor.*” dediklerinde o,“*Eğer o bunları söylüyorsa, kesinlikle doğru söylüyor.*” diye cevap vermiştir. Hz. Ebu Bekir’den umdukları cevabı alamayan Müşrikler, Hz. Muhammed’e(s.a.v.)“*O halde bize Mescîd-i Aksâ’nın niteliklerinden söz et.*”Allah (c.c.) bu talepleri karşısındaMescid’i onun gözü önüne getirmiştir. Hz. Muhammed Mescid’in özelliklerini anlatmış, sorulan sorulara da Allah’ın kendisine bildirmesi ile cevap vermiştir.¹⁵¹

2.2. Müslümanların İlk KiblesiMescid-i Aksa

İbnü’l-Esîr’in üzerinde durduğu diğer bir husus Hicret’ten sonrakıblenin Allah’ınemriile Mescid-i Aksa’danMescîd-i Haram’a(Kâbe) tahvili olayıdır.¹⁵² Hz. Muhammed(s.a.v.) Hicret öncesi olduğu gibi sonrasında daBeytülmakdis’e doğru namaz kılmakta idi. Müslümanların nihâi olarak kiblesinin Kâbe olması hususu ayetle sabit olmakla birlikte,Hz. Muhammed’in (s.a.v.)Hicret’ten önce hangi yöne doğru namaz kıldığı konusunda farklı yaklaşımlar vardır.

Hicret’ten sonra gerçekleşen olayları Hicri takvime göre ele alan İbnü’l-Esîrkıblenin tahvilini de “*Bu ikinci yılda kible Şam tarafından Kabe’ye doğru çevrildi.*”diyerek anlatmıştır.¹⁵³İbnü’l-Esîr kıblenin tahvilinden önce Mekke’de iken Rasûlullah’ın (s.a.v) Beytülmakdis tarafına doğru namaz kılması emredildiği halde, Kabe’ye yönelip namaz kılmayı arzuladığını zikretmiştir. Bunu temin için de namaz

¹⁵⁰İbnü’l-Esîr,*el-Kâmil*, I, s. 578; *el-Kâmil Tercümesi*, II, s. 51-53.

¹⁵¹İbnü’l-Esîr,*el-Kâmil*, I, s. 578; *el-Kâmil Tercümesi*, II, s. 51-53.

¹⁵²“*Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir; nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin. Kuşku yok ki kendilerine kitap verilenler onun rablerinden gelmiş bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir.*”*Kur’ân-ı Kerim*, el-Bakara, 2/144.

¹⁵³İbnü’l-Esîr,*el-Kâmil*, II, s. 13; *el-Kâmil Tercümesi*, II, s. 114.

kılarken “Kabe’yi karşısına ve kendisiyle Beytülmakdis’in arasına”aldığını ve böyle namaz kıldığını Taberi’nin rivayetini naklederek belirtmiştir.¹⁵⁴

İbnü’l-Esîr, Medine’ye hicretinden sonra buna imkânının kalmadığını halbuki Hz. Peygamber’in kiblenin Kabe’ye tahvilini arzuladığını belirtmektedir. Kiblenin tahvili ile ilgili ayetin inişini Medine’ye gelişinin “On sekizinci ayının, Şaban ayının, ortası salı günü Kabe’ye dönerek namaz kılması emredildi.” diyerek belirtmektedir. Başka bir rivayette bu emrin “hicretin on altıncı ayında bir öğle namazında verildiğini” nakletmiştir.¹⁵⁵

2.3. Kudüs’ün (İliya) Müslümanlar Tarafından Fethi

el-Kâmil’de Beytülmakdisifadesi kiblenin tahvilinden Hz. Ömer dönemine kadar zikredilmemektedir. Hz. Peygamber’in vefatından sonra Halife seçilen Hz. Ebu Bekir (r.a.) başlayan irtidat hadiselerini bertaraf edip, Müslümanlar arasında baş gösteren sorunları çözdükten sonra İslam’ın tebliği adına Suriye’nin fethine başlamıştır. Hz. Ebu Bekir’in vefat ettiği gün, yine onun tavsiyesi ile Hz. Ömer halife seçilmiş, o da selefinin başlattığı Suriye ve Irak’ın fethini devam ettirerek; Saad b. Ebi Vakkas’ı Irak, Halit b. Velid’i Suriye üzerine göndermiştir.

Hz. Ömer’in emri çerçevesinde İslam orduları Suriye ve Irak’ın fethini Kadisiye Zaferi (636) ile tamamlamıştır. Suriye’de Ecnadeyn Zaferi (634) ile Filistin’deki Bizans nüfuzu kırılarak, 635 yılı Eylül ayında Şam alınmıştır. Bir yıl sonra Hıristiyan Araplar ve Ermenilerden oluşan Heraklius’un ordusu Yermuk’ta (Ağustos 636) ağır bir mağlubiyete uğratılmıştır. Böylece Müslümanların İliya olarak isimlendirdiği Kudüs’ün alınmasının önündeki tüm engeller kaldırılmıştır. Yermukyeniğisinden sonra Suriye’den ümidini yitiren Bizans İmparatoru Heraklius Antakya’dan Konstantinapolis’e (Constantinopolis, İstanbul) “*El-veda ey Suriye! Şimdi burası düşman için ne güzel diyar.*” diyerek dönmüştür.¹⁵⁶ Ayrılırken kutsal

¹⁵⁴Habergetiren, s. 904

¹⁵⁵İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, II, s. 13; *el-Kâmil Tercümesi*, II, s. 114.

¹⁵⁶Ebü’l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir Belazüri, *Fütuhu’l-Büldan: (Ülkelerin Fetihleri)*, Çeviren Mustafa Fayda, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1987, s. 195; Taberi ümidini yitiren Bizans imparatoru Heraklius’un Kudüs’ü ziyaretinden sonra Suriye dönüşü (ya da yönüne dönüp), “*Selam sana Ey Suriye! Seni amacına ulaşamamış kimsenin veda selamı ile selamıyorum.*” dediğini

eşyaları yanına almış, birkaç yıl öncesine kadar Sasanilere karşı verdiği mücadelenin muhasebesini de yapmıştır; zira ona göre bu mücadelenin artık bir anlamı kalmamıştır: Kudüs elden çıkmıştır.¹⁵⁷

İbnü'l-Esîr, Beytülmakdis'in Müslümanlar tarafından fethini "*Hicretin On Beşinci (14 Şubat 636-1 Şubat 637) Yılı Olaylarının* anlatıldığı kısımda "*Beytülmakdis'in Diğer Adıyla İliya'nın Fethi*" başlığı altında "*Bu yıl içerisinde (hicretin on beşinci yılı) Beytülmakdis de fethedildi, Hicretin on altıncı yılının Rebiülevvel (2 Nisan-1 Mayıs 637) "* ifadeleri ile anlatmıştır.

Bizans kuvvetleri komutanı Artabon "*hem Remle'de ve hem de İlia'da büyük birer ordu*" yerleştirmiştir. Artabon Ecnadeyn'de bozguna uğramış, İliya'ya (Beytülmakdis) çekilmek zorunda kalmıştır. İbnü'l-Esîr "*Amr ise Ecnâdeyn'e inmiş, Beytülmakdis'i muhasara altında tutan Müslümanlar Artabon'a geçit bulmak imkânı verdiklerinden, İliya'ya girebilmiş, Müslümanları oradan Amr tarafına çekilmek durumunda bırakmıştı.*"

Yermuk Zaferi'nden (636) sonra Kudüs üzerine yürüten birliklerin başında Amr b. As vardır. Kaynaklarda Amr b. As'ın ordusu ile Kudüs'e giderken halkın Müslümanları "*Biz sizin yönetim ve adaletinizi bundan önce içinde yaşadığımız zulüm ve baskı ortamından çok daha fazla seviyoruz*" sözleri ile karşılandığı belirtilmektedir.¹⁵⁸

Amr b. As komutasındaki birlikler Kudüs'ü 637'de kuşatmıştır. Diğer taraftan tüm Suriye'de Halit b. Velid yerine birliklerin komutanlığına Ebu Ubeyde b. Cerrah getirilmiştir. Ebu Ubeyde Suriye komutanlığını uhdesine alarak emrindeki birlikler ile Kudüs'egelererek orduya komutanlık etmeye başlamıştır. Kuşatmaya uzun süre direnen Bizans İmparatorluğu'nun siyasî ve dini temsilcisi konumundaki Patrik Sophronius da şehrin savunmasından ümidini kesmiştir.

İbnü'l-Esîr, Hz. Ömer'in şehri teslim alması hususunda iki farklı rivayeti

---

nakleder. Ebû Cafer İbni Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberi, *Tarihü't-Taberi: Tarihü'l-Ümemve'l-Müluk*, Cilt 2, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, s. 445-446.

¹⁵⁷Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Trc. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1981, s. 103.

¹⁵⁸Ali Mazak, *Emevilerin Sonuna Kadar Kudüs ve Filistin*, 1989, Tez (Yüksek Lisans), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilimler Bölümü İslam Tarihi Anabilim Dalı, s. 65.

nakletmektedir. İlki onu Amr b. As'ın davet ettiği rivayettir. Merc Uyûn'ufeth eden Amr, Artabon'a, Rumca konuşan bir elçi ile bir mektup gönderdiğini belirttiikten sonra Artabon'un "*Allah'a yemin ederim, Amr Filistin'de Ecnâdeyn'den sonra başka bir yer fethedemeyecektir*" dediğini Artabon'un etrafındakilerinin bunu nereden bildiğini sorduklarında Artabon: "*Bu fetihleri yapacak olan kimsenin nitelikleri,-Hz. Ömer'in niteliklerini sayarak-şöyle şöyledir,*" diye cevap verdiğini nakletmektedir. Bu duruma şahit olan elçi Amr'a durumu bildirdiğinde Amr Hz. Ömer'eyazdığı mektubunda "*Ben son derece çetin bir düşmanla uğraşıyorum. Fethetmeye çalıştığım ülke sana karşı peşinen küçülmüş bulunuyor. Ne dersin?*" şeklinde şehri teslim alması yönlü davet etmiştir. İbnü'l-Esîr ifadesinin devamında "*Hz. Ömer Amr'ın böyle bir şeyi işitmediği bir habere dayanmadan söylemeyeceğini bildiğinden Medîne'den ayrılarak yola koyuldu.*" diyerek Hz. Ömer'in Medine'den ayrılışını anlatmıştır.¹⁵⁹

İslam tarihçilerinin de kabul ettiği görüşe göre Sophronius, şehri kuşatan birliklerin komutanı Ebu Ubeyde'ye, diğer şehirlerde olduğu gibi cizye ve haraç ödemek üzere kendilerine emân verilmesini teklif etmiştir. Patriğin şartı ise; "*Bu kutsal şehri ancak Halife Ömer'e bizzat teslim*" etmektir. Bizans kumandanı (Patrik), şehrin teslim anlaşmasını halife ile imzalamak istemiştir. Bunun üzerine Ebu Ubeyde bir elçi ile Halife Ömer'i davet etmiştir.¹⁶⁰ İbnü'l-Esîr, "*Hz. Ömer'in Şam'a (bölgesine) gelişnedeninişöyle açıklamıştır:*

"Ebû Ubeyde, Beytülmakdis'i muhasara altına alınca, Beytülmakdis halkı kendisinden Şam bölgesi şehirleriyle yapılan barış şartlarının aynısıyla barış yapmayı ve bu barış antlaşmasında Müslümanların tarafını Hz. Ömer'in temsil etmesini istemişler. Bunu Ebu Ubeyde'nin Hz. Ömer'e yazması üzerine, Hz. Ömer Medine'den yola koyuldu ve Medine'de Hz. Ali'yi kendisinin yerine vekil bıraktı."¹⁶¹

¹⁵⁹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, s. 347; *el-Kâmil Tercümesi*, II, s. 458. Bu konuda Ebu Ubeyde hemen bir mektup yazarak halife Hz. Ömer'e durumu bildirmiştir. Bir başka rivayette ise Hz. Ömer Amr b. As tarafından da davet edilmiştir. Sadık Eraslan, *Sosyo-Politik Açıdan Asr-ı Saadet Fetihleri (Hz. Ömer Dönemi)*, Ta-ha Yayıncılık, Ankara 1999, s. 162.

¹⁶⁰Timothy Gregory, *A History of Byzantium*, Blacwell Publishing, Cornwall 2005, s. 166; .Belazüri, 197-198; Taberi, s. 448-449.

¹⁶¹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, s. 347; *el-Kâmil Tercümesi*, II, s. 459.

Mektubu, Meysere b. Mesruk e1-Absi götürmüştür. Meysere, bir gece yarısı Medine'ye ulaşmış, Mescîd-i Nebi'de Ravza-yı Mutahhara'ya uğramış, Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir'in kabrine selam vermiş ve sabah olduğunda Hz. Ömer'e mektubu teslim etmiştir. Halife, Müslümanlara mektubu okuduğunda tüm mescitte bir sevinç hasıl olmuştur. Zira, Peygamber'in Miraç'a çıktığı, müminlerin ilk kıblesi olan şehir teslim edilmek istenmektedir. Hz. Ömer Mescid-i Nebi'de Müslümanların ileri gelenleri ile durumu istişare etmiş, Hz. Ali'nin de muvafakati (te'yidi) ile davete katılmaya karar vermiştir. Hz. Ömer, yerine Hz. Ali'yi vekil bırakarak 637 Temmuz'unda Zübeyr b. Avvâm, Ubâde b. Sâmit ve Abbas b. Abdulmuttalib ile birlikte şehri teslim almak için Medine'den ayrılmıştır.¹⁶²

İbnü'l-Esîr, Hz. Ömer'in yola çıkararak "Câbiye'ye kadar bir at sırtında" geldiğini belirtmektedir. Yola çıkmadan önce ordu komutanlarına hareket ettiğini, tayin ettiği bir günde Câbiye'de¹⁶³ ileri kuvvetleriyle birlikte kendisine yetişmelerini ve görevlerine başkalarını vekil bırakmalarını emretmiştir. Onu Câbiye'de karşılayanlar Halid b. Velid, Yezid b. Ebu Süfyan ve ordu komutanı Hz. Ebu Ubeyde'dir.

İbnü'l-Esîr'in bundan sonra Kudüs'ü teslim alacak kişinin vasıflarını belirten bir başka rivayeti de nakletmektedir. İbnü'l-Esîr'e göre Hz. Ömer, Câbiye'ye vardığında, Yahudi bir kişi kendisine: "Ey Müminlerin emiri. Allah sana İliya'nın fethini nasip etmedikçe ülkeneye geri dönmeyeceksin." demiştir. Bu rivayeti nakleden İbnü'l-Esîr, "İlialılar, Amr'ı, Amr da onları çok uğraştırmış; fakat Amr ne orayı ne de Remle'yi ele geçirmeye muvaffak olmuştu." diyerek Amr'ın Beytülmakdis'i kuşattığını ama alamadığını belirtmiştir.¹⁶⁴ İbnü'l-Esîr, İliya (Kudüs) halkının Hz. Ömer Câbiye'de askerlerle birlikte konakladığı bir sırada eman dilemek için gelişlerini şöyle nakletmiştir:

"Hz. Ömer onlara, bunlar eman istemek üzere geliyorlar, onlardan korkmayın, onlara da eman veriniz, dedi. Yaklaştıklarında onların İlialılarla

¹⁶²Eraslan. s. 162; Mazak, s. 67.

¹⁶³Bazı rivayetlerde Hz. Ömer bu sırada Suriye'de Câbiye'de bulunduğu ve Patrik Sophronios burada iken Hz. Ömer'e şehri teslim ettiği belirtilmektedir. Mustafa Fayda, "Ömer" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34, İstanbul 2007, s. 45.

¹⁶⁴İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, s. 348; *el-Kâmil Tercümesi*, II, s. 460.

çevresinde bulunanlar oldukları anlaşıldı. Onlarla cizye vermeleri şartıyla barış antlaşması yapınca, onlar da Ömer'e şehrin kapılarını açtılar. Hz. Ömer ile barış yapan avamdan kimseler idi. Çünkü Artabon ile Tuzârik, onun Şam bölgesine vardığını haber alınca Mısır'a gitmişler ve onun İlia halkı ve çevresi ile Remle ve çevresi hakkındaki eman mektubunu da almışlardı. İliyalılarla yapılan bu barış antlaşmasına yukarıda sözü geçen Yahudi de şahitlik yapmıştı.”

“Hz. Ömer bölge halkına eman içerisinde olduklarına dair haberler gönderdi ve Alkame b. Hakîm'i Filistin'in bir yarısına vali tayin edip Remle'de kalmasını söyledi. Öbür yarısına da Alkame b. Muhazziz'i tayin etti onun da İlia'da kalmasını emretti. Daha sonra Hz. Ömer, Câbiye'den Beytülmakdis'e yürüdü.”

“Böylelikle İlia'nın fethi Hz. Ömer tarafından gerçekleştirilmiş oldu. Artabon ve barış antlaşmasını kabul etmeyen Bizanslılar Mısır'a gittiler. Mısır Müslümanlar tarafından ele geçirilince Artabon öldürüldü. Onun öldürülmeyip Bizanslılara gidip iltihak ettiği de söylenmiştir.”¹⁶⁵

Bizzat Kudüs'e (17/638) giden Hz. Ömer, El-Halil Kapısı'nda (Yafa Kapısı) Patrik Sophronius tarafından karşılanmıştır.¹⁶⁶ Hz. Ömer Kudüs halkına, canlarına, mallarına, haçlarına, kiliselerine dokunulmayacağı, isteyenlerin cizye vererek şehirde kalabilecekleri konusunda eman vermiştir. Şehirden gitmek isteyenler de gidecekleri yere kadar emin olacaklardır. Bu emana ise Halid b. Velid, Amr b. As, Abdurrahman b. Avf ve Mu'aviye b. EbiSüfyan şahit yapılmıştır.¹⁶⁷

¹⁶⁵İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, s. 349; *el-Kâmil Tercümesi*, II, s. 460-461.

¹⁶⁶Casim Avcı “Kudüs Fethedilişinden Haçlı İstilasına Kadar” *TDV Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 26, İstanbul 2002, s. 327; Fayda, s. 45; Eraslan, s. 162-163.

¹⁶⁷“Bu ahit, Müminlerin emiri ve Allah'ın kulu Ömer tarafından İlia (Beytülmakdis) halkına verilen bir emandır. Onların canlarına, mallarına, kiliselerine, haçlarına, yerleşik ve göçebe olan bütün fertlerine verilen bir teminattır. Kiliseleri mesken yapılmayacak ve yıkılmayacak ve kısmen dahi olsa işgal edilmeyecektir. İçindeki kutsal eşyaya dokunulmayacaktır. Mallarına el sürülmeyecektir. Kimse dini inançlarından dolayı zorlanmayacak, kendilerine asla zarar gelmeyecek ve yurtlarına Yahudiler iskân olunmayacaktır. Buna karşılık onlar da cizye vereceklerdir.”

“Bunlardan kim yurdunu terk etmek isterse, gideceği yere kadar mal ve can emniyeti sağlanacaktır. Yurdunda kalmak isteyenler ise, güvende olacaklardır ve cizye vereceklerdir. İsteyen Rumlarla gidecek ve isteyen de toprağına dönecektir.”

“Hasat elde edinceye kadar onlardan bir şey istenmeyecektir. Bu, Allah'ın Resülünün halifelerin ve mü'minlerin Kudüs halkına verdiği güvenlik ahdidir. Cizye ödedikleri müddetçe geçerlidir.”

Kudüs, Hz. Ömer döneminde fethinden Haçlıların hakimiyetine geçene kadar Müslümanlar arasında da hakimiyet mücadelesinin konusu olmuştur. İbnü'l-Esîr de Beytül Makdis ifadesini bu sürede bazen dolaylı bazen de bizzat bu şehre dair hadiselerin anlatımında zikretmiştir. Bu nedenle bu çalışmada biraz daha seçici davranarak şehir ya da Mabed ile ilgisi olan anlatımlar tercih edilmiştir.

Halife Hz. Ömer, İbnü'l-Esîr'in ifadesi ile “*Beytül Makdis ifeth edip orada birkaç gün*” kalır. Bu sırada Amr b. As Mısır'ın fethi ile memur edilmiştir.¹⁶⁸

2.4. Muaviye b. Ebu Süfyan'ın Beytül Makdis'te Bey'at Alması

İslam Tarihinin en önemli kırılma noktası Hz. Ali ile Muaviye arasında yaşananlardır. Muaviye b. Ebu Süfyan, Mekke'nin fethi ile Müslüman olmuş, Hz. Peygamber'in vahiy katipliğini yapmıştır. Hz. Ebu Bekir'in Suriye üzerine gönderdiği ordulardan birinin komutan yardımcılığını yapan Muaviye, Hz. Ömer döneminde, Hicri 17'de (638) Hz. Ömer tarafından önce Ürdün, ertesi yıl Dımaşk valiliğine tayin edilmiştir.

Hz. Ali, Harici birinin suikastı ile Hicri 40 (660) yılında vefat etmiş, Muaviye ise yaralı olarak kurtulmuştur. Bunun üzerine Kudüs'te “*emirü'l-mü'minin*” unvanıyla biat alan Muaviye, Hz. Ali'nin yerine halife olan oğlu Hasan'la mücadelesine devam etmiştir.¹⁶⁹

İbnü'l-Esîr, el-Kâmil'de Muaviye'nin *Şam illerinin emîri sıfatı ile Beytül Makdis'te hilâfet bey'ati*” aldığını belirtmektedir.¹⁷⁰

Kudüs'ün tarihi aynı zamanda onun kuruluş ve el değiştirmesi tarihidir. Tarih yazımı açısından olaya bakıldığında bir hadisenin ele alınması onun özne olarak önemi ile ilgilidir. Bu nedenle Beytül Makdis'in Müslümanların hakimiyetine geçmesinden sonraki sürece de bu çerçevede yaklaşmak zaruridir. Zamansal olarak tarihin akışını değiştirecek bir hadisenin merkezinden olmayan bir şehrin tarihinin anlatılması da beklenmemelidir. Emevi ve Abbasiler döneminde Beytül Makdis

---

Taberi, s. 449; Muhammed Hamidullah, *Mecmuatü'l-Vesâiki's-Siyasiyyeli'l-Ahdi'n-Nebevi ve'l-Hilâfe, Dârü'n-Nefâis*, Beyrut 1983, s. 487-488.

¹⁶⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, s. 405; *el-Kâmil Tercümesi*, II, s. 514.

¹⁶⁹ İrfan Aycan, “Muaviye b. Ebû Süfyan” s. 333.

¹⁷⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, s. 267; *el-Kâmil Tercümesi*, III, s. 410.

önemli hadiselerin merkezinde yer almamıştır. Bu nedenle olsa gerek İbnü'l-Esir Muaviye b. Ebu Süfyan'ın Kudüs'te bey'at almasından Haçlıların Beytülmakdis'i işgaline imkân sağlayan, Abbasilerin zayıflaması ile birlikte Selçuklu hakimiyetinin başladığı 1070'li yıllarda Müslümanlar arasındaki vaki olacak hadiseler kadar şehrin tarihine dair önemli bir husus nakletmemiştir.

Önsözde de belirtildiği üzere Beytülmakdis ifadesi genel olarak şehre bir hükümdarın gelmesi, Hac nedeni ile şehre uğranması, şehirde vefat eden önemli bir kişinin haberi veya birinin şehre nispet edilmesi ya da yön bildirilmesi hususları çerçevesinde birçok yerde geçmektedir.¹⁷¹ İmam Gazali'nin Hicri 484, M. 1095'de Suriye'ye gittiği ve Kudüs'ü ziyaret ettiği İbnü'l-Esir'e göre "Nizâmiye'deki derslerini kardeşine bırakıp zühd ve takva yoluna" giren İmam Gazali *İhyâ-yü Ulümidîn* adlı kitabını da bu yolculuğu sırasında yazmıştır.¹⁷²

2.5. Selçuklu Komutanı Atsız'ın Kudüs'e Hâkim Olması:

İbnü'l-Esir'in Beytülmakdis konusunu *El-Kâmil*'de genişçe anlattığı hadiseler Selçukluların Abbasi Devleti'nde nüfuzlarının arttığı dönemdedir. Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi bir Türkmen beyliği başındaki Kurlu Bey'in 1071'de vefatı üzerine Sultan Melikşah'ın emirlerinden biri olan Atsız (b. Uvak) beyliğin başına geçmiştir.¹⁷³ Emîr Atsız Kudüs'ü Fâtımîler'den alıp Bağdat Abbâsi Halifeliği ve Selçuklu Sultanlığı adlarına hutbe okutmuştur. İbnü'l-Esir bu hadiseyi "*Hicret'in Dört Yüz Altmış Üçüncü (1070-1071)*" yılı olayları içinde "Atsız'ın Beytülmakdis'e Hâkim Olması" başlığı altında, "*Sultan Melikşah'ın emirlerinden Harezmlî Uvakoğlu Atsız bu sene Suriye'ye yöneldi. Türkleri yanına toplayıp Filistin üzerine yürüdü ve Remle'yi fethetti. Oradan Beytülmakdis'e hareket etti ve şehri kuşattı. Kudüs'te Fâtımî askerleri vardı, Atsız burayı fethetti ve Askalan hariç Remle ile Kudüs civarındaki yerleri ele geçirdi.*" Bilgilerini vermektedir.¹⁷⁴

¹⁷¹ Bu hususta şu örnekleri verebiliriz: "...Mansûr, hacı bitirince Kudüs'e yöneldi." İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, s. 127; *el-Kâmil Tercümesi*, V, s. 408; "*Mansûr Şâm ve Beytülmakdis'e gitti.*" *el-Kâmil*, V, s. 205; *el-Kâmil Tercümesi*, V, s. 492; "Yezîd b. Mansûr, Abbâs b. Muhammed b. Ali, Fısal b. Salih b. Ali ve Ali b. Süleyman b. Ali ile birlikte Beytülmakdis'i ziyaret etmiştir." *el-Kâmil*, V, s. 244; *el-Kâmil Tercümesi*, VI, s. 61; "Bu yılda İsâ en-Nûşarî Şaban (910 Nisan-Mayıs) ayında Mısır'da Ebû'l-Abbâs b. Bistâm'dan on gün sonra vefat etti ve Kudüs'te defnedildi." *el-Kâmil*, VI, s. 466; *el-Kâmil Tercümesi*, VIII, s. 55.

¹⁷² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, s. 506; *el-Kâmil Tercümesi*, X, s. 212.

¹⁷³ Ali Sevim, "Atsız b. Uvak" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul 1991, s. 92.

¹⁷⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, s. 390; *el-Kâmil Tercümesi*, X, s. 73-74.

2.6 Muhtelif Bilgiler

İbnü'l-Esîr'in Beytülmakdis'i zikrettiği diğer bir hadise Karmati isyanıdır.¹⁷⁵ Karmati isyanının olduğu dönem Abbasiler için çok zor geçmiştir. 901 yılında başlayan isyan 906 yılına geldiğinde Suriye, Filistin ve el-Cezire'ye kadar yayılmış, isyancılar birçok yeri yağmalamıştır. Hatta isyancılar 929 yılında Mekke'yi işgal edip "*Hacerü'l-Esved*"i yerinden alarak merkez olarak kullandıkları Ahsa'ya götürmüşlerdir.¹⁷⁶

2.6.1. 1067 Beytülmakdis Depremi

İbnü'l-Esîr'in eserinde Beytülmakdis'te ve civarında 1067-68'de meydana gelen deprem hadisesine de yer vermektedir. Hicret'in dört yüz altmışıncı (1067-1068) yılı olayları anlatılırken şöyle denilmektedir: "*Bu sene cemaziyülevvel ayında Mısır ve Filistin'de şiddetli bir deprem oldu. Remle harabeye döndü, sular kuyuların başlarından çıktı ve halktan yirmi beş bin kişi hayatını kaybetti. Kudüs'teki es-Sahra parçalandı ve daha sonra Allah Taâlâ'nın izniyle eski halini aldı.*" ifadelerinde yaşanan depremi vermiştir. Depremde bir de tsunami olmuştur: "*Deniz sahilden bir günlük mesafe kadar içeri çekildi. Halk suyun çekildiği yerlere gidip birşeyler topluyordu, bu sırada su üzerlerine geri döndü ve çok sayıda insanı helak etti.*"¹⁷⁷

2.6.2. Kemame Kilisesinin Yıkılmaktan Kurtulması

İbnü'l-Esîr'in Kudüs'le ilgili olarak anlattığı bir başka konu da Fatımi Halifesi el-Hâkim'in 1067-1068'de Kudüs'teki Kıyamet Kilisesi'nin bütün müstemilâtıyla yıkılması talimatını vermesidir. Hatta bu talimatın Hıristiyan ve Yahudilerin Müslüman olmaları ya da Kudüs'ten ayrılıp başka yerlere gitmeleri hususunu da ihtiva ettiği nakledilmektedir. İbnü'l-Esîr daha sonra halifenin bu emrinden vazgeçtiği ve kiliseyi de tamir ettirdiği, dinini değiştirenlerin de eski dinlerine dönebileceği müsaadesini verdiğini belirtmiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Sabri Hizmetli, "Karmatiler" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 24, İstanbul 2001, s. 510.

¹⁷⁶ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul 1988, s. 36.

¹⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, s. ??; *el-Kâmil Tercümesi*, X, s. 65.

¹⁷⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, s. 50; *el-Kâmil Tercümesi*, IX, s. 169-170.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAÇLILARIN İŞGALİNDEN SELAHADDİN-İ EYYÜBİ DÖNEMİNE KADAR BEYTÜLMAKDİS/KUDÜS

3.1. Haçlıların (Frankların) Beytülmakdis'i İşgalleri

İbnü'l-Esîr'in "Franklar" olarak ifade ettiği Haçlıların¹⁷⁹ Doğu'ya (Kudüs'e) ulaşmak için başlattıkları sefer, yaygın olarak dini sebeplerle açıklanmaya çalışılsa da esasında siyasî, sosyal ve ekonomik sebeplere dayanmaktadır ve seferlerin siyasî ve sosyal tesirleri büyük olmuştur.

Clermont Konsili (18-28 Kasım 1095) sırasında Papa II. Urbanus'un 27 Kasım'da "*Batı Hıristiyanlarına, Doğu'daki din kardeşlerini Türklerin baskı ve zulmünden kurtaracak bir savaşa katılmanın dini açıdan çok şerefli bir görev olduğu*" şeklindeki ifadesi ve Kudüs'e kara ya da denizden ulaşan yada bu yolculukta ölen herkes için "*zincirlenmiş hayatınız sona erdiğinde günahlarınız af olacak! Tanrının bana verdiği yetki ile bunu giden herkese bahşediyorum.*" vaadi üzerine birçok Hıristiyan bu çağrıya uymuş, sefer hazırlıklarına başlamıştır.¹⁸⁰

Hıristiyanlar için büyük fırsat olarak görülen bu seferde kişi ister şövalye ister papaz ya da sıradan insan olsun, seferin sonunda günahları affedilecektir. Diğer taraftan Doğu'nun zenginlikleri de onları beklemektedir. Bu sefere katılanlara -ki bu

---

¹⁷⁹ "Doğu'da ilk defa Osmanlılar tarafından Fransızca "Croisades" kelimesinin karşılığı olarak Ehl-i Salib, Araplar tarafından da "Salibiyyin" şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu seferlere katılanlara giysilerinin üstünde haç işareti taşıdıkları için bu ad verilmiştir." Işın Demirkent, "Haçlılar" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 14, İstanbul 1996, s. 525; Işın Demirkent, "Kudüs: Haçlılar Dönemi" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 26, İstanbul 2002, s. 329-332

¹⁸⁰ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi: Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, Yay. Haz. Ebru Altan, Dünya Kitapları, İstanbul 2007, s. 7; P. M. Holt, *Haçlı Devletleri ve Komşuları: Urfa Kontluğu, Antakya Prenslüğü, Trablusşam Kontluğu, Kudüs Krallığı*, Çev. Tanju Akad, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 19. Ziya Polat, "Kudüs Katliamı Bağlamında Haçlı Seferlerinin Sebepleri" *Milel ve Nihal*, Sayı 16 (I), 2019, s. 177-178.

nedenle bu isim verilecek- ipekten ya da altın kumaşlardan yapılmış Haçlı pelerinleri giydirilecek, bu nedenle bu kişiler Haçlı (Crusader) olarak anılacaktır.¹⁸¹

İtalya, Fransa, İngiltere ve Almanya gibi Avrupa'nın çeşitli yerlerinden birçok kont, dük ya da kralların kardeşlerinin komutasındaki¹⁸² Haçlılar, 1096 yılının mart ayında kutsal sefer için Doğu'ya doğru yürümeye başlamışlardır.¹⁸³

Üç yıl süren bu uzun yürüyüş (I. Kılıçarslan'ın tüm gayretleri Haçlıları Anadolu'da yavaşlatmaktan öteye bir sonuç vermeyecek) 28 Haziran 1098'de Antakya tamamen Haçlılar tarafından işgal edilmesi ilk aşaması son bulmuştur. Raimond komutasındaki Haçlılar ise Kudüs'e doğru yürüyüşlerine devam etmiş, 7 Haziran 1099 tarihinde kutsal şehir Beytülmakdis'in surları önünde 40.000 kişilik ordugâh kurmuşlardır.¹⁸⁴

İbnü'l-Esir, Haçlı seferlerinin sebebini şöyle açıklamaktadır: Kral Baudouin'in Franklardan müteşekkil büyük bir ordu topladığını belirttiikten sonra Sicilya'yı işgal eden Roger'e bu durumu bildirmiştir. Amacı Ifrikiyye'yi işgal etmektir. Elçisinin Roger ile görüşmesi sırasında *“Eğer Müslümanlara karşı kutsal savaşa girmeye kesin olarak karar verdiyseniz, ben Beytülmakdis'in zaptını buna tercih ederim. Böylece Kudüs'ü onların elinden kurtarmış olursunuz ki, bu sizin için bir iftihar vesilesi teşkil eder.”* diyerek bu hazırlanan birliği Beytülmakdis'e yönlendirdiğini anlatmaktadır.¹⁸⁵

İbnü'l-Esîr, Papa'nın (II. Urbanus) çağrısından bahsetmez. Kudüs'ün işgalini *“Haçlıların -Allah Onlara Lanet Etsin- Beytülmakdis'i İşgali”* başlığı ile verir. Haçlı işgalinin bu kadar kolay olmasının sebebini Kudüs'ün işgalden hemen önce el değiştirmesinde olduğunu belirtir. Zira Kudüs işgal öncesi Tâcuddevle Tutuş tarafından Artukoğlu Sökmen'e ikta edilmiş, İbnü'l-Esîr'in ifadesi ile *“Türklerin zayıfladığını görünce Kudüs üzerine”* yürüyen el-Efdal b. Bedrü'l-Cemâli komutasındaki Fâtımî ordusu şehri kuşatmıştır. Bu sırada şehirde *“Artuk'un iki oğlu*

¹⁸¹FulcheriusCarnotensis, *Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)*, Çeviren İlcan Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 51.

¹⁸²Carnotensis, s. 57-58; Holt, s. 19.

¹⁸³Carnotensis, s. 56.

¹⁸⁴ Aydın Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, s. 103; Demirkent, *“Haçlılar”*, s. 529-530;

¹⁸⁵İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 13; *el-Kâmil Tercümesi*, X, s. 228.

Emîr Sökmen ile İlgazi, amcazadeleri Sevinç ve kardeşlerinin oğlu Yâkûtî” vardır. Kırk gün süren kuşatma sonrası “*FâtımilerHicri 489 yılı şaban ayında (Temmuz-Ağustos 1096) emân ile Kudüs’ü zapt*” etmiştir.¹⁸⁶

İbnü'l-Esîr'in Kudüs'ün Fâtımîler tarafından ele geçirilmesine dairverdiği tarihin Antakya'nın Haçlılar tarafından işgal tarihi düşünüldüğünde doğru olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁸⁷İbnü'l-Esîr Haçlıların Kudüs'ü işgali sürecini şöyle anlatmaktadır:

“Fâtımîler Kudüs’e İftihâruddevle adında birini nâib tayin ettiler, İftiruddevle Haçlılar işgal edinceye kadar orada kaldı. Haçlılar Akkâ kuşatmasından sonra Kudüs’e yöneldiler, fakat ele geçiremediler. Kudüs’ü kırk küsur gün kuşattılar. Şehrin önüne iki burç diktiler; bunlardan biri Sihyevn tarafındaydı, Müslümanlar onu yakıp içindikileri öldürdüler.”

“Müslümanlar söz konusu burcu yakıp bitirince biri gelip şehrin öbür taraftan işgal edildiğini söyleyerek yardım istedi. Haçlılar şehre kuzey tarafından girdi ve Şaban ayından yedi gün kala [(23 Şaban) 15 Temmuz 1099] cuma günü kuşluk vaktinde işgal ettiler. Halk kılıçtan geçirildi. Haçlılar Kudüs’te bir hafta kalıp şehirdeki Müslümanları öldürdüler”¹⁸⁸

İbnü'l-Esîr'in bu anlatımı yukarıda belirtilmiş olup konu genel hatları diğer kaynaklardan istifade edilerek aşağıda verilmiştir. Haçlı Seferi sırasında şehrin savunması Fâtımîvalisi İftiharüddevetarafından yapılmaktadır.¹⁸⁹ Haçlıların13 Haziran 1099'da başlattığı ilk saldırı ve kuşatmaharekâtı kırk gün devam etmiştir. Son büyük taarruz 14 Temmuz'da başlamıştır. Ertesi gün şehrin kuzey surları tarafından başlayan genel taarruzu Lorraine Dükü Godefroi de Bouillon'un birlikleri, Norman reisi Tankred'in askerleriyle beraber yapmaktadır. Haçlılar öğle saatlerinde Çiçek Kapısı yakınında surları aşmış ve Sütunlar Kapısı'ndan Haçlıların şehre girmesini sağlamışlardır. Böylece şehir 23 Şâban 492 / 15 Temmuz 1099'da Haçlıların eline geçmiştir. Müslümanlar Harem-i Şerif (Kubbetü's-Sahra ve Mescîd-i

¹⁸⁶İbnü'l-Esîr,*el-Kâmil*, IX, s. 19; *el-Kâmil Tercümesi*, X, s. 235.

¹⁸⁷Selçuklular ve Abbasler'in düşmanı olan Fatımiler 1098'de Kudüs'ü Selçuklular'ın elinden almışlardı. Demirkent, Haçlılar”, s. 530.

¹⁸⁸İbnü'l-Esîr,*el-Kâmil*, IX, s. 19; *el-Kâmil Tercümesi*, X, s. 234-236.

¹⁸⁹Steven Runciman, *HaçlıSeferleriTarihi: Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığı Kuruluşu*, Cilt 1, Trc. Fikret İşiltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1986, s. 215.

Aksâ) meydanına sığınsalar da Tankred ve adamlarının katliamından kurtulamamışlardır.¹⁹⁰Şehre giren Haçlıların katliamı çok elim olmuştur. Zira gelenlerin tüm amaçları Kudüs'e dönmek üzere yerleşmektir. Bu nedenle ülkelerindeki varlıklarını geride bırakmışlardır. Halkın büyük çoğunluğu ise kendilerine vaadedilen Cennet'ten ziyade zenginlikler elde edip yerleşmek olmuştur.¹⁹¹

İbnü'l-Esîr, Haçlıların Mescîd-i Aksâ'da yetmiş binden fazla Müslümanı öldürdüğünü söyleyerek katliamı anlatmaktadır. Öldürülenlerin arasında "*çok sayıda din adamı, âlim, âbid ve zâhid*"de olduğunu eklemektedir. Diğer tarafta İbnü'l-Esîr Haçlıların "*Kubbetü's-Sahra'nın kırk küsur gümüş kandilini de*" almıştır.¹⁹²

Fâtımî valisi İftiharüddeve, öğleden sonra Kudüs'ün düştüğünü anladığında Dâvûd Kulesi'ne çekilerek mücadelesine devam etse de bundan bir sonuç çıkmayacağını anlamış, Haçlılarla anlaşma yoluna gitmiştir. İbnü'l-Esîr İftiharüddeve'nin mücadelesini ve Dâvûd Kulesi'ni (Mihrâb-ı Dâvûd, Citadel) güney surlarından şehre giren Toulouse Kontu Raimond de Saint Gilles'e teslim edişini "*Müslümanlardan bir kısmı Mihrâb-ı Dâvûd'a sığındılar. Haçlılar onlarla üç gün savaştılar, sonunda buradakilere emân vaat ettiler, Müslümanlar da Mihrâb-ı Dâvûd'u onlara teslim ettiler. Haçlılar sözlerinde durup emân verdiler, Müslümanlar da geceleyin çıkıp Askalan'a gittiler ve oraya yerleştiler.*" şeklinde anlatmıştır.¹⁹³

Kudüs'te canlarını kurtarabilen Müslümanlar sadece İftiharüddeve ve adamlarıdır. Haçlılar "*zincirden boşanmış deliler gibi önlerine çıkan herkesi; erkek, kadın veya çocuk hiç fark gözetmeden*" öldüreceklerdir. Yahudilerin sinagoglarına kaçmaları onları bir katliamdan kurtaramayacak; Müslümanlara yardım etmekle suçlanarak içinde buldukları bina ateşe verilmiştir.¹⁹⁴

---

¹⁹⁰Runciman, I, s. 220.

¹⁹¹Polat, "Kudüs Katliamı Bağlamında...", s. 181.

¹⁹²İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 19; *el-Kâmil Tercümesi*, X, s. 236.

¹⁹³İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 19; *el-Kâmil Tercümesi*, X, s. 234-236. Runciman, I, s. 220; Işın Demirkent, "Kudüs: Haçlılar Dönemi" s.331.

¹⁹⁴Runciman, I, s. 221-222; Polat, "Kudüs Katliamı Bağlamında...", s. 181.

Haçlıların Beyülmakdis'te gösterdiği vahşet ve katliam Tyrensiskroniğinde şöyle anlatılmaktadır: *“Fakat bu kaçış onları kurtaramadı, çünkü Tankred ordunun çok büyük kısmı ile oraya gitti. Cebren tapınağa girip sayısız insanı katletti. O, ayrıca sayısız miktarda altın, gümüş, mücevher ele geçirip, ilk kargaşa yatıştıktan sonra bunlar eski yerlerine bıraktı.”* şeklinde anlatılmaya başlanmıştır. Harem-i Şerif'e sığınan Müslümanların katledilişiyle ilgili şunlar yazılmıştır:

“Bir miktar atlı ve piyadeler içeri girip, ayırt etmeksizin kime rastladılarsa kılıçtan geçirdiler ve her tarafı kan doldular. Bu batıl inançlarıyla Rabb'in kutsalını kirletenlerin ve müminleri (Hıristiyanları) mahrum bırakanların günahlarının kefarecini ölümleri ve kanları ile temizlemeleri için, Tanrı'nın adaleti idi.”

*“Tapınağın etrafında on bin Müslüman katledilmiş olmalıdır, şehrin orasında burasında öldürülüp, sokaklarda, meydanlarda bulunan cesetleri hesaba katılmamıştır.”*¹⁹⁵

Olaylara şahit olan Carnotensis katliamın ne kadar kanlı olduğunu anlatmak için *“Burada olsanız ayak bilekleriniz katledilenlerin kanları ile lekelenebilirdi. Müslümanların hepsi, kadın çocuk ayırt edilmeden, katledildi.”* ifadelerini kullanmıştır. Hatta öldürdükleri birçok kişinin karınlarını deşerek yuttukları Bizans sikkelerini almışlar, ölenlerin büyük bir kısmını da yaktıktan sonra küllerinden altın ve değerli madenleri toplamışlardır.¹⁹⁶

Haçlıların gösterdiği vahşet ve katliam o kadar büyüktür ki şehre hâkim olduktan sonra ilk birkaç yıl şehir hayalet görümüne bürünmüştür.¹⁹⁷ İbnü'l-Esîr bu hadisenin İslam dünyasında hazin etkisini *“Ramazan ayında (Temmuz-Ağustos 1099) halkı Haçlılara karşı cihada davet etmek üzere Kadı EbûSa'd el-Herevî'nin refakatinde Suriye'den Bağdâd'a gelen, bir kısım Müslümanların”* sözlerini naklederek anlatmıştır:

---

¹⁹⁵Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği: Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar (I-VIII. Kitaplar)*, Hazırlayan Ergin Ayan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 363.

¹⁹⁶Carnotensis, s. 104-105.

¹⁹⁷ Usta, s. 112.

*“Hem ağladılar hem de ağlattılar. Bu ulu ve mübarek şehirde Müslümanların başına gelen musibetleri, erkeklerin öldüğünü, kadın ve çocukların esir alındığını, malların yağmalandığını ve başlarına gelen musibetin şiddetinden dolayı oruçlarını bozduklarını anlattılar”*¹⁹⁸

İbnü'l-Esîr bundan sonra Haçlılar ile Fâtımîler arasında Beytülmakdis'in geri alınması için cereyan eden muharebelerden bahsetmiştir:

*“Bu sene Ramazan ayında (Temmuz-Ağustos 1099) Fâtımî ordularıyla Haçlılar arasında savaş çıktı. Sebebi şudur: Fâtımîler Haçlıların Kudüs'te Müslüman halka neler yaptığını öğrenince Emiru'l-cüyûş el-Efdal asker toplayıp Askalan üzerine yürüdü. Haçlılara elçi gönderip yaptıkları işleri yadırgadığını bildirdi ve onları tehdit etti.”*¹⁹⁹

Bu elçinin hemen ardından harekete geçen Haçlılar *“hücum edip onları bozguna uğrattılar. Bir kısmını öldürdüler, ordugâhdaki malı, silâhı”* yağmalayacaklardır. Bu başarısız harekât sonrası Fâtımîler bir daha Kudüs'ün istirdadı için bir faaliyet içinde bulunmayacaklardır.²⁰⁰

3.2. Kudüs'ün Haçlılardan Geri Alınması

İbnü'l-Esîr üzerinde geniş olarak durduğu diğer bir hadise Selahaddin Eyyubi'nin Beytülmakdis'i Haçlılardan geri alma sürecidir. Yıl yıl olayları kaydeden İbnü'l-Esîryaşanan siyasî gelişmelerin Beytülmakdis'in fethinin bir parçası olduğunu belirtir. Haçlıların Dimyat'ı muhasarası sırasında yaşanan olaylar, Beytülmakdis çevresinin Selahaddin'in birliklerince alınması, Selahaddin'in Haçlılardan Raimondile yakınlaşması ve ittifakı *el-Kâmil*'de genişçe yer almıştır.

3.2.1. Haçlıların Dimyat Muhasarası ve Kudüs Endişesi

İbnü'l-Esîr, Selahaddin'in Beytülmakdis üzerine gitmeden önce siyasî, askerî ve sosyal hazırlık sürecini de anlatmıştır. Bu çerçevede Haçlıların Kudüs'ün

¹⁹⁸İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 19; *el-Kâmil Tercümesi*, X, s. 236.

¹⁹⁹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 21; *el-Kâmil Tercümesi*, X, s. 236-237.

²⁰⁰İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 21; *el-Kâmil Tercümesi*, X, s. 237.

ellerinden çıkmasından korktuklarını beyan eder. Konuyu Hicretin 565. Yılı (1169-1170) olaylarından “Haçlıların Dimyatı Muhasarası” başlığı altında anlatır.

Esedüddin’in Mısır’ı fethetmesinin Haçlıları korkuttuğunu belirten İbnü’l-Esîr, Haçlıların Mısır’ın “*Dimyat şehri önlerine konaklayıp muhasaraya*” başladıklarını zira sıranın kendilerine geleceğini düşündüklerini belirtmektedir. Bu nedenle Sicilya, Endülüs ve diğer yerlerdeki Franklar’a “*Türkler’in Mısır’ı fethinden dolayı başlarına gelen olayları anlattıkları, Beytülmakdis’in feth edilmesinden ve ellerinden çıkmasından korktuklarını*” belirttikleri bir mektubu, papaz ve rahiplerden müteşekkil bir heyet ile göndermişlerdir.²⁰¹

İbnü’l-Esîr gönderilen mektuptan sonra (Sicilya, Endülüs ve diğer yerlerdeki) Franklar’ın “*Suriye’deki Haçlılara para, silâh ve askerî yardımda bulundular ve ele geçireceklerini zannederek Dimyat önlerinde toplanmak üzere*” sözleştiklerini böylece “*Dimyât’ı arkalarına alıp bu sayede bütün Mısır’ı ele geçireceklerini*” umduklarını nakletmiştir.²⁰²

Aslında haksız da sayılmayacaklardır. Zira devam eden süreçteki gelişmeler Haçlıların kurduğu Kudüs Krallığı için yeni tehlikeleri de beraberinde getirmiştir. Haçlılar, Kudüs Krallığı’nı güvence altına almak için çevreden gelebilecek saldırıları engellemek adına başka yerlerin fethine çıkmışlardır.

3.2.2. Kudüs’ün Fethi’nin Müjdesi

İbnü’l-Esîr, “*Hicret’in Beş Yüz Yetmiş Dokuzuncu (1183 – 1184) yılı*” olaylarını anlatırken Selahaddin’in Halep’in bir kısmını İmâmeddin’e verdiğini kaydetmiştir. İmâmeddin de tüm ordusu ile Selahaddin’in hizmetine de girmiştir. Böylece Beytülmakdis’in alınışı önündeki engellerden biri daha kalkmış oluyordu. Selahaddin Müslümanlar arasındabirliği sağlamaya başlamıştır.²⁰³

İbnü’l-Esîr’e göre bu yılın garip bir tesadüfü olarak Dımaşk (Şam) kadısı Muhyiddin b. Zekî’ninyazdığı bir kasidede “*Safer ayında Halebi kılıç zoruyla*

²⁰¹İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 22; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 284.

²⁰²İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 22; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 284.

²⁰³İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, s. 122; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 394.

*almanız, Recep ayında Kudüs'ün fethini"müjdelediğini belirtmektedir. İbnü'l-Esîr bu ifadeden sonra "Allah, Kudüs'ün fethini 583 yılı Recep ayında (Kasım -Aralık 1187) müyesser kıldı ve Dimaşk kadısının müjdesi buna muvafık düştü."*²⁰⁴

3.2.3. Selahaddin'in Haçlılardan Raimond ile Dostluğu

İbnü'l-Esîr, Kudüs'ün fethi sürecinde üzerinde durmakta ve Haçlılar arasındaki birliğin bozulduğunu belirtmektedir. "*Hicret'in Beş Yüz Seksen İkinci (1186 - 1187) Yılı Olayları*" arasında Haçlı Kraliçesi'nin yeni evliliği, buna karşı Raimond'un tepkisi ve gelişen olaylar Selahaddin'e Beytül Makdis'i almak için büyük fırsatlar vermiştir.

Bu arada Kudüs Kralı IV. Baudouin ölmüş, yerine küçükyaşta oğlu V. Baudouin geçmiş ve Trablus Kontu III. Raimond kral naibi olmuştur. Küçük kralın annesi kısa bir müddet sonra Guy de Lusignan ile evlenmiştir. "*Guy adlı bir Frankla*" evlenerek "*Patrik, papaz, rahip, Hospitalier Templier (Saint Jean, Aziz Yuhanna) reislerini ve el-Bâruniyye'yi çağırıp krallığın*" ona bırakılmasını temin etmiştir. İbnü'l-Esîr bu durumun Raimond'un zoruna gittiğini belirtmektedir. Bunun sebebini "*Küçük krala vekâlet ettiği sırada topladığı malların hesabı islendi. Raimond hepsini kral için harcadığını söyledi. Bu durum onun kin ve nefretini bir kat daha artırdı, onlara karşı açıkça muhalefet etti.*" diyerek açıklamaktadır.²⁰⁵

İbnü'l-Esîr Selahaddin'in Raimond'le yakınlaşmasını da şu şekilde vermektedir:

"Selahaddin ile haberleşip ona intisap etti, ondan destek sağladı ve Haçlılardan intikam almak ve gayesine erişmek için kendisine yardım etmesini istedi. Selahaddin ve Müslümanlar buna çok sevindiler. Selahaddin ona yardım vaat etti. Dilediği konuda ona yardımcı olmaya söz verdi, onu bütün Franklar'ın başına müstakil kral yapmayı taahhüt edip garanti verdi. Selahaddin Raimond'un esir süvarilerini de serbest bıraktı. Bu onu Selahaddin'in katında önemli bir mevkie getirdi ve Selahaddin'e itaat arz etti.

²⁰⁴İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, s. 122; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 394.

²⁰⁵İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 142; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 416.

Haçlıların bir kısmı da Raimond'u destekliyordu. Böylece aralarındaki dirlik ve düzen bozuldu."²⁰⁶

İbnü'l-Esîr'e göre "Bu hadise Selahaddin'in Haçlı hâkimiyetindeki toprakları ele geçirmesini ve Beytülmakdis'i kurtarmasını gerektiren en büyük sebeplerden biridir"²⁰⁷ diyerek Beytülmakdis'in fetih sürecini anlatmaya başlamıştır.

3.2.4. Hittin Savaşı ve Beytülmakdis'in Fetih Süreci

Diğer taraftan Kerek-Şevbek bölgesi hâkimi Renauld de Chatillontopraklarından geçen bir Müslüman kervanını Selahaddin ile olan anlaşmalarına rağmen yağmalamış, tüccarları ve mallarını esir almıştır. Bunun üzerine Selahaddin harekete geçerek malları ve esirleri serbest bırakmasını istemiştir. Bu kabul edilmeyince de Hicri 583'te (1187) Kerek'ekarşı büyük bir sefere karar vermiştir. Esasında Beytülmakdis'in Haçlıların elinde bulunmasına en fazla üzülenlerden biri de Selahaddin-i Eyyubi'dir. Takip ettiği politikanın temeli Kudüs'ü kuşatmak olmuştur. Bu çerçevede Haçlılarla da anlaşmalar yapmıştır.²⁰⁸ Gelişen olaylar her iki tarafı Hittin'de karşı karşıya getirmiştir.

Selahaddin, Hittin denilen yerde Haçlılarla yaptığı meydan savaşında (24-25 Rebülahir 583 / 3-4 Temmuz 1187) Kudüs Krallığı ordusunu²⁰⁹ bozguna uğratmış ve bir kısmını da esir almıştır. Esirler arasında Kral Guy de Lusignan ve Renauld de Chatillon da vardır.²¹⁰ Artık Selahaddin'intek amacı Kudüs'ün Haçlılardan alınmasıdır. İbnü'l-Esîr Selahaddin'in Hittin'deki zaferinden sonraki süreci şöyle anlatır:

"Selahaddin Beyrut, Cübeyl ve diğer bazı şehirleri fethettikten sonra Kudüs ve Askalan'ın fethine diğer şehirlerin fethinden daha fazla önem verdi, çünkü bu ikisi Mısır yolu üzerindedir. Mısır yolu Suriye ile Kudüs şehir arsından geçiyordu. Askerlerin daha rahat bir şekilde giriş ve çıkışları için kendine ait

²⁰⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 142; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 416.

²⁰⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 142; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 416.

²⁰⁸ Ziya Polat, *Salahaddin Eyyubi'nin Haçlı Siyaseti ve Kudüs Haçlı Krallığıyla Yaptığı Anlaşmalar*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2015, s. 210.

²⁰⁹ Ramazan Şeşen, *Kudüs Fatihi Selahaddin Eyyubi (1138-1193)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013, s. 95.

²¹⁰ Ramazan Şeşen, "Selâhaddin-i Eyyûbi" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 36, İstanbul 2009, s. 338.

vilâyetleri birleştirmesini istiyor ve Kudüs'ün fethinde giden bir hatıra ve büyük bir şöhret bırakmayı ve diğer maksatlarını elde etmeyi tercih ediyordu. Bu sebeple Beyrut'tan Askalan üzerine yürüdü."²¹¹

Selâhaddin, Hittin'den sonra Kudüs Krallığı'na ait Akkâ, Taberiye, Nablus, Sayda, Yafa, Cübeyl, Beyrut, Askalan ve Gazze gibi şehrin çevresindeki elli iki şehir ve kaleyi süratle birkaç hafta içinde fethetmiş, sonra Kudüs önlerine gelmiştir.²¹²

Selâhaddin Kudüs'ün teslimi için Haçlı heyetiyle Askalan'da görüşmüştür. Gayesi Kudüs'ü sulh ile almaktır. Hıristiyanların şehri teslimine yanaşmamaları üzerine görüşmeler sonuçsuz kalmış; Selahaddin için artık tek yol kalmıştır: Şehri güç kullanarak almak. Bunun için de yemin etmiştir. Artık zaman dakayıbetmedi ve a Haçlıların savunma tedbirleri almasına izin vermedi.

3.3. Selahaddin'in Beytülmakdis'i Kuşatması

İbnü'l-Esîr'in üzerinde durduğu bir diğer husus Selahaddin'in Beytülmakdis'i kuşatması ve bu esnada halkın taktığı tavidir. Selahaddin, Askalan'ı alınca Mısır'a haber gönderip donanmanın denize açılmasını istemiştir. *Hüsameddin Lü'lü komutasındaki* Donanma denizden gelebilecek Frankların yolunu kesecektir.²¹³

Donanma vazifesine başlarken Selahaddin de Askalan'dan Beytülmakdis'e doğru hareket etmiştir. Bu sırada Frankların büyük patriği, Remle hâkimi Balian b. İbelin ve Hittin'den kurtulan şövalyeler Kudüs'tedir. Askalan ve diğer şehirlerin halkı da Kudüs'te toplanmıştır.²¹⁴ İbnü'l-Esîr'e göre tüm bu kişiler ve diğer şehirlerden toplanan halk şehri savunmaya karar vermiştir:

“Hepsi de Beytülmakdis'i Müslümanlara vermektense ölümü tercih ediyorlardı. Kudüs'ü muhafaza ve müdafaa için gerekirse canlarını, mallarını ve çocuklarını fedâ etmeyi düşünüyorlardı. Bulabildikleri ve güçlerinin yettiği her şeyi Kudüs'ü tahkim” için kullandıklarını ve “Güçleri yettiğince Kudüs'ü

²¹¹İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 153; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 430.

²¹²Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi: Kudüs Krallığı ve Frank Doğu: 1100-1187*, Trc. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, c. II, s. 388.

²¹³İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 154; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 432.

²¹⁴İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 155; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 432-433.

*müdüfaa etmek azmindeydiler. Şehre yaklaşmak ve şehrin önlerinde konaklamak isteyenleri uzaklaştırmak gayesiyle surların üzerine mancınıklar kurdular.*²¹⁵

Selahaddin 20 Eylül 1187'de Beytülmakdisurların önüne gelmiştir. Müslümanlar Kudüs'ü kuşatmaya başladığında Haçlılar korkuya düşmüşlerdir. Şehrin içinden “*gelen bağırip çağrışmalar ve feryatlar halkın sayıca çok kalabalık*”ve korku içinde olduğunu da göstermiştir. Selahaddin Eyyubi beş gün surları incelemiş, nihayetinde Amuda Kapısı ve Sihyûn Kilisesi cihetindeki kuzey tarafı hariç savaşa müsait yer bulamamıştır.²¹⁶Hücuma başlanmadan önce tekrar şehrin teslimi istenmiştir. Reddedilmesi üzerine şehrin kuzeybatı surlarını 26 Eylül 1187 sabahı mancınıkla taş yağmuruna tutmaya başlamıştır. Sütunlu Kapı'nın yanında da surların altına lağım kazmaya başlamışlardır. Her iki taraf arasında çetin bir savaş başlamıştır. Müslümanlar çok gayret ve şevk ile muharebe etmişlerdir. Her iki taraf için de bu savaş dini bir motivasyon unsuru haline gelmiştir: Bir taraf kutsalını muhafaza için diğer taraf da kendi kutsalını geri almak için savaşmaktadır.²¹⁷

Kudüs'ün kuşatılmasının üçüncü günü 29 Eylül'de fethin ilk nişanesi görülmüş, surda büyük bir gedik açılmıştır. Her ne kadar ilk etaptaHaçlılar şehre girişi önleseler de artık şehrin savunması çökmüştür; bundan sonra Haçlılar açısından yapılacakların da bir anlamı bulunmamaktadır. Şehirde panik de başlayınca halk yöneticileri sıkıştırarak Selahaddin ile anlaşmaya ve şehri teslim etmeye zorlamışlardır.²¹⁸

3.3.1. Frankların Aman Dilemesi

Selahaddin şehrin düşmek üzere olduğu sırada Haçlılarınşehri teslim tekliflerini iki kez kabul etmemiş ve “*Kudüs'ü kılıç kuvveti ile almaya yemin ettiğini,*

---

²¹⁵İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 154; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 431.

²¹⁶ Polat, s. 207-208.

²¹⁷İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 157; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 433.

²¹⁸ Polat, s. 209-211.

sadece kayıtsız şartsız bir teslimin onu bu yemininden vazgeçireceğini” söylemiştir. Burada 1099’da Müslümanlara yapılan katliamı da hatırlatır.²¹⁹

Haçlıların ileri gelenleri kuşatmanın uzaması ve özellikle Selahaddin’in mancınıklarının surları delme gücünü görünce ileri gelenlerinin toplanıp şehri teslim etmeye karar verdiler. Selahaddin’den emandileme ve Beytülmakdis’i teslim etme hususunu görüşmek üzere bir heyet teşkil ettiler. Heyetin bu talebi Sultan’a arz edildiğinde Selahaddin“*kabul etmek istemedi*”ve “*Siz 491 (1099) yılında şehri işgal ettiğiniz zaman halka nasıl muamele ettiyseniz ben de size aynı şekilde davranacağım.*”şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine heyet geri dönmüş ve Balian b. Barzan(Baliand’lbelin)“*adam gönderip bu meseleyi konuşmak ve kaleme almak için Selahaddin’in yanına gitmek üzere kendisi için emân*” istemiştir. Burada İbnü’l-Esîr“*Balian merhamet ve şefkat*” dilediğini nakletmiştir.²²⁰ Sultan bunu da reddetmiştir: İbnü’l-EsîrBelian’ın eman almaktan ümidini kesince Selahaddin’e söylediklerini de nakleder:

Ey Sultan! İyi bil ki, biz bu şehirde Allah’tan başkasının bilmeyeceği kadar büyük bir kalabalığa sahibiz. Bu topluluk, emân almak umuduyla savaşa ara verdi. Sen diğer şehirlerin halkına emân verdiğin gibi onlara da emân verirsin zannettiler. Onlar yaşamak istiyor, ölmek istemiyorlar, fakat eğer ölümden başka çare olmadığımızı görürsek, Allah’a yemin ederiz ki, çocuklarımızı ve karılarımızı öldürür, mallarımızı, eşyalarımızı ateşe veririz. Size bu mallardan bir dinar veya bir dirhem olsun istifade ettirmeyiz. Ne bir erkek ve ne de bir kadın esir alabilirsiniz. Bu işi bitirdikten sonra da Kubbetü’s-Sahrâ’yı, Mescîd-i Aksâ’yı ve diğer yerleri tahrip eder, sonra da elimizdeki esir Müslümanlar’ı öldürürüz.”²²¹

Haçlı ileri gelenleri, kanlarının son damlasına kadar savaşacaklarını, kendilerinden öldürülen adam kadar karşı taraftan öldürmeden de ölmeyeceklerini ekledikten sonra: “*Ya şerefimizle ölür ya da şerefli bir şekilde muzaffer oluruz.*” demişlerdir.

²¹⁹Runciman, II, s. 390. Polat, s. 212.

²²⁰İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 155; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 432.

²²¹İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 155; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 433; Polat, s. 210.

30 Eylül'de Baliand'İbelin Selâhaddin'in karargâhına tekrar gelerek yeni bir teklif daha sunmuştur. İbnü'l-Esîr, bu tekliften sonra Selahaddin'in, adamları ile istişare ettiğini gerek Haçlıların söyledikleri gerekse yaşanmış hadiselerin delaleti ile eman verdiğini nakletmektedir. Burada İbnü'l-Esîr Selahaddin'in eman verme gerekçelerini sıralarken “onu belli olmayan işlere girmek zorunda bırakmamaya” ifadesini kullanmaktadır. Selahaddin adamları ile istişare sonunda “Onları elimize düşmüş esirler olarak kabul eder ve canlarını aramızda kararlaştıracağımız fidye karşılığında satarız.” diyerek Haçlılara eman vermiştir. Anlaşma şartlarını şöyle bildirir: Zengin olsun fakir olsun “erkekler onar dinar, kız ve erkek çocuklar ikişer dinar, kadınlar da beşer dinar” fidyeyi kırk gün içinde ödeyecekler, ödemeyenlerse köle olacaklardır.²²²

3.3.2 Beytül Makdis'in Teslimi ve Olaylar

Haçlılara eman verdikten sonra İbnü'l-Esîr'e göre Selahaddin, bir Miraç günü, 2 Ekim 1187 (27 Recep 583) Cumagünü şehre girmiştir. Bu Müslümanlar arasında büyük bir sevinç kaynağı olmuştur. O gün, Mescîd-i Aksâ'da Cuma namazı kılınmamıştır. Zira Haçlılar Mescîd'i saray yapmışlardır ve namaz kılmaya da müsait değildir. Mescîd-i Aksâ'da temizlik yapıldıktan sonra sultan adına hutbe okunmuştur.²²³

İbnü'l-Esîr Selahaddin'in alması gereken fidyeyi alamadığını şöyle belirtir: “Bunlar şehir halkından kararlaştırılan meblağı alacaklardı; fakat Franklar hainlik ettiler, kararlaştırılan meblağı ödemediler”. Şehir halkının altmış bin kişiden fazla olduğu, tüm bu kişilerden alınması gerekenin alınması durumundahiç şüphesiz hazineler dolar, bütün halk da zengin olurdu. Fidyeye ödeyecek parası olmayanların bir kısmının esir kaldığı, bazı emirlerin Franklara Müslüman elbisesi giydirerek onların fidyelerini kendileri aldığı, *Balian b. Barzangibi* bazı kişilerin de gibi otuz bin

²²²İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 155; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 433; Polat, s. 211; Demirkent, s. 331.

²²³İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 156; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 433; Şeşen, s. 101-102; Ebü'l-Mehasin Bahaeddin Yusuf b. Rafi' b. Temim İbn Şeddâd, *En-Nevâdirü's-Sultaniyye'l-Mehasinü'l-Yusufiyye = Siretu Selahuddin*, thk. Cemaleddin eş-Şeyyal, Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1994, s. 136.

kişinin fidyesini verdiği belirtilmiştir. Bazı kişiler de Frankların kendilerine hediye edilmesini istediğini, Selahaddin'in de bunu kabul ettiğini belirtmektedir.²²⁴

Selahaddin Kudüs kraliçesini serbest bırakarak Nablus Kalesi'nde hapiste olan kocasının yanına gitmesine izin vermiştir. Kerek hâkimi Prens Reynald'ın karısının kocası Hittin'de öldürülmüş, oğlu da esir alınmıştı- Selahaddin'in huzuruna gelerek şefaet dilemiş, Selahaddin ise “*Kerek'i teslim etmesi*” halinde oğlunuserbest bırakacağını belirtmiştir. İbnü'l-Esîr “*Franklar onun sözünü dinlemeyip Kerek'i teslim etmediler. Sultan oğlunu serbest bırakmadı, fakat ona ve adamlarına ait ne varsa*” vermiştir.²²⁵ der.

Frankların büyük patriği de yanında “*muhtelif mabetlere ait mallar olduğu hâlde dışarı*” çıkmıştır. İbnü'l-Esîr bu mabetlerarasında *Kubbetü's-Sahra, Mescîd-i Aksâ ve Kamame Kilisesi*'ni saydıktan sonra patriğin fidyeye hariç başka bir para ödemediğini belirtmiştir. Bu durum Selahaddin'e bildirilince onun “*ona hiç dokunmadığını patriğin yanındaki mallarına el konursa bunun Müslümanların yararına olacağı söylenince de “Ben ahdi bozup ona hainlik etmem.”* dediğina kledilmiştir.²²⁶

İbnü'l-Esîr, Müslümanların şehre girdikten sonra Kubbetü's-Sahra üzerindeki altın yaldızlı haçın söküldüğünde sokaklarda bir coşkunluk hüküm sürdüğünü, halkın tekbirler getirdiğini, bu duruma müşahit Frankların feryat ettiklerini de nakletmektedir.²²⁷

İbnü'l-Esîr, Selahaddin'in şehre girdikten sonra genel bir temizlik yaptırdığını, Mescîd-i Aksâ'nın batısında *Templier (Saint Jean, Aziz Yuhanna)* tarikatının mensuplarının kendileri için yaptıkları konutlarını yıktırdığını, Keppetü's-Sahra'nın da her türlü pislik ve süprüntülerden arındırıldığını belirtmiştir.²²⁸

Selahaddin'in şehri sulh ile alması Runciman'ın da takdirini kazanmıştır:

²²⁴İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 156; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 434.

²²⁵İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 157; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 434.

²²⁶İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 157; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 434-435.

²²⁷İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 157; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 435.

²²⁸İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 157; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 435.

“Galipler gayet adil ve insanca davrandılar. Frankların seksen sekiz yıl önce kurbanlarının kanı içinde yüzmüş oldukları yerlerde ne bir bina yağma edildi ne de bir insana sataşıldı. Selahaddin’in emriyle şehirde, sokaklarda ve şehir kapılarında nöbetçi mangaları dolaşiyor ve Hristiyanlara karşı herhangi bir taşkınlık yapılması önleniyordu.”

Runciman, yukarıdaki ifadelerine fidye verme durumu olmayan birçok kişinin de Selahaddin tarafından bağışlandığını eklemektedir:

“Onun bu merhamet ve iyiliği, ilk Haçlı Seferi’ne iştirak eden Hristiyan galiplerin kötülükleri ile garip bir tezat teşkil etmekteydi.”²²⁹

Bu ifadeler Selahaddin’in esasında şehirde kan akmasını istemediğinin ve merhametinin de bir göstergesidir. Aslında onun Haçlılara karşı tehditkâr tarzı şehri sulh ile almak gayesi ile takip ettiği bir stratejinin sonucudur.

3.3.3. Beytülmağdis’te İlk Cuma Namazı

İbnü’l-Esîr’in üzerinde durduğu diğer bir husus Beytülmağdis’te kılınacak ilk Cuma Namazı konusunun üzerinde de önemle durmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere Kudüs’ün feth edildiği ilk Cuma Namazı Mescîd-i Aksâ’nın Haçlılar tarafından saray olarak kullanılmasından dolayı başka yerde kılınmıştır. İbnü’l-Esîr ilk Mescid-i Aksâ’da ilk Cuma Namazı kılınışını *“Ertesi hafta cuma günü 4 Şaban (9 Ekim 1187) tarihinde Müslümanlar Mescid-i Aksâ’da Cuma Namazı kıldılar. Selahaddin de onlarla beraberdi. Kubbetu’s-Sahrâ’da da namaz kıldılar.”* şeklinde belirtmiştir. Bu namazı *“Dimaşk kadısı Muhyiddin b. Ez-Zekî”* kıldırmıştır.²³⁰

İbnü’l-Esîr’in Selahaddin’in Mescîd-i Aksâ’ya imam-hatibin tayini yaptırdıktan sonra bir minber yapılmasını emrettiğini nakletmektedir. Bunun üzerine ona Halep’te Nureddin Mahmud’un (Zengi) Halepli marangozlar ve sanatkârlara Kudüs’ün alınmasından önce bir minber yaptırdığını bildirmişlerdir. İbnü’l-Esîr bu minberi yapanların *“Biz bunu Beytülmağdis’e konulmak üzere yaptırdık.”* dediğini bunun üzerine Selahaddin’in de *“minberin getirilmesini”* emrettiği bunun üzerine de

²²⁹Runciman, II, s. 391.

²³⁰İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 158; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 435.

minberin getirildiğikaydedilmiştir. İbnü'l-Esîr'e göre bu olay, Nureddin'in kerametlerinden biridir.²³¹

Cuman namazı kılındıktan sonra Selahaddin Mescîd-i Aksâ ve Kubbetü's-Sahra'da tamir ve düzeltmeler yaptırmıştır. Kudüs'te kalan Franklarınellerindeki malları satarak şehri terk etmelerine izin vermiştir. Bu malların bir kısmını Kudüs'ün eski yerlisi Hıristiyanlar satın almıştır. Selahaddin bu Hıristiyanlardan isteyenlerin cizye vermek kaydı ile şehirde kalmalarına da müsaade etmiştir.²³²

Burada şunu da belirtelim kiHıristiyanlarca kutsal kabul edilen Mezar Kilisesi'nin (Kamame) tahrip edilmek istenmesi üzerine Selahaddin "*Hıristiyanların takdis ettikleri şeyin bina değil yer olduğunu, bunların ne olursa olsun buraya hacca devam edeceklerini*"beyan etmiştir. Selahaddin Haçlılar ile yaptığı anlaşma Kudüs'ün Müslümanlar tarafından alındığı sırada Hz. Ömer'in verdiğieman çerçevesinde olmuştur.²³³

3.4. Beytülmakdis'in Fethinden Sonra Selahaddin ve Haçlılar

İbnü'l-Esîr'inBeytülmakdis'in alınışından sonra 25 şaban (30 Ekim 1187) tarihine kadar şehrin dışında ikamet etmiş, mevcut işlerini düzene koymuştur. Bununla birlikte şehirde Haçlılar tarafından yıkılan birçok medrese ve ribatın yapılmasını istemiştir. *Hospitalier(Saint Jean, Aziz Yuhanna) şövalyelerinin karargahını Şafii Medresesi hâline* getirdikten sonra Sur şehrinin fethi için harekete geçmiştir.²³⁴

Selahaddin Sur'daki Frankların kuvvetli savunmalarını görünce harekattan vazgeçmiş, oradan ayrılmıştır.²³⁵ Diğer taraftan Beytülmakdis'in alınmasından sonra her ne kadar Sur şehri alınmasa daKerek ve civarındaki Şevbek, Hürmüz, Vuayra ve Sel' kalelerinin alınması daİbnü'l-Esîr'in "*Bu bölgede Kudüs vs. gibi şehirlerde oturanların kalpleri emniyet ve huzura kavuştu; çünkü onlar bu kalelerde bulunan*

²³¹İbnü'l-Esîr,*el-Kâmil*, X, s. 158; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 436.

²³²İbnü'l-Esîr,*el-Kâmil*, X, s. 158; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 436.

²³³ Polat, s. 212; Runciman, II, s. 391.

²³⁴İbnü'l-Esîr,*el-Kâmil*, X, s. 159; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 436.

²³⁵İbnü'l-Esîr,*el-Kâmil*, X, s. 160; *el-Kâmil Tercümesi*, XI, s. 438.

Franklardan korkar, onların şerlerinden çekinirlerdi.” sözlerinden de anlaşılacağı üzere Kudüs’ün de emniyeti sağlanmıştır.²³⁶

3.4.1. Alman Kralı Frederich’in Kudüs Seferi

İbnü’l-Esîr bundan sonra Kudüs çevresinde geçen bazı olayları nakletmektedir. Özellikle Haçlıların Sur’daki faaliyetleri üzerinde durmuştur. Değindiği bir diğer konuda Alman kralının Beytülmakdis’i yeniden almak üzere çıktığı seferdir. Alman kralı (FrederichBarbarossa) [Hicri 586. Yılı (1190-1191)]Kudüs’e doğru yola çıkmıştır. Beytülmakdis’in fethi, Frankların bir grubu olan Almanları çok üzmüştür. İbnü’l-Esîr Almanların Bizans İmparatorunun istememesine rağmen başlattıkları sefer sırasında Selçuklu Türkleri tarafından büyük bir mağlubiyete uğratıldıkları ve seferin başarısızlıkla sonuçlandığını anlatmaktadır.²³⁷

3.4.2. Haçlıların Kudüs’ü Geri Alma Teşebbüsleri

Selahaddin 1191 yılını Kudüs’te geçirmiştir. Bu sırada şehrin surlarını tamir ettirmiş, surların önüne hendekler kazdırmıştır. O yıl ve ertesi yıl Akka’da bulunan Haçlılar üzerineseriyyeler düzenlemiştir.²³⁸

Ertesi yıl Haçlılar (1192) Kudüs üzerine hareket etseler de ancak BeytNube’ye kadar gelebilmişlerdir. Haçlıların Kudüs’ü geri alma teşebbüsleri de sonuçsuz kalmış, İbnü’l-Esîr’in ifadesi ile:

“Franklar Müslümanlara karşı güç yetiremediler ve birçok musibete maruz kaldılar, işte o zaman eğer Kudüs’e gidip muhasara edecek olurlarsa başlarına daha büyük felâketlerin ve belâların geleceğini anlamış ve arkalarına” bakmadan geri çekilmişlerdir.

Haçlılar bu harekâta başarılıolamayınca Selahaddin (1 Eylül 1192) de Şam’a dönmüştür. Aynı yıl Selahaddin Haçlıların Kudüs’ü ziyaret etmelerine de izin vermiştir. *“Selâhaddin’e gelince, anlaşmanın tamamlanmasından sonra Kudüs’e gitti ve şehrin surlarının sağlamaştırılmasını emretti, Sıhyun Kilisesi’ni surların*

²³⁶İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 171; *el-Kâmil Tercümesi*, XII, s. 25.

²³⁷İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 193; *el-Kâmil Tercümesi*, XII, s. 47 vd.

²³⁸İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, X, s. 211; *el-Kâmil Tercümesi*, XII, s. 67.

içine” aldı. Müslümanlar için medrese ve diğer hayır kurumlarını tamir etti. İbnu'l Esir, Selahaddin'in ihrama girip Hacca da niyetlendiğini ama buna imkân bulamadığını da belirtmiştir. Selahaddin Eyyubi Haçlılarla nihai anlaşma yaptıktan kısa bir süre sonra (Sefer ayı sonu H 589) 4 Mart 1193 yılında Dımaşk'ta (Şam'da) vefat etmiştir.

3.4.3. Haçlıların (Latinlerin) Kudüs'ü Geri Alma Emelleri

İbnu'l-Esir, 1197 yılı olaylarını anlatırken Kudüs'ü yöneten valilerin isimlerini sıralar ve Haçlıların yeniden Kudüs'ü alma emellerinden bahseder. Bu hususu İstanbul'un Latinler tarafından alınmasının anlatıldığı Hicri 600 (1203-1204) yılı olaylarında ele alacaktır. O sene Latinler İstanbul'u Rumların elinden almıştır. “...Çok sayıda Frank Kudüs'ü Müslümanların elinden almak gayesiyle Suriye'ye” gitmek istiyordu. Bunun için de İmparatorun oğlunu yanlarına alarak yürümeye başlamışlardır.²³⁹

Bu husus “Çok sayıda Frank bu sene deniz yoluyla Suriye'ye geldi. İstanbul'u işgal etmeleri de bu hususta onlara kolaylık sağladı. Gemiler Akka'da demir attılar. Kudüs'e giderek -Allah korusun- Müslümanlardan kurtarmak azim ve kararındaydılar.”²⁴⁰ Haçlılar Kudüs yolunda birçok İslam beldesini yağma etmiş, kadın ve çocukları esir almıştır.

3.4.3. Haçlıların Anlaşma Yoluyla Kudüs'ü Teslim Almaları

İbnu'l-Esir'in üzerinde durduğu bir diğer önemli olay da Moğol tehdidi ve bunu Beytülmakdis üzerindeki etkisidir. Şam emri Melikü'l-muazzam ikinci defa Suriye'ye dönerek Kudüs'ü Haçlıların eline geçme tehlikesi nedeni ile surları tahrip etmeye başlamıştır. Zira Kudüs'ün Haçlıların eline geçmesinden korkulmaktadır. İbnu'l-Esir İslam dünyasının içinde bulunduğu bu tehlikeli anı şöyle anlatmıştır: “Bir taraftan Franklar batıdan saldırırken, diğer taraftan ileride teferruatla aktaracağımız gibi, Moğollar doğu tarafından büyük bir saldırı ile Azerbaycan, Harran ve Irak taraflarına kadar yavaşmış bulunuyorlardı.”. Bu süreç ilerde

²³⁹İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, X, s. 291; *el-Kâmil Tercümesi*, XII, s. 161.

²⁴⁰İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, X, s. 291; *el-Kâmil Tercümesi*, XII, s. 161.

anlatılacağı üzere 1229 senesinde Beytülmakdis'in anlaşmayla teslimi ile sonuçlanmıştır.²⁴¹

İbnü'l-Esir Moğolların yaptıklarını yazmak istememesinin nedenini açıkladıktan sonra yaptıkları zulümleri ise Buhtunnassar'ın Yahudilere yaptığı zulümleri hatırlatır:

“Moğol istilâsı felâketini yazan tarihler bu olayı bütün dehşetiyle ne kadar anlatıp dursalar yine de kıyısından kenarından geçmemişlerdir, diyebilirim. İnsanoğlunun yer yüzünde yaşadığı en büyük musibet ve felâketlerden birisi olarak Buhtunnasr'ınİsrailoğullarına karşı giriştiği katliam ve Kudüs şehrini tahrip etmesi olayı kaydedilir.”

İbnü'l-Esir bu hatırlatmadan sonra Müslümanların başına gelen bu felaketi şöyle tasvir eder: *“Bu lanetli heriflerin tahrip ettiği ve Müslümanlarınbaşına getirdiği felâket ne İsrailoğullarının başına gelen felâkete benzer, ne de Kudüs'ün tahrip edilmesine.Harabeye çevrilen hiçbir şehir Kudüs'ün başına gelen felâketi yaşamıştır.”* Moğolların istilası sırasında *“Müslümanlardan öldürülenlerin sayısı İsrailoğullarından öldürülenlerle kıyaslananlar Moğolların bir şehirde öldürdükleri Müslüman sayısı belki yeryüzünde yaşayan bütün Yahudilerin toplamından çok daha fazladır”*.²⁴²

Şehrin Haçlılara teslimini 1229 Mart başında sulh yolu ile olmuştur.İbnü'l-Esir'in temennisi ise en yakın zamanda şehrin yeniden Müslümanların hakimiyetine geçmesidir.Varılan anlaşmaya göre Kudüs ve çevresindeki küçük yerler Haçlılara teslim edilecek, buna karşılık el-Halil, Nablus, el-Gavr ve Malatya illeri ile Müslümanların ellerinde bulunan diğer şehirler Müslümanlarda kalacaktır.²⁴³

Kudüs'ün yeniden Haçlıların eline geçmesi, 6. Haçlı Seferi sırasında İmparator II. Friedrich, 1229 yılında Eyyubi hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil

---

²⁴¹İbnü'l-Esir Moğolların İslam coğrafyasına girmesi olayına başlarken *“Tatarların, diğer adıyla Moğolların İslam diyarına girişleri hadisesini kaleme almaktan yıllarca çekinip durdum. Bu olayları kaydetmeyi hiç de istemiyordum. Bazen bunu yazmanın gereğine inanıyor, bir adım ileri atarken iki adım geri atıp vaz geçiyordum. İslam'ın ve Müslümanların ölüm haberlerini ve başlarına gelen büyük felâketi yazmak kimin kolayına gidebilir?”* ifadelerini kullanmaktadır. İbnü'l-Esir,*el-Kâmil*, X, s. 399; *el-Kâmil Tercümesi*, XII, s. 313.

²⁴²İbnü'l-Esir,*el-Kâmil*, X, s. 399; *el-Kâmil Tercümesi*, XII, s. 313.

²⁴³İbnü'l-Esir,*el-Kâmil*, X, s. 481; *el-Kâmil Tercümesi*, XII, s. 445-446.

Muhammed ile anlaşmasıyla gerçekleşmiştir.²⁴⁴ Bu anlaşma ise on yıllıktır. Öte yandan Hıristiyanlar anlaşmanın uygulanmasının pek mümkün olmadığı kanısındaydılar, zira verilen yerlerin savunulması hiç de kolay değildi.²⁴⁵

Bu durum Müslümanları çok üzmüştür. İbnü'l-Esir bu hususu bir daha hatırlattıktan sonra “*Allah Kudüs’ün fethini tekrar Müslümanlara müyesser eylesin*” diye dua etmiştir.²⁴⁶

---

²⁴⁴ Demirkent, “Kudüs”, s. 332.

²⁴⁵ Bu dönem, Mısır Eyyubi Hükümdarı el-Melikü's-Salih'in kendisine muhalif Suriye Eyubileri'ne karşı Harizmliler, 11 Temmuz 1244'te Kudüs'e girdiklerinde Haçlıların Kudüs hakimiyeti de bitmiştir. Demirkent, “Kudüs”, s. 332. Demirkent, *Haçlılar*, s. 540.

²⁴⁶ İbnü'l-Esir Kudüs'ün tekrar Müslümanların hakimiyetine geçtiğini görememiş, 25 Şâban 630'da (6 Haziran 1233) Musul'da vefat etmiştir. Polat, “Cizreli Bir Alim: İbnü'l-Esir”, s. 95.

SONUÇ

Beytülmağdis, yaygın adıyla Kudüs dünyanın en eski dini, siyasi ve kültürel açılarından en önemli şehirlerden biridir. Bu şehir, üç semavi dinin inananları (Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar) tarafından kutsal kabul edilmektedir. Kudüs üzerinde geçmişte olduğu gibi günümüzde hakimiyet mücadelesi devam etmektedir.

İslam coğrafyasında yaşanan olayların birçoğu ya Kudüs merkezlidir ya da sebep ve sonuçları açısından Kudüs ile bağlantılıdır. Beytülmağdis tarihi, bir yönüyle Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerin birbiri ile mücadelelerin tarihidir.

El-Kâmil’de, Beytülmağdis’e dair bilgiler ağırlıklı olarak peygamberler tarihi ile ilgili ilk cilt ve Selçuklu dönemine ilişkin onuncu ciltte yer almaktadır. Yazarın, Kudüs tarihine ilişkin anlattıkları genellikle İsrailoğullarına ait rivayetlerle örtüşmektedir. Hz. İbrahim, Hz. Yakup ve oğulları, Hz. Davud ve oğlu Hz. Süleyman devri olayları eserde geniş bir şekilde anlatılmaktadır.

İbnü’l Esir’in *el-Kâmil*’de Beytülmağdis ve çevresinin ilk dönem tarihine ilişkin verdiği bilgileri, şu başlıklar altında toplayabiliriz: Yahudi devletinin ikiye bölünmesi; Yeni Asur ve Yeni Bâbil (Akad ya da Keldani) devletlerinin Yahudi devletleri üzerine saldırıları, yaşanan sürgünler, Mabed’in inşası ve yıkılışı, Büyük İskender’in Kudüs’ü teslim alması, Roma ve Bizans dönemi olayları. İbnü’l Esir, savaşlar sonucunda şehrin harap olması, ahâlisinin katledilmesi ve sürgüne gönderilmesini anlatırken duyduğu üzüntüyü eserinde yansıtmıştır.

İbnü’l-Esîr’in Beytülmağdis’in ilk dönem tarihi ile ilgili yaptığı nakiller genel olarak Kitab-ı Mukaddes kaynaklıdır. Bunun temel sebebi de dönemle ilgili tek kaynağın Kitab-ı Mukaddes olmasıdır. Bununla birlikte, son yüzyılda yapılan arkeolojik çalışmalar, Kitab-ı Mukaddes’in verdiği birçok hususu teyit etse

deolayların vuku bulduğu zaman dilimi açısından Kitab-ı Mukaddes’le uyuşmadığı görülmektedir.

İbnü’l-Esîr,Kudüs ile ilgili anlatımlarında konu ile ilgili Kur’an-ı Kerim’de ayet var ise zikretmiştir. Dolayısıyla, *el-Kâmil* Yahudi tarihi hakkında Kur’an-ı Kerim’in hadiselere yaklaşım biçiminin ortaya çıkması açısından da önemli bir eserdir.

19 ve 20. yüzyıllarda yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen Asur ve Yeni Babil dönemlerine ait kil tabletler ve yazıtlar incelendiğinde İbnü’l Esir’in Beytülmakdis’e ilişkin verdiği tarihler ve rakamların bazen mübalağalı olduğu görülmektedir. Mesela, sürgün edilen Yahudilerin miktarı ve Beytülmakdis’in tahrip derecesi ile ilgili rakamlar böyledir.

İbnü’l-Esîr’in Kudüs tarihine ilişkin rivayetlerinde zikredilen isimlerin çoğunlukla çağdaş araştırmalarda kullanılan şekillerinden farklı olduğu görülmektedir. Bu da Arapçanın dil yapısı ve birçok ismin referansının Tevrat olmasından kaynaklanmaktadır.

El-Kâmil’de Beytülmakdis kavramı dönemine ve olaya göre anlam kazanmıştır. Beytülmakdis, bazen şehri (Kudüs, Jerusalem) bazen Hz. Süleyman’ın inşa ettiği Mabed’i (Mescid) bazen de Mescid-i Aksâ ya da Kubbetü’s-Sahrâ’ı işaret etmektedir.

El-Kâmil Türkler, özellikle de Oğuzlar ve Selçukluların tarihi açısından da önemli bir kaynaktır. Bundan dolayı, Türklerin Beytülmakdis üzerindeki hakimiyet dönemleri hakkında yapılacak araştırmalarda *el-Kâmil’e* müracaat edilmesi zorunludur.

İbnü’l-Esir, Beytülmakdis tarihini hadiselerin kronolojik akışı içinde ele almıştır. Selahaddin Eyyubi öncesi Haçlıların şehri işgalini anlatırken hissiyatına yenik düşmüş ve Haçlılara beddua etmiştir. O, Kudüs ile ilgili anlatımında en hazin ifadeleri bu esnada kullanmıştır. Kudüs’ün Selahaddin tarafından geri alınması ise onda bir sevince neden olmuştur. Bununla birlikte yazarımız anlatımlarında genel olarak objektif davranmıştır.

İbnü'l-Esîr'in verdiği bilgilerin bir kısmının tarihi gerçeklerle uyuşmadığı görölmektedir. Beytölmakdis'in tahrip edildiği seneler ve tahrip şekli, Bahtunnassar'ın(Nabukat Nazar) kimliği, Haçlı Seferleri'nin sebepleri buna örnek gösterilebilir. Yineİbnü'l-Esîr'in, Haçlı Seferlerini anlatırken Clérmontkonsilinden bahsetmemesibir eksiklik olarak kaydetmek gerekir. Bununla birlikte Haçlıların şehri işgalinin tasviri çağdaş Batılı tarihçilerin ifadelerine çok yakındır. Bu da onun bu bilgileri ana kaynaklardan aldığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

İslam Tarih yazıcılığında müstesna yere sahip olan İbnü'l-Esîr'inhem genel olarak hem de Beytölmakdishakkında verdiği bilgilerin arkeoloji ve diğer ilimlerin verileri ışığında yeniden değerlendirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Beytölmakdis'in bugün içinde bulunduğu durum ancak tarihinin iyi bilinmesi ve öğretilmesi ile anlaşılacaktır.Yapılacak Beytölmakdisaraştırmaları ana kaynaklara dayalı olmalı aynı zamanda modern bilimsel çalışmalardan da istifade edilmelidir. Araştırmalarda ideolojik yaklaşımlardan uzak durulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Arçın, ŞeymaAy, *İsrail ve Yahuda Krallıkları Tarihi: Atalar Devrinden Asur ve Babil Hakimiyetine Kadar*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2016.
- Ay, Rahim, *KudüsŞehri SiyasîTarihi(Başlangıcından M.S. 135'e Kadar) ve Üç Kutsal Dindeki Önemi*, 1997, Tez (Yüksek lisans), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Akşit, Oktay,*RomaİmparatorlukTarihi: (M. Ö. 27-M. S. 192)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1976.
- Akşit, Oktay,*Roma İmparatorluk Tarihi: (M. S. 193 – M.S. 395)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1970
- Armaoğlu, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları 1948-1988*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1989.
- Avcı, Casim “Kudüs: Fethedilişinden Haçlı İstilasına Kadar” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt 26, İstanbul 2002.
- Aycan, İrfan, “Muaviye b. EbûSüfyân” *TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 30, İstanbul 2005, ss., 332-334.*
- Bailly, Auguste, *Bizans Tarihi*, Çev. Haluk Şaman, Tercüman Gazetesi Yayınları (1001 Temel Eser), Cilt 1, İstanbul [bsk tar yok].
- Besalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi: KronolojikYahudiTarihi, Dünyadaki 104YahudiToplumu, İsrail. Ve Türkiye İsrail İlişkileri*, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın, İstanbul 2003.
- Besalel, Yusuf, *YahudilikAnsiklopedisi*,Cilt 1,Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayın, İstanbul 2001.
- Bauer, Susan Wise, *Ortaçağ Dünyası: Roma İmparatoru Büyük Constantinus'un (Kostantin) Hıristiyanlığı Kabul Etmesinden I. Haçlı Seferi'ne*, Çeviri Mehmet Moralı, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2014.
- Belazûri, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Fütuhu'l-Büldan: (Ülkelerin Fetihleri)*, Çeviren Mustafa Fayda, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1987.
- Bunson, Matthew, *The Encyclopedia of the Roman Empire*, Facts On File, Newyork 2002.
- Bolay, Süleyman Hayri, “Âdem” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul 1988, ss. 358-363.

- Balcı, İsrail “İslam’ın İlk Kiblesinin el-Mescîdü’l-Aksa Olduğu İddialarınını Kritiği ve Kible Değişikliğinin Tarihsel Arka Planı”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2012, sayı: 28, s. 85-116.
- Casir, Şefik Ahmed Mahmûd, *Tarihü'l-Kuds, Dârü'l-Beşir*, Amman 1984.
- Carnotensis, Fulcherius, *Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)*, Çeviren İlcan Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Cline, Eric H., *Jerusalem Besieged: From Ancient Canaan to Modern Israel*, The University of Michigan Press, Ann Arbor 2007.
- Cambridge Ancient The Assyrian and Babylonian Empires and Other States of the Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries BC*, edited by John Boardman, I. E. S. Edwards, E. Sollberger, N. G. L. Hammond, The History, Volume 3, Part 2, The Cambridge University Press 2006.
- Çeken, Muhittin, *Roma-Bizans döneminde Kudüs (IV.-VII. yüzyıl)*, (Yüksek Lisans) Celal Bayar Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri Tarihi: Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, Yay. Haz. Ebru Altan, Dünya Kitapları, İstanbul 2007.
- Dignas, Beate, Engelbert Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity Neighbours and Rivals*, Cambridge University Press, New York 2007.
- Droysen, Johann Gustav, *Büyük İskender*, Cilt 2, Çev. Bala Candemir, Sosyal Yayınları, İstanbul 2000.
- Demirkent, Işın, “Kudüs: Haçlılar Dönemi” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 26, İstanbul 2002, ss. 329-332.
- Demirkent, Işın, “Haçlılar” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 14, İstanbul 1996, ss. 525-546.
- Eraslan, Sadık, *Sosyo-Politik Açından Asr-ı Saadet Fetihleri (Hz. Ömer Dönemi)*, Ta-ha Yayıncılık, Ankara 1999.
- Eşrefoğlu, Nuh, “Kadim Şehir ve Hakimiyet Mücadelesi” [beyaztarih.com](https://www.beyaztarih.com/kudus-tarihi/kadim-sehir-ve-hakimiyet-mucadelesi-kudus) <https://www.beyaztarih.com/kudus-tarihi/kadim-sehir-ve-hakimiyet-mucadelesi-kudus> (Erişim 10.03.2019).
- Fayda, Mustafa, “Ömer” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34, İstanbul 2007, ss. 44-51.
- Gül, Muammer, “Kudüs ve Tarih İçinde Aldığı İsimler” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi [Fırat Üniversitesi Dergisi: Sosyal Bilimler]*, 2001, cilt: XI, sayı: 2, s. 305-312.

- Habergetiren, Ömer Faruk “Kıblenin Mescîd-i Aksâ’dan Mescîd-i Haram’a Tahvili”, *I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi 23-25 Kasım 2018, Bildiri Kitabı*, 2018, ss. 901-910.
- Harman, Ömer Faruk, “İshak”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 22, İstanbul 2000, s. 519-521.
- Harman, Ömer Faruk, “Yûsuf”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 44, İstanbul 2013, ss.1-5.
- Harman, Ömer Faruk, “Yâkub” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 43, İstanbul 2013, ss. 274-276.
- Harman, Ömer Faruk, “İbrahim” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 21, İstanbul 2000, ss. 266-272.
- Hizmetli, Sabri, “Karmatîler” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, İstanbul 2001, ss. 511-514.
- Kemal Sandıkçı “Cizre’nin Yetiştirdiği Önemli İlim Adamları İzzeddin ve Mecdüddin İbnü’l Esîr Kardeşler”, *Hz. Nuh’tan Günümüze Cizre Sempozyumu*, Yay. Haz. M. Sait Özerverli, Cizre Kaymakamlığı, İstanbul 1999.
- Küçük, Abdurrahman “Câlût” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul 1993, s. 38.
- İbnü’l-Esîr, Ebü’l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *İslam Tarihi: El-Kâmil Fi’t-Târih Tercümesi*, Cilt I-XII, Trc. Ahmet Ağırakça... [ve öte.], Bahar Yayınları, İstanbul 1985.
- İbnü’l-Esîr, Ebü’l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *El-Kâmil Fi’t-Târih*, Cilt-I-XI, Thk. Ebu’l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- İbn Şeddâd, Ebü’l-Mehasin Bahaeddin Yusuf b. Rafi’ b. Temim, *En-Nevadiri’-Sultaniyye ve’l-Mehasinü’l-Yusufiyye*, *Siretu Selahuddin*, thk. Cemaleddin eş-Şeyyal, Mektebetü’l-Hanci, Kahire 1994.
- Taberi, Ebû Cafer İbni Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Tarihü’l-Taberi: Tarihü’l-Ümem ve’l-Müluk*, Cilt 2, Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- Holt, P. M., *Haçlı Devletleri ve Komşuları: Urfa Kontluğu, Antakya Prensiği, Trablusşam Kontluğu, Kudüs Krallığı*, Çev. Tanju Akad, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007
- Goldhill, Simon, *Kudüs Tapınağı: Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanlar İçin Kutsal Olan Bir Sitenin Olağandışı Tarihi*, Çeviren İbrahim Şener, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Gregory, Timothy, *A History of Byzantium*, Blacwell Publishing, Cornwall 2005.

- Gül, Muammer, *11-13. yüzyıllarda Kudüs*, (Doktora Tezi) Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1997.
- Hamidullah, Muhammed, *Mecmuatü'l-Vesâiki's-Siyasîyyeli'l-Ahdi'n-Nebevi ve'l-Hilafe*, Dârü'n-Nefâis, Beyrut 1983.
- Kitâb-ı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit: Tevrat ve İncil*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1985.
- Kuhrt, Amelie, *Eski Çağ'da Yakındoğu: Yaklaşık M. Ö. 3000-330*, 2. C., Çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- Karasapan, CelalTevfik, *Filistin ve Şark-ül-Ürdün*, 1. c., Ahmed İhsan Basımevi, İstanbul 1942,
- Kudüs:TarihiBelge*, Trc. Acar Tanlak, İslam Konferansı Teşkilatı, İstanbul 1988.
- Mazak, Ali, *Emevilerin Sonuna Kadar Kudüs ve Filistin*, 1989, Tez (Yüksek lisans).-- Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilimler Bölümü İslam Tarihi Anabilim Dalı.
- Memiş, Ekrem, *Eskiçağda Mezopotamya: (En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu'nun Yıkılışına Kadar)*, Ekin Kitabevi, Ankara 2007,
- Mitchell, Stephen, *History of the Later Roman Empire, AD 284-641*, WileyBlackwell, West Sussex 2015.
- Mitchell, Stephen, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641*, ÇevirenTurhan Kaçar, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.
- Montefiore, SimonSebag, *KudüsBirŞehrinBiyografisi*, ÇevCem Demirkan, Pegasus Yayınları, İstanbul 2016.
- Neusner, Jacob; Alan J. Avery-Peck; William ScottGreen, *TheEncyclopaedia of Judaism*, 2nd Edition, vol 2, Leiden 2005.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Trc. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1981.
- Öke, Mim Kemal, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar: İhanetler, Komplolar, Aldanmalar*, Yay. Kenan Seyithanoğlu... [ve öte.], Çağ Yayınları, İstanbul 1990.
- Polat, Ziya, *Salahaddin Eyyubi'nin Haçlı Siyaseti ve Kudüs Haçlı Krallığıyla Yaptığı Anlaşmalar*, 2015, Tez (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Polat, Ziya, "Cizreli Bir Alim: İbnü'l-Esîr" *Tarih Okulu Dergisi*, Haziran 2018, Yıl 11, Sayı XXXIV, ss. 87-107.

- Polat, Ziya, “Kudüs Katliamı Bağlamında Haçlı Seferlerinin Sebepleri” *Milel ve Nihal*, Sayı 16 (I), 2019, ss. 175-198.
- Özaydın, Abdülkerim “İbnü’l-Esîr, İzzeddin” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 21, İstanbul 2000, ss. 26-27.
- Runciman Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi: BirinciHaçlıSeferi ve Kudüs Krallığı Kuruluşu*, Cilt I-II, Trc. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1986-1987.
- Stephenson, Paul, *Büyük Konstantin: Yenilmez İmparator, Muzaffer Hıristiyan*. Çeviren Gürkan Ergin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- Sevim, Ali, “Atsız b. Uvak” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul 1991, ss. 92-93Sezikli, H. Ahmet, “Mescîd-i Kibleteyn” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara 2004, ss. 278-279.
- Şeşen, Ramazan, *KudüsFatihisiSelahaddin Eyyubi (1138-1193)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013.
- Şeşen, Ramazan, “Selâhaddîn-i Eyyûbî” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 36, İstanbul 2009, ss. 337-340.
- Usta, Aydın, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.
- Vasiliyev, A. A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Arif MüfidMansel, Cilt I, Maarif Vekaleti İstanbul 1943.
- Venning, Timothy, Jonathan Harris, *AChronologyof TheByzantineEmpire*, PalgraveMacmillan, New York 2006.
- Tyrensis, Willermus, *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği: Başlangıçtan Kudüs’ün Zaptına Kadar (I-VIII. Kitaplar)*, Hazırlayan Ergin Ayan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Abbasiler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul 1988.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil, “Rum Suresi” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 35, İstanbul 2008, s. 230.

EKLER

Fotoğraf 1: Sanharib'in Yahudileri sürgün edişii. (Montefiore, *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*, s. 176-177).

Fotoğraf 2: Kral Darius'un Yahudilerin Kudüs'te Mabel'di inşa etmelerine müsaade edişinin temsili. (Montefiore, *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*, s. 176-177)

Fotoğraf 3: Titus'un Kudüs'ü tahrip ettikten sonra Yahudilerin kutsal altı kollu şamdanını Roma'ya götürmesinin temsili ve zaferin anısına basılan üzerinde JeduaCapta yazan para. (Montefiore, *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*, s. 176-177).

Fotoğraf 4: Kudüs'ü yeniden imar eden ve ismini veren İmparator Hadrian (AeliaCapitlia). (Montefiore, *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*, s.176-177).

Fotoğraf 5. Haçlıların Beytülmakdis'i işgali. <https://www.beyz tarih.com/kudus-tarihi/kadim-sehir-ve-hakimiyet-mucadelesi-kudus> (Erişim 10.03.2019).

Fotoğraf 6: Hittin Savaşı'ndan sonra Haçlılar Selahaddin'in huzurunda (1187).<https://www.beyaztarih.com/kudus-tarihi/kadim-sehir-ve-hakimiyet-mucadelesi-kudus> (Erişim 10.03.2019)

Fotoğraf 7: Hirodes'in Kudüs'te yaptırdığı Mabel-Tapınak'ın temsili resmi (Montefiore, *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*, s. 176-177).

ÖZGEÇMİŞ

Ferzende Lale

01.01.1974 Diyarbakır Dicle ilçesinde doğdu. 1992 yılında Gazi Ortaokulu, 1996 yılında da Mersin Gazi Lisesi'nden mezun oldu. 2003 yılı Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Almanca Bölümü'nden mezun oldu. Ayrıca 2002 yılında da İlahiyat Fakültesi mezunu olup, halihazırda Diyanet İşleri Başkanlığında Din Görevlisi olarak çalışmaktadır.

T.C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İNTİHAL RAPORU

Tez Başlığı: İbnü'l-Esîr'de Beytülmağdis

Yukarıda başlığı gösterilen Tez çalışmamın kapak sayfası, giriş, ana bölümler ve sonuç kısımlarında oluşan toplam 90 sayfalık kısmına ilişkin 21/10/2019 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü tarafından "Turnitin" adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinalite raporuna göre, projemin benzerlik oranı % 18'dir.

Uygulanan Filtrelemeler:

Kaynakça Dahil

Alıntılar Hariç

Açıklamalar:

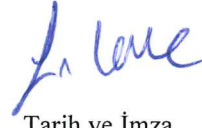
Mardin Artuklu Üniversitesi "Turnitin" adlı intihal tespit programı sonucunda; azami benzerlik oranlarına göre Tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: FERZENDE LALE

Öğrenci No: 12751006

Programı : Tarih

Statüsü : Tezli Yüksek Lisans

Tarih ve İmza

21/10/2019

Enstitü Sekreteri

Hasan TAN